

KAFKASYA'DAKİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE

BİLGE ADAMLAR KURULU RAPORU

**RAPOR NO: 60
NİSAN 2014
İSTANBUL**

KAFKASYA'DAKİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE

BİLGE ADAMLAR KURULU RAPORU

RAPOR NO: 60
NİSAN 2014

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

BİLGESAM YAYINLARI
RAPOR NO: 60

Kütüphane Katalog Bilgileri:

Yayın Adı: Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye

Yazarlar: Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Elnur İSMAYILOV, Orhan GAFARLI

ISBN: 978-605-86097-9-2

Sayfa Sayısı: 72

Yayına Hazırlayanlar: Erdem KAYA, Bekir ÜNAL

Kapak Tasarım ve Dizgi: Sertaç DURMAZ

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
Wise Men Center For Strategic Studies

Mecidiyeköy Yolu Caddesi No:10
Celil Ağa İş Merkezi Kat:9 Daire:36
Mecidiyeköy / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 212 217 65 91 Faks: +90 212 217 65 93
www.bilgesam.org
bilgesam@bilgesam.org

Atatürk Bulvarı Havuzlu Sok. No:4/6
A.Ayrancı / Çankaya / Ankara / Türkiye
Tel : +90 312 425 32 90 Faks: +90 312 425 32 90

Copyright © BİLGESAM NİSAN 2014

Bu yayının tüm hakları saklıdır.

Yayın Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin izni olmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz.

BİLGE ADAMLAR KURULU

Başkan

Salim DERVİŞOĞLU (E. Oramiral)

Başkan Yardımcıları

İlter TÜRKMEN (E. Bakan/Büyükelçi)

Sami SELÇUK (Prof. Dr. / Yargıtay Onursal Başkanı)

Kurul Üyeleri

Kutlu AKTAŞ (E. Bakan/Vali)

Özdem SANBERK (E. Büyükelçi)

Sönmez KÖKSAL (E. Büyükelçi)

Güner ÖZTEK (E. Büyükelçi)

Ümit PAMİR (E. Büyükelçi)

Necdet Yılmaz TİMUR (E. Orgeneral)

Oktar ATAMAN (E. Orgeneral)

Sabahattin ERGİN (E. Koramiral)

Nur VERGİN (Prof. Dr.)

Orhan GÜVENEN (Prof. Dr.)

Ali KARAOSMANOĞLU (Prof. Dr.)

İlter TURAN (Prof. Dr.)

Çelik KURTOĞLU (Prof. Dr.)

Ersin ONULDURAN (Prof. Dr.)

SUNUŞ

Kuzey Kafkasya’da Çeçenistan meselesi, Güney Kafkasya’da ise Ermenistan’ın Dağlık Karabağ ve çevresinde devam eden işgali, Gürcistan’ın Abhazya ve Güney Osetya sorunları ve Ermenistan’ın 2015 hedefleri bölgedeki temel güvenlik problemlerini oluşturmaktadır. Putin iktidarı döneminde Rusya’nın Kuzey Kafkasya’daki hâkimiyetini güçlendirmesi ve Güney Kafkasya’da artan nüfuzu neticesinde Batılı ülkelerin bölgedeki güvenlik sorunları üzerindeki etkisinin azaldığı gözlemlenmiştir. Enerji alanında Batılı şirketlerin öne çıktığı, ABD ve AB’nin bölgedeki petrol ve doğal gazın Rusya dışındaki güzergâhlardan dünya pazarlarına arzına imkân tanıyan projelerin gerçekleştirilmesini sağladığı görülmektedir. Türkiye ise Kuzey Kafkasya’daki anlaşmazlıklarda olduğu gibi güneydeki ihtilafların da bölge ülkelerinin toprak bütünlüğü çerçevesinde çözüme kavuşturulmasını desteklemeye devam etmektedir. Ermenistan’la sınırı kapalı olan Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan’la geliştirdiği stratejik işbirliğini sürdürmekte, bölgede kalıcı barış ve istikrarı teşvik etmekte ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının naklinde geçiş ülkesi konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır.

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Kafkasya’daki gelişmelere ve bu gelişmelerin bölgesel etkilerine yönelik öngörülerde bulunarak Türkiye’deki karar mercilerine milli menfaatler doğrultusunda gerçekçi çözüm önerileri ve karar seçenekleri sunmak amacıyla “Kafkasya’daki Gelişmeler ve Türkiye” raporunu yayımlamaktadır. BİLGESAM Kafkasya uzmanları Elnur İsmayılov ve Orhan Gafarlı ile birlikte hazırladığımız rapor, 14 Mart 2014 tarihinde icra edilen 19. Bilge Adamlar Kurulu toplantısında değerlendirilmiş, Kurul üyelerinin görüş ve önerileri doğrultusunda geliştirilmiş ve yayına hazırlanmıştır. “Kafkasya’daki Gelişmeler ve Türkiye” raporunda, Kafkasya’daki güvenlik sorunları ile Rusya, ABD, AB, İran, İsrail ve Çin’in Güney Kafkasya politikaları incelenmekte, Türkiye’nin bölgedeki ihtilaflara bakışı ve bölge ülkeleriyle ilişkileri analiz edilmektedir. Raporda Rusya’nın Putin iktidarı ile birlikte Kafkasya’da artan etkinliği üzerinde durulmakta, Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının gelecek potansiyeline işaret edilmekte ve Türkiye’nin bölgede takip etmesi gereken stratejiye ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Raporun Türk karar mercilerine, akademisyenlere ve ilgili kurum, kuruluş ve kişilere faydalı olmasını temenni eder, raporu birlikte hazırladığımız Elnur İsmayılov ve Orhan Gafarlı’ya, rapora değerli görüş ve önerileriyle katkı sağlayan, raporun geliştirilmesi için kıymetli vakitlerini sarf eden başta (E) Oramiral Salim Dervişoğlu, (E) Büyükelçi Sönmez Köksal ve (E) Büyükelçi Ümit Pamir olmak üzere Bilge Adamlar Kurulu’na ve emeği geçen BİLGESAM çalışanlarına teşekkür ederim.

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI
BİLGESAM Başkanı

KAFKASYA'DAKİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE

YÖNETİCİ ÖZETİ

Kafkasya, Orta Asya ile Hazar havzasının Karadeniz'e, Anadolu'ya ve Avrupa'ya açılmasına imkân tanıyan, Rusya, Türkiye ve İran'ın istikrarını etkileyebilecek dinamikler ihtiva eden jeopolitik önemi haiz bir bölgedir. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede etkili olan Ruslar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kuzey Kafkasya'daki egemenliğini devam ettirirken; güneyde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsızlığını kazanmıştır. Bu durum Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Rusya dışındaki güzergâhlardan uluslararası pazarlara arzına olanak sağlamıştır. SSCB sonrası dönemde Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya'daki hâkimiyetini tesise odaklanmış, Güney Kafkasya'da ise ABD-AB-NATO ekseni ile Rusya arasında rekabetin öne çıktığı, Türkiye ve İran'ın bölgede etkili olduğu bir süreç başlamıştır.

Sovyet sonrası dönemde kuzeyde Rusya'nın Çeçenistan merkezli bağımsızlık girişimleri karşısındaki sert tutumu, güneyde Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgali, Gürcistan'ın Abhazya, Güney Osetya, Acaristan ve Cevaheti meseleleri Kafkasya'da güvenlik problemleri doğurmuştur. Rusya, Çeçenistan'ın bağımsızlığını 10 binlerce sivilin ölümüne yol açan askeri harekâtlar düzenleyerek engellemiş, Grozni'de federasyon yanlısı bir iktidar tesis ederek sorunu çözmeye çalışmıştır. Dağlık Karabağ krizi; Ermenistan'ın işgaldeki ısrarı, Rusya ve İran'ın Erivan'a müzahir tutumu ve Batılı ülkelerin işgal karşısındaki kayıtsızlığı nedeniyle çözüme kavuşturulamamıştır. Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya sorunları, Moskova'nın 2008 savaşının ardından bu bölgelerin bağımsızlığını tanımasından dolayı sürüncemede kalmıştır. Acaristan meselesi, bölgede merkezi hâkimiyetin tesisi ile büyük ölçüde çözüme kavuşturulurken, güneyde Ermeni azınlığın bulunduğu Cevaheti'de gerilim zaman zaman yükselmektedir.

Moskova'nın Güney Kafkasya'daki ayrılıkçı bölgeleri desteklemesi ve bölge ülkelerinin Rusya, Türkiye ve İran'la ilişkileri bölgedeki güvenlik sorunları üzerindeki temel değişkenleri oluşturmaktadır. Kremlin'in ayrılıkçı bölgelere yönelik takip ettiği strateji, Azerbaycan'ın İran'la, Ermenistan'ın Türkiye'yle ve Gürcistan'ın Rusya'yla problemlili ilişkileri Güney Kafkasya'da gerilimi de-

vam ettirmekte, bölgedeki güvenlik sorunlarının çözümünü zorlaştırmaktadır. Rusya'nın Güney Kafkasya'daki ayrılıkçı bölgelere desteği, bölgedeki sorunların çözümüne yönelik başlatılan girişimlerden netice alınmasını imkânsız kılmaktadır. İran'ın ülkedeki Azeri Türklerinden kaynaklanan toprak bütünlüğü kaygısı, Azerbaycan'ın ABD ve İsrail'le yakın ilişkilerine gösterdiği tepki nedeniyle Tahran-Bakü ilişkileri gergin seyretmektedir. Ermenistan'ın 1915 tehcirine ilişkin iddiaları ve Azerbaycan topraklarını işgali, Ankara-Eri van ilişkilerinin normalleşmesini engellemektedir. Rusya'nın Batılı ülkelerle ilişkilerine öncelik veren Gürcistan'a karşı bu ülkedeki ayrılıkçı bölgeleri desteklemesi, Moskova-Tiflis ilişkilerinin problemlili bir zeminde devam etmesine yol açmaktadır.

Rusya, Putin iktidarı döneminde güçlenen ekonomisiyle Kafkasya'daki ağırlığını artırmaya ve bölgenin Avrupa-Atlantik güvenlik sistemiyle yakınlaşmasına tepki göstererek sert güç kullanmaya başlamıştır. Moskova, bölgedeki Rus hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla 2010'da Kuzey Kafkasya Federal Eyaleti'ni teşkil ederek kuzeydeki özerk bölgeleri tek bir idari birim altında toplamıştır. NATO üyeliği gündeme gelen Gürcistan'a karşı silahlı kuvvete başvurmuş, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımış ve Tiflis'te Rusya yanlısı aktörlerin iktidara gelmesine zemin hazırlamıştır. Rusya, Ermenistan'daki askeri üslerini genişletmiş, Gümrü üssünün kullanım süresini 2044'e kadar uzatmış ve bu ülkenin Gümrük Birliği'ne katılmasını sağlamıştır. Azerbaycan ve Gürcistan'ın Batı ile yakınlaşmasından rahatsızlık duyan Moskova, bu ülkelerin de Gümrük Birliği'ne girmesini ve bölgenin Avrasya Birliği içinde Rusya'nın fiilen hâkim olduğu bir coğrafya haline gelmesini amaçlamaktadır. Ermenistan'ın enerji sektörünü büyük ölçüde kontrol eden Rusya, Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının arzında Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergâhının işlevinin sınırlı kalmasını hedeflemektedir.

SSCB sonrası Kafkasya'da ABD, Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Rusya dışı güzergâhlardan arzına imkân tanıyan projeleri desteklemiş, Barış İçin Ortaklık anlaşmaları çerçevesinde NATO'nun bölge ülkeleriyle etkileşime girmesini sağlamış ve GUAM'ın kuruluşunu teşvik etmiştir. ABD, 11 Eylül sonrası süreçte Güney Kafkasya'daki etkinliğini artırmış, Gürcistan'da Batı yanlısı Mihail Saakaşvili'nin iktidara gelmesini sağlamış, Azerbaycan ve Gürcistan'ın NATO üyeliğine elverişli şartları hazırlamaya çalışmıştır. AB, Rusya'yı devre dışı bırakan enerji projelerinde ABD ile birlikte hareket etmiş, TACIS programı ile bölge ülkelere teknik yardım sağlamış ve TRACECA projesiyle bölgeyi kapsayacak bir ulaşım ağı tesis etmiştir. 2004'ten itibaren Avrupa Komşuluk Politikası, 2009'dan itibaren ise Doğu Ortaklığı Programı çerçevesinde bölgenin Avrupa ile entegrasyonunu hedefleyen AB, Kasım

2013'teki Vilnius zirvesinde Gürcistan'la ortaklık ve kapsamlı serbest ticaret anlaşmasını paraf etmiştir.

Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık girişimleri, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'daki Batıyla ilişkilerin geliştirilmesini destekleyen iktidarlara rağmen ABD ve AB'nin Kafkasya'daki ağırlığının daha çok ulaşım ve enerji projeleriyle sınırlı kaldığı ve 2008 sonrası süreçte zayıflamaya başladığı görülmektedir. Rus ordusunun Kuzey Kafkasya'daki insan hakları ihlalleri karşısında genelde sessiz kalmayı tercih eden Batılı devletler, Moskova'nın bölgedeki hâkimiyetini kabullenmiş ve Çeçenistan'ın bağımsızlık girişimlerine kayıtsız kalmıştır. ABD ve AB'nin Güney Kafkasya ülkeleriyle yaklaşması ise bölgedeki anlaşmazlıkların çözümüne katkı sağlamamış, AGİT vasıtasıyla geliştirilen çözüm girişimlerinin Rusya'ya rağmen tatbik edilemeyeceği anlaşılmıştır. 2008'deki Rusya-Gürcistan savaşının ardından Washington'ın Güney Kafkasya'daki etkisinin belirgin biçimde azaldığı ve Kremlin'in bölgede hegemonyasını tekrar tesis edebileceği bir süreç başlamıştır. AB'nin Doğu Ortaklığı programına karşılık, Rusya Gümrük Birliği'ne katılmaları için bölge ülkelerine baskı yapmaya başlamış ve Ermenistan'ın tercihini değiştirmesini sağlamıştır.

Türkiye, Kuzey Kafkasya'daki anlaşmazlıklarda Rusya'nın toprak bütünlüğüne saygı gösterirken, güneyde bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımış ve bu ülkelerle diplomatik ilişkiler tesis etmiştir. Türkiye, Güney Kafkasya'daki anlaşmazlıkların bölge ülkelerinin toprak bütünlüğü çerçevesinde ve barışçıl yöntemlerle çözümünü teşvik etmiş, Dağlık Karabağ krizinde Ermenistan sınırını kapatarak bu ülke ile diplomatik ilişkilerini askıya almıştır. Özellikle 2000'li yıllarda Rusya ile diyalogunu artıran Türkiye, Güney Kafkasya ülkelerinin Avrupa-Atlantik kurumlarıyla entegrasyonunu desteklemiş, Azerbaycan ve Gürcistan silahlı kuvvetlerinin eğitimi ve modernizasyonuna katkı sağlamıştır. Ankara, ABD ve AB ile birlikte Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergâhıyla uluslararası pazarlara taşınmasına imkân tanıyan projeleri desteklemiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum projelerinin ardından TANAP projesi ile Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Avrupa'ya arzında kritik bir adım atan Türkiye, Rusya ile karşı karşıya gelmeden bölgede önemli bir enerji geçiş ülkesi haline gelmiştir.

Kafkasya'da kalıcı barışın tesisi ve istikrarın muhafaza edilmesi Türkiye için elzemdir. Hazar havzasında çıkarılan petrol ve doğal gazın kesintisiz akışı gerek Türkiye'nin gerekse Avrupa'nın enerji güvenliği açısından önem arz etmektedir. Türkiye'nin özellikle Rusya ve İran'a enerji bağımlılığı dikkate

alındığında, Azerbaycan-Gürcistan güzergâhından taşınan petrol ve doğal gazın oldukça değerli olduğu görülmektedir. Azerbaycan'ın kaynaklarına ilave olarak Kazakistan'ın petrol ve Türkmenistan'ın doğal gaz rezerv büyüklüğü ise Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergâhıyla taşınacak enerjinin dünya pazarlarına yön verebilecek bir potansiyele ulaşabileceğini göstermektedir. Hazar havzasındaki enerjinin bu güzergâh üzerinden Türkiye'ye ve uluslararası pazarlara taşınması sağlanmalı, Hazar Denizi'nden geçecek boru hatları için geliştirilen projeler desteklenmelidir. Kazak petrolünün ve Türkmen gazının Hazar Denizi ve Azerbaycan-Gürcistan güzergâhıyla taşınması temin edilmeli, Türkiye-Azerbaycan-Kazakistan ve Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan arasında başlatılan üçlü görüşmeler sürdürülmelidir.

Türkiye, Güney Kafkasya'daki anlaşmazlıkların diplomatik yöntemlerle çözümüne ve bölgede kalıcı barışın tesisine katkı sağlamaya devam etmeli, Kafkasya İşbirliği ve İstikrar Paktı benzeri girişimler sürdürülmelidir. Bölge ülkelerinin dünya ekonomisine açılma sürecine ve bölgedeki ulaşım projelerine sağlanan destek sürdürülmeli, yaklaşık 30 milyon nüfusa sahip Kafkasya'nın Türk ekonomisi için önemli bir pazar olduğu ve nüfusu 90 milyonu aşan Orta Asya'ya açılma imkânı sağladığı göz önünde bulundurulmalıdır. Azerbaycan'la mümkün olan her alanda işbirliği geliştirilmeli, enerji, ulaşım ve savunma sanayi alanlarındaki mevcut stratejik ortaklık güçlendirilmeli ve Rusya-Ermenistan-İran hattındaki işbirliği karşısında Bakü'nün yalnızlaştırılmasına müsaade edilmemelidir. Türkiye, Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu da hesaba katarak Azerbaycan ve Gürcistan'ın Avrupa-Atlantik güvenlik sistemleriyle bütünleşmesine katkı sağlamaya, bu ülkelerle askeri işbirliğini geliştirmeye devam etmelidir. Türkiye Gürcistan'ın toprak bütünlüğü yanlısı tutumunu sürdürmeli, ancak bu tutum Abhazya ve Güney Osetya ile ticari ilişkilerin geliştirilmesini engellememelidir.

Dağlık Karabağ ve çevresinde devam eden Ermeni işgali ve Erivan'ın diasporalarla birlikte "soykırım" iddialarının dünya genelinde kabul edilmesi için sürdürdüğü çalışmalar, Türkiye-Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını engellemektedir. Nitekim 2009'dan itibaren Erivan'la diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesine yönelik Zürih protokolleriyle başlatılan girişimlerden bu nedenle netice alınmadığı görülmektedir. Ermenistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki girişimler gerçekçi bir vizyonla sürdürülmeli, Azerbaycan'ın kaygıları ihmal edilmemeli ve normalleşme adımlarının Türkiye-Azerbaycan stratejik ittifakını zedeleyebilecek bir sürece dönüşmesine müsaade edilmemelidir. Ankara, Ermenistan'ın 2015 yılı hedefleri ve müteakip taleplerinin yol açabileceği problemlere karşı tedbirli olmalı, Ermeni iddialarını kabul eden devletlere karşı Türkiye'nin menfaatlerine zarar

vermeyecek şekilde ölçülü tepkiler verilmelidir.

Güney Kafkasya'daki güvenlik sorunlarında Türkiye ve Rusya'nın yaklaşımları aynı olmamakla birlikte, Ankara, Moskova ile ilişkilere zarar verebilecek bir politika takip etmemelidir. Türkiye, Kafkasya stratejisini Rusya'ya rağmen değil Rusya ile uyumlu bir şekilde sürdürebilmeli, iki ülkenin doğrudan karşı karşıya gelmesine yol açabilecek girişimlere tevessül edilmemelidir. Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun bölgede farklı hedefleri bulunmakla birlikte Kafkasya'nın iki ülke arasında barış ve işbirliği kuşağına dönüştürülmesi Türkiye'nin uzun vadeli menfaatleri açısından önem arz etmektedir.

1. KAFKASYA'NIN JEOPOLİTİĞİ

Kafkasya, doğal sınırlarını kuzeyde Maniç çukuru, doğuda Hazar Denizi, güneyde Küçük Kafkasya dağları ve batıda Karadeniz'in oluşturduğu 470 bin km² genişliğinde bir bölgedir. Kafkasya, kuzeyde Büyük Kafkasya sıradağları, güneyde Küçük Kafkasya dağları ile bu dağlık alanlar arasında yer alan nispeten dar düzlüklerden oluşan bir coğrafyaya sahiptir. Orta Asya ile Hazar havzasını, Karadeniz'e, Anadolu'ya ve Avrupa'ya bağlayan Kafkasya; kuzeyde Volga ovasından güneyde İran'a uzanan bir geçiş bölgesi niteliğindedir.

Kafkasya tarihi süreçte güçlü komşulara sahip küçük devletlerin yer aldığı bir coğrafya olmuştur. Bu nedenle Kafkasya'daki devletler, bazı dönemlerde mücavir aktörlerin hâkimiyetine girerken bazı dönemlerde ise bölge üzerindeki rekabet sayesinde nispi bağımsızlıklarını muhafaza etmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ile Safevi Devleti'nin rekabet ettiği bölgede 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusların etkili olduğu görülmektedir. 19. yüzyılın ortalarında Çarlık Rusyası'nın tamamen hâkim olduğu Kafkasya, I. Dünya Savaşı sonrasında bazı bölge devletlerinin bağımsızlık teşebbüslerinin ardından tekrar Rus egemenliğine girmiştir. Kafkasya'daki Rus etkisi bölgedeki Müslüman halkların İslam coğrafyası ve Türk dünyası ile irtibatının büyük ölçüde koparılmasına, kültürel kimliklerinin zayıflamasına yol açmıştır.

Ruslar özellikle SSBC döneminde Kafkasya'yı herhangi bir rakip olmadan idare etmiş, bölgenin kültürel ve demografik dokusuna aykırı tasarruflarda bulunmuştur. Bu tasarrufların ise çoğunlukla Müslüman ve Türk unsurlar aleyhinde uygulamalara yol açtığı gözlemlenmiştir. Moskova, Türkiye 1928'de Latin Alfabesini kullanmaya başlayınca, SSCB içindeki diğer Türk cumhuriyetleriyle birlikte Azerbaycan'da da Kiril Alfabesinin kullanılmasını sağlamış, fakat Gürcülerin ve Ermenilerin alfabelerine müdahale etmemiştir.

Sovyetler döneminde İslamiyet yasaklanarak bölge halklarına ateizm devlet politikası olarak dayatılmış, II. Dünya Savaşı sırasında başta Ahıska Türkleri, Çeçenler ve İnguşlar olmak üzere bölgedeki Müslüman unsurlar Orta Asya ve Sibirya'ya sürgün edilmiştir. Sovyetler döneminde bölgedeki en kalabalık Müslüman nüfus olan Azerbaycanlıların da savaş sırasında sürgünü planlanmış ancak uygulanmamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreçte Rus nüfus sistematik biçimde Kuzey Kafkasya'ya yerleştirilmiş, Gürcistan'ın Cevaheti bölgesine ve Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ'a Ermeni göçü teşvik edilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde bölgedeki istiklal eğilimleri güçlenmiş, Kuzey Kafkasya'daki girişimler Rusya tarafından bastırılırken, Güney

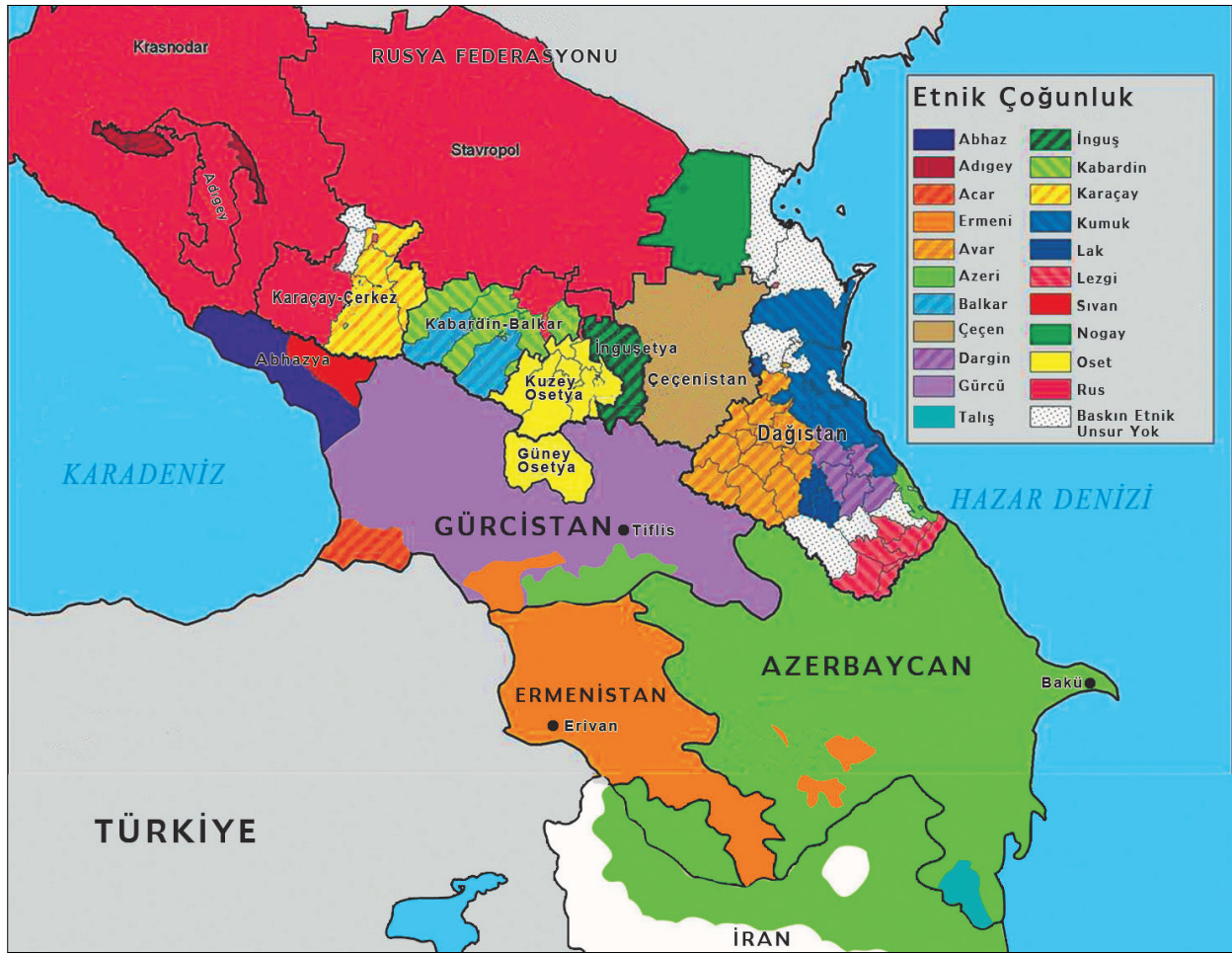
II. Dünya Savaşı sonrası süreçte Rus nüfus sistematik biçimde Kuzey Kafkasya'ya yerleştirilmiş, Gürcistan'ın Cevaheti bölgesine ve Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ'a Ermeni göçü teşvik edilmiştir.

Şekil 1: Kafkasya Siyasi Haritası

Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsızlığını kazanmıştır. Bugün yaklaşık 30 milyon insanın yaşadığı ve 50'den fazla farklı dilin konuşulduğu Kafkasya bölgesi, kuzeyde Rusya Federasyonu bünyesindeki 7 özerk cumhuriyetten, güneyde ise SSCB'nin çöküşü ile bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan oluşmaktadır. Rus sınırları dâhilindeki özerk cumhuriyetler batıdan doğuya doğru Adıgey, Karaçay-Çerkez, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşetya, Çeçenistan ve Dağıstan olarak yer almaktadır. Kuzeybatıdaki Adıgey dışında diğer 6 cumhuriyet Rusya'nın Kafkasya'daki güney sınırında doğu-batı doğrultusunda kesintisiz bir hat meydana getirmekte, Gürcistan'la sınırların büyük kısmını ve Azerbaycan'la sınırların tamamını oluşturmaktadır. Gürcistan'ın Adıgey dışındaki 6 özerk cumhuriyetin hepsi ile ortak sınırları bulunurken, Azerbaycan sadece Dağıstan'la komşudur. Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan Dağıstan aynı zamanda Kuzey Kafkasya özerk cumhuriyetleri içinde denize çıkışı olan tek bölgedir.

Şekil 2: Kafkasya'da Etnik Dağılım

Güney Kafkasya bölgesi ise coğrafi açıdan doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz, kuzeyde Rusya, güneyde İran ve güneybatıda Türkiye ile çevrelenmiş durumdadır. Karadeniz'e kıyısı bulunan Gürcistan, Güney Kafkasya ülkeleri arasında açık denizlere çıkışı olan tek ülkedir. Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ne kıyısı bulunurken, Ermenistan'ın herhangi bir denize çıkışı yoktur. Azerbaycan, kuzeyde Rusya'yla, doğuda Hazar Denizi'ne kıyıdaş ülkelerle, güneyde İran'la, batıda Gürcistan ve Ermenistan'la, güneybatıda ise Nahçıvan üzerinden Türkiye ile komşudur. Gürcistan, kuzeyde Rusya, doğuda Azerbaycan, güneyde Ermenistan, batıda Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler ve güneybatıda Türkiye'nin komşusudur. Ermenistan ise kuzeyde Gürcistan, doğuda Azerbaycan, güneyde İran ve batıda Türkiye'ye sadece kara sınırları ile komşudur.

2. KUZEY KAFKASYA'DA GÜVENLİK SORUNLARI

Kuzey Kafkasya, Bolşevik devrimini müteakip kısa dönem hariç tutulduğunda 19. yüzyılın ikinci yarısından bugüne kesintisiz biçimde Rusların hâkimiyetinde kalmıştır. Büyük Kafkasya sıradağları Rusya'nın bölgedeki güney sınırını oluşturmuş, bölgede kuzeye doğru yönelebilecek tehditlere karşı doğal bir engel işlevi görmüştür. Rusya, sıradağların sağladığı doğal sınırdan dolayı bölgedeki hâkimiyetini milli güvenliği ile ilişkilendirerek ihtimamla sürdürmüştür. Ruslar, Kuzey Kafkasya üzerinden Hazar Denizi'ne ve Karadeniz'e açılma imkânına kavuşmuş, bu iki denizin statüsünde söz sahibi olmuştur. Rus devletleri tarihi süreçte, Kuzey Kafkasya'daki hâkimiyetini güneye doğru genişletmiş, 19. yüzyılın son çeyreğinde Erzurum'a kadar Doğu Anadolu'yu, II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile birlikte İran'ı işgal etmiş, savaş sonrasında Kars ve Ardahan üzerinde hak iddia etmiştir.

1763-1864 Kuzey Kafkasya Savaşları döneminde bölgedeki yerli halklar, Rus istilasına karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğiyle yaklaşık yüz yıllık bir mücadele vermiştir. Bu mücadele döneminde bölge halklarının 1834'te ilk defa Şeyh Şamil liderliğinde siyasi birliğini sağladığı görülmektedir. Savaşların Ruslar lehine sonuçlanmasıyla Çarlık yönetimi, Kuzey Kafkasya üzerinde hâkimiyet tesis etmiş, Slav göçünü teşvik ederek bölgenin Ruslaşmasına ve Rus İmparatorluğu'nun parçası haline gelmesini sağlamaya çalışmıştır. 1917'de Çarlık Rusyası'nın dağılması neticesinde bölgede Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğiyle Çeçenler, İnguşlar ve Dağıstanlılar tarafından Kuzey Kafkasya Bağımsız Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak devrim sonrası toparlanan Bolşevikler, 1921'de bu devletin bağımsızlığını sona erdirmiş ve

bölgeyi SSCB'ye dâhil etmiştir. Sovyetler döneminde Kuzey Kafkasya'daki özerk bölgelerin sınırları Rusların bölge üzerindeki hâkimiyetini sürdürmesini sağlayacak şekilde çizilmiş ve bölgeyi Ruslaştırma politikası sürdürülmüştür.

SSCB bünyesindeki Kuzey Kafkasya'da 1920'li yıllarda Dağıstan, Adıgey, Karaçay-Çerkez, Çeçenistan-İnguşetya özerk bölge statüsüne kavuşurken, 1930'lu yıllarda Kabardin-Balkar ve Kuzey Osetya'ya aynı statü verilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında bölgede başta Çeçen, İnguş ve Çerkezler olmak üzere Müslüman halklar Sibiryaya ve Orta Asya'ya sürgün edilmiş, Çeçenistan-İnguşetya ile Karaçay-Çerkez bölgelerinin özerklik statüsü kaldırılmıştır. Sürgün edilen halkların bir bölümünün savaş sonrası dönemde geri dönmesine müsaade edilmiş, 1957'de Çeçenistan-İnguşetya ve Karaçay-Çerkez bölgelerine tekrar özerklik statüsü verilmiş, Kabardin-Balkar özerk cumhuriyet statüsü kazanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1992 yılında İnguşlar, Çeçenistan'dan ayrılarak yeni bir cumhuriyet kurmuş, bölgedeki özerk bölge sayısı 7'ye çıkmıştır.

SSCB'nin dağılmasıyla Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan'da bağımsızlık yanlısı girişimler ortaya çıkmış, Çeçenistan tam bağımsızlığını ilan etmiş ve 1990'lı yıllarda fiilen bağımsız bir idare teşkil etmiştir. Ancak bölgedeki diğer bağımsızlık girişimleri gibi Çeçenistan'daki teşebbüs de Rusya tarafından durdurulmuş, Grozni 2003'teki referandumla federasyona bağlanmıştır.¹ Böylece Rusya bölgedeki hâkimiyetini muhafaza etmiş, Kuzey Kafkasya, federasyon bünyesinde oluşturulan Güney Federal Eyaleti'ne bağlanmış ve bölgedeki özerk bölgeler federasyon içinde özerk cumhuriyetlere dönüştürülmüştür.² Kuzey Kafkasya'daki hâkimiyetini koruyan Rusya'nın Hazar Denizi ve Karadeniz'deki ağırlığı devam etmiş, bu denizlerin Batılı ülkelerin etki alanına girmesi engellenmiştir. Moskova, Kuzey Kafkasya üzerindeki egemenliği sayesinde Hazar Denizi-Karadeniz bağlantısını kontrol etmeyi sürdürmüş, böylece Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Karadeniz üzerinden uluslararası pazarlara taşınabileceği önemli bir güzergâha sahip olmaya devam etmiştir.

2000 yılında federasyon genelinde oluşturulan 7 federal eyaletle merkezi yö-

¹ Richard Sakwa, *Chechnya: From Past to Future*, (London: Wimbledon Publishing Company, 2005), 36

² Президент Российской Федерации. Указ №849 от 13 мая 2000 г. «О полномочном представителе Президента Российской Федерации в федеральном округе». Вступил в силу 13 мая 2000 г. Опубликовано: "Собрание законодательства РФ", №20, ст. 2112, 15 мая 2000 г. [Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı. 849 sayılı karar, 13 Mayıs 2000 *Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı'nın Federal Bölgede Tam Yetkili Temsilcisine Dair*. yürürlük tarihi: 13 Mayıs 2000]

netimi güçlendirmeye çalışan Rusya, 2010' da Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetlere özel bir idari birim teşkil etmiştir. Adıgey dışındaki 6 özerk cumhuriyet, Stavropol Kray'la birlikte Güney Federal Eyaleti'nden ayrılarak yeni oluşturulan Kuzey Kafkasya Federal Eyaleti'ne bağlanmıştır.³ Moskova'nın, Kuzey Kafkasya Federal Eyaleti'ni tesis ederek bölge üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Kuzey Kafkasya eyaletindeki güvenlik bürokrasisinin büyük ölçüde Rus nüfusun kontrolünde kalması sağlanmaktadır. Kremlin'in, Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetlerde iktidara gelecek kişilerin merkezi yönetim yanlısı olmasına özen gösterdiği ve sağladığı yüksek bütçe destekleriyle bölge halklarında bağımsızlık yanlısı eğilimlerin yaygınlaşmasını önlemeye çalıştığı gözlenmektedir. Nitekim bölgedeki özerk cumhuriyetlerin başkanları Rusya Devlet Başkanı tarafından aday gösterilmekte, gösterilen aday yerel meclisler tarafından seçilerek iktidara gelmektedir. Böylece özerk cumhuriyetlerde iktidarlar, merkezi yönetime bağlılık esasına göre belirlenmekte, Devlet Başkanı'yla yakın ilişkilere sahip adaylar yerel dinamiklere rağmen iktidarda kalabilmektedir.

Kuzey Kafkasya, Rusya Federasyonu içinde diğer bölgelerle karşılaştırıldığında oldukça problemlili bir bölge olarak kalmıştır. Bağımsızlık girişimleri bastırılmışsa da, özellikle Çeçenistan kaynaklı etnik problemin devam ettiği, bölgedeki özerk cumhuriyetlerin giderlerinin büyük ölçüde merkezi bütçeden karşılandığı görülmektedir. Kamuoyu yoklamaları, Rus toplumunda bölgedeki özerk cumhuriyetlere sağlanan mali desteğin federasyon bütçesine yük olduğu yönünde belirgin bir kanaat olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan bölgedeki etnik Rus nüfusunun azalması, Moskova'nın Kuzey Kafkasya kaynaklı güvenlik kaygılarını artırmaktadır. Yaklaşık 10 milyonluk bir nüfusa sahip Kuzey Kafkasya, hâlihazırda federasyon içinde Müslüman nüfusun en yoğun olduğu ve etnik Rus nüfusunun en az olduğu bölgedir. SSCB'nin dağılmasıyla bölgedeki Rus nüfusunun hızla azaldığı, Kremlin'in göç eden Rus nüfusu bölgeye geri dönmeye teşvik ettiği, ancak bu politikanın etkili olmadığı gözlenmektedir. 2010 yılına ait verilere göre Rus nüfusun Kabardin-Balkar'da %22,5'e, Kuzey Osetya'da %20,8'e, Dağıstan'da %3,6'ya, Çeçenistan'da %1,9'a, İnguşetya'da ise %0,8'e kadar düştüğü görülmektedir.⁴

³ Президент Российской Федерации. Указ №849 от 13 мая 2000 г. «О полномочном представителе Президента Российской Федерации в федеральном округе», в ред. Указа №82 от 19 января 2010 г «О внесении изменений в перечень федеральных округов, утвержденный Указом Президента Российской Федерации от 13 мая 2000 г. N 849, [Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı, 849 sayılı karar, Mayıs 13, 2000 *Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı'nın Federal Bölgede Tam Yetkili Temsilcisine Dair*: yürürlük tarihi: 13 Mayıs 2000, 82 sayılı karardaki değişiklikler, 19 Ocak 2010]

⁴ Mehmet Karabağ, "Kuzey Kafkasya'nın Rusya'ya Yabancılaşması," 16 Mayıs 2013, Erişim 4 Nisan 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/158/kuzey-kafkasya%E2%80%99nin->

Kremlin'in, Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetlerde iktidara gelecek kişilerin merkezi yönetim yanlısı olmasına özen gösterdiği ve sağladığı yüksek bütçe destekleriyle bölge halklarında bağımsızlık yanlısı eğilimlerin yaygınlaşmasını önlemeye çalıştığı gözlenmektedir.

Kuzey Kafkasya'da aşırılık yanlısı dini akımların da önemli bir dinamik haline geldiği ve bölgede ciddi bir güvenlik problemine dönüştüğü görülmektedir. SSCB sonrası Kuzey Kafkasya'da yayılmaya başlayan Vehhabilik, bölgede dini istismara dayalı terörizmin ortaya çıkışına zemin hazırlamış ve El Kaide terör örgütünün bölgede sınırlı da olsa varlık göstermesine yol açmıştır. Bağımsızlık yanlısı silahlı gruplara nüfuz eden Vehhabi akımların faaliyetleri, 11 Eylül sonrası konjonktürde Kremlin'in elini güçlendirmiş ve Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık yanlısı bütün unsurların radikalizmle ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Rusya, Vehhabi radikal unsurların eylemleri sayesinde Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık yanlısı silahlı gruplara karşı uluslararası toplumun desteğini elde etmekte, Rus güvenlik güçleri bölgede olağanüstü güvenlik tedbirleri uygulayabilmektedir. Aralık 2013'te Volgograd'daki eylemlerin ardından, Soçi Kış Olimpiyatları kapsamında Kuzey Kafkasya'da olağanüstü güvenlik önlemleri alınmış, Rusya'nın terörle mücadelesi dünya kamuoyunda destek kazanmıştır. Rusya, Kuzey Kafkasya'daki radikal grupların faaliyetlerini, 2010'da ilan ettiği askeri doktrinde dış tehditler kategorisinde ele alırken 2020 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde milli menfaatleri tehdit eden bir tehlike olarak değerlendirmiştir.

Çeçenistan Meselesi

Çeçenistan meselesinin genel olarak Çarlık Rusyası'nın Kafkasya'yı zapt etme teşebbüsünden kaynaklandığı, Çarlık yönetiminin bölgeyi Ruslaştırma ve imparatorluğun daimi bir parçası haline getirme hedefi nedeniyle kronik bir probleme dönüştüğü ifade edilebilir.18. yüzyıldan itibaren Kuzey Kafkasya'da etkili olmaya başlayan ve 19. yüzyılda bölgenin denetimini ele geçiren Ruslar karşısında özellikle İnguşetya-Çeçenistan-Dağıstan hattında bölge halklarının direnişi devam etmiştir. Yerel halkların Rus yayılcılığı karşısındaki direnişi, 19. yüzyılda Çeçenlerin ve İnguşların büyük bölümünün Kuzey Kafkasya'yı terk etmesi ile sonuçlanmış, ancak bölgenin imparatorluk genelindeki kültürel asimilasyon politikalarından nispeten daha az etkilenmesini sağlamıştır. 1917'de İnguşlar ve Dağıstanlılarla birlikte bağımsız bir devlet kuran Çeçenler, 1921'de bütün Kafkasya bölgesi ile birlikte Sovyetler Birliği'ne dâhil edilmiş ve SSCB içinde Çeçenistan-İnguşetya özerk bölgesi oluşturulmuştur.

II. Dünya Savaşı sırasında Çeçenlerin bir bölümünün Ruslara karşı ayaklanmasına karşılık SSCB yönetiminin orantısız tedbirlere başvurusuyla, Çeçenistan meselesinin nüksettiği görülmektedir. Sovyetler Birliği Komünist

[rusya%E2%80%99ya-yabancilasmasi/#.U0LwfKKHZp4](#)

Partisi yönetimi, aynı dönemde bütün Çeçenlerin ayaklanacağı ve Almanları destekleyeceği iddiasıyla bölgedeki Çeçen ve İnguş nüfusunun tamamını Kazakistan'a ve Sibirya'ya sürgüne göndermiştir. Stalin yönetimi sürgünün ardından Çeçenistan'a Rus nüfusun yerleşmesini sağlayarak bölgenin Çeçen unsurlardan tamamen arındırılmasına ve Ruslaştırılmasına çalışmıştır. Kızıl Ordu'ya Çeçenistan-İnguşetya'dan katılarak Almanlara karşı savaşan rütbeli/rütbesiz askerlerin de dâhil edildiği sürgünde, Çeçen ve İnguş nüfusun yarısından fazlası kaybolmuştur. Ancak savaş sonrası dönemde bütün Çeçenlerin ayaklanarak Almanları destekleyeceğine işaret eden ve Sovyet yönetimi tarafından sürgün gerekçesi olarak kullanılan belgelerin sahte olduğu ortaya çıkmıştır. 2004 yılında Avrupa Parlamentosu, 1907 Hague Sözleşmesi ve 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ni dikkate alarak Sovyet yönetiminin 1944'teki Çeçen sürgününü soykırım olarak tanımıştır.⁵

Sürgünde hayatta kalmayı başaran Çeçenlere 1957'de geri dönüş izni verilmiş, SSCB içinde Çeçenistan-İnguşetya özerk bölgesi sınırları daraltılmış ve nüfus yapısı değişmiş olarak yeniden oluşturulmuştur. Çeçen Halkları Ulusal Kongresi 1991'de SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetlerle aynı dönemde Çeçenlerin bağımsızlığını ilan etmiş⁶, ancak Rusya diğer cumhuriyetlerden farklı olarak Çeçenistan'ın kendi kaderini tayin hakkını kabul etmemiştir. SSCB'nin dağılma sürecinde Çeçenler bağımsızlığı amaçlarken İnguşlar, Çeçenistan'dan ayrılarak Rusya Federasyonu içinde özerk bir cumhuriyet olarak kalmayı tercih etmiştir. Grozni, Moskova'nın hâkimiyetini sürdürmeyi hedeflediği özerk cumhuriyetler ve bölgelerin federasyona bağlılığına yasal zemin hazırlayan yeni Rusya Federasyonu antlaşmasını imzalamayı reddetmiş, taraflar arasında anlaşma sağlanarak bütün Rus birlikleri Çeçenistan'dan çekilmiştir. Ancak Rusya Federasyonu'nun, istikrarsız kuruluş dönemini geride bıraktıktan sonra Çeçenistan üzerindeki hâkimiyetini yeniden tesis etmeye yöneldiği, Cevher Dudayev'in muhaliflerini silahlandırarak Çeçenistan'da iç karışıklıklar çıkmasını sağladığı gözlemlenmiştir.

Rusya, 1990'larda Grozni'nin bağımsızlığının bölgedeki diğer özerk cumhuriyetlere emsal teşkil edebileceğini hesap ederek Çeçenistan'ın federasyona dâhil edilmesini amaçlamış, Kremlin yanlısı kişileri iktidara getirmek amacıyla Çeçen siyasetini yönlendirmeye başlamıştır. Moskova, Çeçenistan'da

Stalin yönetimi sürgünün ardından Çeçenistan'a Rus nüfusun yerleşmesini sağlayarak bölgenin Çeçen unsurlardan tamamen arındırılmasına ve Ruslaştırılmasına çalışmıştır.

⁵European Parliament Recommendation to the Council on the EU-Russia Relations (2003/2230 (INI)), 26 Şubat 2004, Erişim: 20 Mart 2014, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2004-0121+0+DOC+XML+V0//EN

⁶ Christoph Zürcher, *The Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus*, (New York University, 2007), 78.

Moskova, Çeçenistan'daki sınırlı da olsa petrol rezervlerini, Sovyetler döneminde inşa edilen enerji kompleksini ve gerek boru hatları gerekse yollar bakımından önemli bir kavşak olan Grozni'yi kaybetmek istememiştir.

ki sınırlı da olsa petrol rezervlerini, Sovyetler döneminde inşa edilen enerji kompleksini ve gerek boru hatları gerekse yollar bakımından önemli bir kavşak olan Grozni'yi kaybetmek istememiştir. Rusya Federasyonu, 1990'larda fiilen bağımsız bir devlet haline gelen Çeçenistan üzerinde tekrar hâkimiyet tesis etmeye çalışmış, Rusya'nın bu girişimi taraflar arasında 1994-1996 ve 1999-2001 dönemlerinde iki kez savaşa neden olmuştur. Birinci savaşı bitiren Hasavyurt Antlaşması'yla Çeçenistan savaşın tarafı olarak tanınmış ve taraflar 5 yıl içinde anlaşmazlığı uluslararası hukuk normlarına göre çözüme kavuşturmayı kabul etmiştir.⁷ Ancak Rusya'nın bu antlaşma ile çatışmayı dondurarak Çeçenistan'daki iktidarı zayıflatmaya yönelik farklı yöntemlere odaklandığı ve ikinci savaş için şartları olgunlaştırmaya çalıştığı anlaşılmıştır.

Nitekim eski Sovyet cumhuriyetlerine gümrük uygulaması başlatılınca Çeçenistan'da petrolden elde edilen gelirin düşmesi, birinci savaşla birlikte artan ekonomik problemler ve Rusya tarafından desteklenen muhalif silahlı grupların yol açtığı istikrarsızlık Grozni'deki iktidarın zayıflamasına neden olmuştur. Rus ordusunun 10 binlerce sivilin ölümüne yol açan harekâtları karşısında dünya kamuoyundaki sessizlik ve Grozni'nin fiili bağımsızlığını sağladığı 1991-1999 döneminde uluslararası düzeyde tanınmaması ise Moskova'nın Çeçenistan üzerindeki egemenliğini yeniden tesis edebileceği elverişli şartları sağlamıştır. Kremlin, geçmişte Rusya tarafından silahlandırılan Çeçen muhalif grupların eylemlerini ve Dağıstan'daki bağımsızlık yanlısı unsurlara desteğini gerekçe göstererek Çeçenistan'a karşı savaşı terörle mücadele adı altında sürdürmüş, bölgedeki gelişmelerin dünya kamuoyunda bu kapsamda değerlendirilmesi için propaganda yürütmüştür. İkinci savaşa daha hazırlıklı başlayan Rusya, Grozni'deki mevcut iktidarın etkisiz hale gelmesini sağlamış ve Moskova yanlısı Ahmet Kadirov'u Çeçenistan'ın geçici başkanlığına getirmiştir.⁸

Ahmet Kadirov'un fiilen iktidarda olduğu Çeçenistan'da 2003'te gerçekleştirilen referandum sonuçları, Çeçenlerin federasyona katılmayı kabul ettiğini göstermiştir. Ancak AGİT gözlemcilerinin referandum ertesinde yaptığı açıklamalar, Rus ordusunun referanduma dolaylı müdahalelerde bulunduğunu ve sonuçları etkilediğine işaret etmiş, referandumun meşruiyetine ilişkin soru işaretlerine yol açmıştır. Neticede ikinci savaşla birlikte Grozni Rusya Federasyonu'na bağlanmış, Çeçenistan'da iktidara federasyon yanlısı aktörler gelirken bağımsızlık yanlısı silahlı gruplar Rus ordusuna karşı

⁷ Sakwa, *Chechnya*, 295.

⁸ Emma Gilligan, *Terror in Chechnya: Russia and the Tragedy of Civilians in War*, (Princeton University Press, 2009), 84.

gayrinizamî savaş sürdürmeye devam etmiştir. Aynı dönemde Çeçen silahlı grupların 2002'de Moskova'da ve 2004'de Beslan'daki eylemleri, Rusya'nın Çeçen direnişini terörizmle ilişkilendirme stratejisini kolaylaştırmış, bağımsızlık yanlısı unsurların dünya kamuoyunda marjinalleşmesine yol açmıştır. 2003'te cumhurbaşkanı seçilen Rusya destekli Ahmet Kadirov'un 2004'te bir saldırı neticesinde öldürülmesinin ise Çeçenistan'da federasyon yanlısı siyasi iktidarla bağımsızlık yanlısı gruplar arasındaki mücadeleyi şiddetlendirdiği gözlemlenmiştir. Rusya, böylece Grozni'ye karşı sürdürdüğü savaşı Çeçenistan içinde federasyon yanlıları ile bağımsızlık yanlısı gruplar arasında bir iç anlaşmazlığa dönüştürmüş, bağımsızlık yanlısı unsurları yalnızlaştırmayı hedeflemiştir.

3. GÜNEY KAFKASYA'DAKİ GÜVENLİK SORUNLARI

Rusların 18. yüzyıldan itibaren Kafkasya bölgesinde artan etkinliği, Osmanlı-Rus rekabetini 18. ve 19. yüzyıllarda bölge siyasetindeki temel parametre haline getirmiştir. Osmanlı, Rus emperyalizmine karşı Kafkasya'daki Müslüman unsurları desteklerken, Çarlık Rusyası Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde Anadolu'da Ermenileri ve Kürtleri ayaklandırmaya çalışmıştır. Osmanlı'nın çözülme sürecine girmesi Ruslara bölgede serbestlik kazandırmış, Rus İmparatorluğu'nun hâkimiyet alanı 19. yüzyılın ikinci yarısında Kafkasya'da güneye doğru ilerlemiş, yüzyılın son çeyreğinde ise Doğu Anadolu'ya kadar genişlemiştir. Güney Kafkasya 19. yüzyılın başlarından I. Dünya Savaşı'na kadar Rus hâkimiyetinde kalmış, savaş sonrası bölge devletlerinin elde ettiği bağımsızlık kısa süre içinde yine Ruslar tarafından sona erdirilmiştir. Sovyetler, 1921'de Güney Kafkasya'nın denetimini ele geçirmiş, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a cumhuriyet statüsü vererek Kafkasya'nın tamamında hâkimiyet sağlamıştır. SSCB, II. Dünya Savaşı'nda güneye doğru ilerleyerek İngiltere ile birlikte İran'ı işgal etmiş, bu ülkenin toprakları üzerinde Güney Azerbaycan Milli Hükümeti ve Kürt Mehabad Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamış, savaş sonrasında ise Anadolu'nun kuzeydoğusunda hak iddia etmeye başlamıştır.

Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, 1991 yılına kadar SSCB bünyesinde cumhuriyet olarak varlığını sürdürmüş, Sovyet sistemi dışındaki dünyaya siyasi açıdan kapalı 70 yıllık bir dönem geçirmiştir. SSCB'nin dağılma sürecinde Güney Kafkasya'daki 3 cumhuriyet bağımsızlığını ilan etmiş, Rusya Federasyonu bu ülkelerin bağımsızlığını tanımıştır. Ancak Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bağımsızlık sonrası karşılaştığı problemler, Rusya'nın Güney

Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bağımsızlık sonrası karşılaştığı problemler, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki etkisinin devam ettiğini ve bölgedeki devletlerin bağımsız hareket kabiliyetini sınırlandırmaya çalıştığını göstermiştir.

Kafkasya'daki etkisinin devam ettiğini ve bölgedeki devletlerin bağımsız hareket kabiliyetini sınırlandırmaya çalıştığını göstermiştir. Kremlin'in, Azerbaycan ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden ayrılıkçı bölgeleri destekleyerek, Gürcistan ve Ermenistan'da askeri üsler bulundurarak Güney Kafkasya üzerindeki etkinliğini sürdürmeye gayret ettiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle Güney Kafkasya devletlerinin birbirleriyle ve diğer devletlerle ilişkilerinde Rusya'nın bölgede devam eden ağırlığı en önemli etken haline almıştır. Azerbaycan ve Gürcistan toprak bütünlüklerini sağlamak maksadıyla Moskova ile ilişkilerinin dengeli seyretmesine çalışırken, Ermenistan Dağlık Karabağ ve çevresindeki işgalini ancak Rusya'nın desteğiyle sürdürebileceğini değerlendirmiş ve Kremlin'le birlikte hareket etmeyi tercih etmiştir.

Bağımsızlığını kazanmasını müteakip Azerbaycan'ın en önemli problemi Dağlık Karabağ meselesi olmuş, Ermenistan'la savaşın ardından Bakü diplomatik enerjisini Dağlık Karabağ ve çevresindeki Ermeni işgalini sona erdirmeye teksif etmiştir. Rusya'nın bölgedeki nüfuzuna rağmen bağımsız hareket etmeye çalışan Azerbaycan, Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmiş ve Türkiye ile stratejik bir işbirliği tesis etmiştir. Azerbaycan milli menfaatleri doğrultusunda Avrupa bütünlüşmesiyle uyumlu politikalara yönelmiş, enerji sektörünü Batılı şirketlere açarak petrol ve doğal gaz kaynaklarının çıkarılması ve uluslararası pazarlara naklinde Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya başlamıştır. Bölgesel projelerde Gürcistan'la birlikte hareket eden Bakü, Hazar Denizi'nde Türkmenistan ve İran'la anlaşmazlık yaşamış, Tahran'ın Dağlık Karabağ meselesinde Ermeni yanlısı tutumuna rağmen İran'daki Azerbaycan Türklerine yönelik yayılcı politikalara tevessül etmemiştir.

Ermenistan bağımsızlığının ardından Dağlık Karabağ'a yönelik hedeflerine öncelik vermiş, 1988'den itibaren hak iddia etmeye başladığı Dağlık Karabağ ve çevresini Rusya'nın desteğiyle işgal etmiştir. Erivan, savaşın ardından Türkiye ve Azerbaycan tarafından tecride maruz kalmış, ancak Moskova'nın desteğiyle Dağlık Karabağ'daki işgal yönetimine bağımsızlık kazandırmayı amaçlamıştır. Ermenistan, ABD, Rusya ve Fransa'daki diasporaların çalışmaları, Rusya'nın stratejik, İran'ın siyasi ve ekonomik desteği sayesinde BM Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen Azerbaycan topraklarındaki işgali sürdürmektedir. Bu tercihi Ermenistan'ın bölgesel projelerde dışarıda bırakılmasına ve ekonomide kronik problemlerle mücadele etmek zorunda kalmasına yol açmıştır. Erivan dış politikada ikinci önceliğini Ankara ve Bakü tarafından uygulanan tecridi sona erdirmek olarak belirlemiş, ancak diğer taraftan 1915 hadiseleriyle ilgili iddialarının tüm dünyada desteklenmesine çalışarak Türkiye'den toprak ve tazminat taleplerinde ısrar etmiştir.

Ermenistan, ABD, Rusya ve Fransa'daki diasporaların çalışmaları, Rusya'nın stratejik, İran'ın siyasi ve ekonomik desteği sayesinde BM Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen Azerbaycan topraklarındaki işgali sürdürmektedir.

Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettikten sonra ilk etapta Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) katılmayı reddetmesi nedeniyle Rusya ile ilişkilerinin problemlili başladığı görülmektedir. Nitekim Rusya'nın etkisiyle Acaristan, Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı hareketler kısa süre içinde Tiflis'in en önemli sorunu haline gelmiştir. Bu nedenle Gürcistan, Rusya ile ilişkilerini düzeltmeye ve ayrılıkçı bölgeler problemini toprak bütünlüğünü muhafaza ederek çözmeye çalışmıştır. Şevardnadze döneminde BDT'ye katılan Gürcistan, topraklarını Rus üslerine açmak zorunda kalmış, ancak aynı zamanda Rusya'ya karşı bağımsızlığını muhafaza etmek için Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. Azerbaycan ve Türkiye ile birlikte bölgesel düzeydeki enerji ve ulaşım projelerinde yer alan Gürcistan, güney komşusu Ermenistan'la da iyi ilişkiler içinde olmuştur.

2003'teki Gül Devrimi sonrası süreçte ABD ve Avrupa ülkeleriyle yakınlaşmış, Washington'ın teşvikiyle GUAM'ın teşkilinde yer almış ve Acaristan meselesini büyük ölçüde çözüme kavuşturmuştur. Saakaşvili iktidarının ülkedeki Rus üslerinin boşaltılmasını sağladığı bu dönemde aynı zamanda Gürcistan'ın NATO üyeliği gündeme gelmiştir. Tiflis'in Batılı ülkelerle güçlenen ilişkilerinden tedirgin olan Rusya ise Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı eğilimlere sağladığı desteği artırarak 2008'deki Rusya-Gürcistan savaşına giden sürece yol açmış, savaş sonrasında bu iki bölgenin bağımsızlığını tanımıştır. 2008 sonrası dönemde Abhazya ve Güney Osetya üzerinde hâkimiyetin yeniden tesisi Gürcü dış politikasının temel önceliği haline gelmiştir.

3.1. Dağlık Karabağ Meselesi

Kökeni 19. yüzyılın sonlarına kadar geri götürülebilen Karabağ meselesi, SSCB'nin 1920'de Güney Kafkasya'yı işgaline kadar geçen dönemde Azerbaycan-Ermenistan arasında belirli dönemlerde savaş nedeni olmuştur. Dağlık Karabağ bölgesi 1920 yılında gerçekleştirilen Paris Barış Konferansı'nda Azerbaycan toprağı olarak tanınmış, fakat SSCB'nin işgalinden sonra 1921 yılında statüsü değiştirilerek özerk bölge olarak Azerbaycan'a bağlanmıştır. SSCB döneminde sorunun çatışmaya dönüşmesi engellenmişse de, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Dağlık Karabağ'a Ermeni göçünün teşviki ile Ermenilerin bölgede çoğunluk haline gelmesi sağlanmış ve 1980'lerin sonunda kriz tekrar ortaya çıkmıştır.

Şubat 1988'de Ermeniler, Dağlık Karabağ'da II. Dünya Savaşı sonrası dönemde oluşan Ermeni çoğunluğunu esas alarak bölgenin Sovyet Ermenistanı'na bağlanması kararını almıştır. Sovyet Merkezi Komitesi bu kararı kabul etmemiş, ancak bölgedeki Ermeni halka her türlü desteği vererek Dağlık Karabağ'da

olağanüstü hal ilan etmiş ve bölgenin yönetimini doğrudan Moskova'ya bağlamıştır. Bu adımla Azerbaycan'ın bölge üzerindeki hukuki yetkisini sona erdirilmiş, Ermenilerin bölgedeki hak iddiasının önü açılmış ve bugüne kadar çözüme kavuşturulamayan Dağlık Karabağ çatışması başlamıştır. Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ise çatışmalar iki ülke arasında savaşa dönüşmüştür.

Azerbaycan, Kasım 1992'de Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü kaldırarak bölgenin yönetimini doğrudan Bakü'ye bağlamış, bölgedeki Ermeniler de bu adımı protesto maksadıyla Aralık 1992'de bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Rusya'nın sağladığı destek Ermenistan'ın elini güçlendirmiş, Ermeniler 1993-1994 döneminde Dağlık Karabağ ve etrafındaki 7 bölgeyi işgal etmiştir. Savaş döneminde sivillerin hedef alındığı elim hadiseler yaşanmış, 26 Şubat 1992 tarihinde Hocalı'da yüzlerce Azerbaycanlı sivil Rus ve Ermeni askerler tarafından katledilmiştir. Savaşta topraklarının %20'si işgal edilen Azerbaycan, Ermenistan'daki ve işgal edilmiş topraklardaki yerlerini terk etmek zorunda bırakılmış yaklaşık 1 milyonluk bir mülteci sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

Savaş sırasında üçüncü tarafların arabuluculuk girişimleri ve BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar çatışmaların sona ermesini sağlayamamış, uzlaşma şartlarına riayet etmeyen Ermenistan Rusya tarafından desteklendiği gibi Batılı ülkeler tarafından baskıyla karşılaşmamıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in girişimiyle 1992'de imzalanan Almatı Bildirgesi, Ermeni tarafının bildirge şartlarını ihlali nedeniyle başarısız olmuştur. Rusya, Eylül 1992'de Soçi kentinde Azerbaycan ve Ermenistan'ı bir araya getirerek tarafları sürekli ateşkes ve bölgeye gözlemcilerin yerleştirilmesi konusunda ikna etmiş, ancak bu girişim de Ermenistan'ın tekrar Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'a saldırması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.

Nisan 1993'de Kelbecer'in Rusya'nın desteği ile Ermeniler tarafından işgali ve Ermeni militanların bu bölgede gerçekleştirdiği katliamlar üzerine Türkiye, Ermenistan'la sınırını kapatmıştır.⁹ Bu dönemde Azerbaycan tarafı AGİT barış görüşmelerinden çekildiğini açıklamış ve BM Güvenlik Konseyi'nden karar çıkarılmasını talep etmiştir. BM Güvenlik Konseyi 1993 yılında 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarla taraflara, Ermenilerin Kelbecer'le birlikte işgal ettikleri diğer 5 bölgeden çekilmesi ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tanınması çağrısında bulunmuştur. Ermenistan Konsey'in bu kararlarla yaptığı çağrılarını hiçbirisini yerine getirmemiştir. Rusya ise Eylül 1993'de tarafları

⁹ "Turkey and Armenia: Opening Minds, Opening Borders", *International Crisis Group*, Europe Report No. 199, 14 Nisan 2009, Erişim: 20 Mart 2014, www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/199_turkey_and_armenia___opening_minds_opening_borders_2.pdf

Savaşta topraklarının %20'si işgal edilen Azerbaycan, Ermenistan'daki ve işgal edilmiş topraklardaki yerlerini terk etmek zorunda bırakılmış yaklaşık 1 milyonluk bir mülteci sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

Moskova'da tekrar bir araya getirmiş ve Azerbaycan'a Dağlık Karabağ'ı taraf olarak tanıması için baskı uygulamıştır.

Azerbaycan-Ermenistan arasındaki savaş Mayıs 1994'de Bişkek Ateşkes Anlaşması ile dondurulmuş, ancak nihai çözümü sağlayacak bir süreç başlatılmamıştır. Savaşı sona erdiren Bişkek Belgesi, Dağlık Karabağ sorununun sadece silahlı çatışmadan siyasi bir anlaşmazlığa dönüşmesini sağlamıştır. Bişkek Anlaşması aynı zamanda Türkiye'nin de taraflar arasındaki arabulucu rolünü ortadan kaldırmıştır. Nitekim 1994'de Minsk Grubu'nun eşbaşkanları olarak Ermeni diasporalarının etkili olduğu ABD, Rusya ve Fransa seçilmiş, Türkiye grupta üye olarak yer almıştır. 1996 yılında ise AGİT'in Lizbon zirvesinde Ermenistan dışındaki tüm üye devletler, Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan toprak bütünlüğü çerçevesinde tanıdıklarını beyan etmiştir. BM Güvenlik Konseyi de aldığı ilave kararlarla işgal edilmiş Azerbaycan topraklarının boşaltılması yönündeki talebini yinelemiştir.

Minsk Grubu, meselenin çözüme kavuşturulması maksadıyla aşamalı çözüm, toptan çözüm ve ortak devlet şeklinde üç farklı yaklaşım geliştirmiş, ancak tarafların ortak bir yaklaşımda uzlaşmasını sağlayamamıştır. Azerbaycan aşamalı çözümden yanadır ve bugüne kadar bu yaklaşımı benimsemiştir. Aşamalı çözüm, ilk önce Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesi, daha sonra mültecilerin yurtlarına dönmeleri ve son aşamada da Dağlık Karabağ'ın statüsünün belirlenmesi şeklinde safhalar içermektedir. Ermenistan toptan çözüm yaklaşımının uygulanmasından yanadır. Toptan çözüm yaklaşımında Dağlık Karabağ ile Lâçin ve Şuşa gibi önemli bölgelerin statüsünün ve barış anlaşmasının birlikte kabul edileceği bir yöntem öngörülmüştür. Bakü Erivan'ın aksine bu öneriyi kabul etmemektedir. Ortak devlet yaklaşımında ise Azerbaycan sınırları içinde özerk bir Ermeni cumhuriyetinin (Özerk Karabağ Cumhuriyeti) kurulması ve bu devletin Azerbaycan'la konfederasyon oluşturması önerilmektedir. Karabağ'a kendi silahlı güçlerine sahip olma yetkisi veren ancak Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin Karabağ'a girmesine izin vermeyen ortak devlet çözümü de Bakü için kabul edilemez bir öneridir.

Dağlık Karabağ krizinde AGİT eşbaşkanları ABD, Rusya ve Fransa farklı dönemlerde öne çıkarak arabuluculuk yürütmüşse de, gerek arabulucu devletlerin Ermenistan üzerinde yeterli baskıyı oluşturamaması gerekse tarafların sorunun çözümünde farklı yaklaşımları savunması netice alınmasını engellemiştir. Barış girişimlerinde ayrıca Azerbaycan-Ermenistan arasında tekrar savaş çıkması ihtimali karşısında bölgede statükonun korunması gerektiği yaklaşımı önem kazanmış, ancak bu yaklaşım diğer taraftan Ermeni işgaline süreklilik kazandırmaya başlamıştır.

Minsk Grubu, meselenin çözüme kavuşturulması maksadıyla aşamalı çözüm, toptan çözüm ve ortak devlet şeklinde üç farklı yaklaşım geliştirmiş, ancak tarafların ortak bir yaklaşımda uzlaşmasını sağlayamamıştır.

Dağlık Karabağ krizinde AGİT eşbaşkanları ABD, Rusya ve Fransa farklı dönemlerde öne çıkararak arabuluculuk yürütmüşse de, gerek arabulucu devletlerin Ermenistan üzerinde yeterli baskıyı oluşturmaması gerekse tarafların sorunun çözümünde farklı yaklaşımları savunması netice alınmasını engellemiştir.

1990'ların sonlarında görüşmeler, Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan'ın sorunun Azerbaycan'ın önerdiği aşamalı çözüm süreci çerçevesinde ele alınmasına onay vermesiyle hız kazanmıştır. Ancak Ter-Petrosyan, aşamalı çözüm sürecine verdiği destekten dolayı Ermenistan'da baskıya maruz kalmış ve istifa etmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan'ın desteklediği önerinin tartışılması Ermeni kamuoyunda infiale yol açmış, süreç Ermeni parlamentosuna terör saldırısı girişimiyle akamete uğratılmıştır. Azerbaycan ve Ermenistan, Nisan 2001'de ABD'nin Florida eyaletinde bir araya getirilmiş, ancak bu girişimden de sonuç alınmamıştır. 2001'deki görüşmelerden sonra Minsk Grubu eşbaşkanlarından Fransa'nın arabuluculuk görevinde öne çıktığı görülmektedir. Fransa, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Avrupa Konseyi'ne üye olmasını desteklemiş ve çözüm arayışlarına bu kurum içinde devam edilmesi yönünde bir politika geliştirmiştir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 2004'te Minsk Grubunu pasif olmakla eleştirmesinin ardından Prag süreci başlamış, taraflar arasında cumhurbaşkanı ve dışişleri bakanı düzeyinde toplantılar ihdas edilmiştir. Bu toplantılar neticesinde Ocak 2006'da Fransa'daki Aliyev-Koçaryan görüşmesi barış anlaşmasının imzalanacağı yönünde beklentilere yol açmışsa da, Ermeni tarafının masadan ayrılması Minsk Grubu arabuluculuğunun bir kez daha başarısız olmasına neden olmuştur.

Dağlık Karabağ sorununda 2007'den itibaren ise Madrid İlkeleri'nin öne çıktığı bir süreç başlamış, taraflar görüşmelerin bu ilkeler esas alınarak sürdürülmesi konusunda mutabakat sağlamıştır. Madrid İlkeleri ile; Dağlık Karabağ çevresindeki işgal edilmiş bölgelerin boşaltılması, Ermenistan-Karabağ ulaşımının sağlanması için Laçın koridorunun açılması, mülteci ve göçmenlerin topraklarına geri dönmesi, bölgeye uluslararası barış gücünün yerleştirilmesi, bölgedeki Ermenilere kendilerini yönetme hakkı tanınması ve son aşamada da Dağlık Karabağ'ın hukuki statüsünün belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ermenistan'da bu adımlara karşı çıkan etkili gruplar olmakla birlikte, Madrid İlkeleri'nin 2009'da gözden geçirilmiş şeklinin güncelliğini koruduğu ve muhtemel bir çözümün yol haritasını oluşturabileceği değerlendirilmektedir.

Ağustos 2008'deki Rusya-Gürcistan savaşı sonrasında, Moskova'nın tüm Güney Kafkasya'da tek güç olma politikası Dağlık Karabağ meselesinin çözümüne de yansımış, Kremlin bu dönemde arabulucu aktör olarak öne çıkmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Medvedev'in arabuluculuğunda Azerbaycan ve Ermenistan Cumhurbaşkanı'ları Rusya'da çok sayıda görüşmeler yapmış, fakat bir netice alınmamıştır. Mayıs 2009'daki Prag görüşmesi ve Temmuz 2009'daki Moskova toplantısı da beklentileri karşılamamış, tarafların uzlaştı-

ğı bir çözüm geliştirilememiştir.

AGİT, Aralık 2009'da Madrid İlkeleri'ni gözden geçirilmiş şekilde tekrar Azerbaycan ve Ermenistan taraflarına önermiştir. Gözden geçirilmiş ilkeler, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından Temmuz 2010'da kamuoyuna açıklanmıştır. Gözden geçirilmiş 6 ilkeye göre Dağlık Karabağ ihtilafının çözüm sürecinde:

- Ermenistan'ın Dağlık Karabağ çevresinde bulunan 7 bölgeden çekilmesi; ilk etapta 5 bölgenin Azerbaycan'a iadesi ve 5 sene sonra ise kalan diğer 2 bölgedeki -Lâçin ve Kelbecer- Ermeni işgalinin sona erdirilmesi,
- Savaş sonrası yerlerinden göç etmek zorunda kalan tüm mültecilerin Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelere dönüşünün sağlanması,
- Dağlık Karabağ'a uluslararası barış güçlerinin yerleştirilmesi,
- Dağlık Karabağ-Ermenistan arasında bir bağlantı hattının oluşturulması,
- Dağlık Karabağ'a geçici bir statü verilmesi,
- Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ihlal etmeyecek bir nihai statü için Dağlık Karabağ'da referandum gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Dağlık Karabağ anlaşmazlığının 1990'lı yıllardan bu yana çözüme kavuşturulamamasının üç temel nedeninin olduğu ifade edilebilir. Birinci temel neden Ermenistan'ın işgaldeki ısrarı ve komşularının toprakları üzerindeki tarihi hak iddialarından vazgeçmemesidir. Ermeni milliyetçiliğindeki Türk düşmanlığına dayalı "Büyük Ermenistan" romantizmi Erivan'daki karar mercilerinin Dağlık Karabağ ihtilafında akılcı hareket etmesini engellemektedir. İkinci temel neden, bölgede Rusya'nın doğrudan, İran'ın dolaylı biçimde Ermeni işgaline destek olmasıdır. Rusya'nın Ermenistan'a sağladığı çok boyutlu destek ve süresini 2044'e kadar uzattığı Gümrü'deki askeri üssü, Erivan'ı uzlaşmaz bir aktöre dönüştürmekte ve işgaldeki ısrarını gözden geçirmesine mani olmaktadır. Sınırları Rus askerleri tarafından korunan ve güvenliği Rusya'nın teminatı altından olan Ermenistan, Dağlık Karabağ ve çevresindeki işgali sona erdirmeye yanaşmamaktadır. Tahran'ın Bakü'ye karşı Erivan'la birlikte hareket etmesi ise Türkiye ve Azerbaycan'ın Ermenistan'ı tecrit stratejisinden sonuç almasını engellemektedir.

Dağlık Karabağ ihtilafında çözümsüzlüğün üçüncü temel nedeni olarak Ermenistan'ın işgalci taraf olmasına rağmen uluslararası ölçekte baskıya maruz bırakılmaması olarak kaydedilebilir. BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar işgalin sona erdirilmesi ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağ-

Rusya'nın Ermenistan'a sağladığı çok boyutlu destek ve süresini 2044'e kadar uzattığı Gümrü'deki askeri üssü, Erivan'ı uzlaşmaz bir aktöre dönüştürmekte ve işgaldeki ısrarını gözden geçirmesine mani olmaktadır.

lanması gerektiğini ifade etse de, savaşın üzerinden geçen süre bu kararların pratikte etkisiz kaldığını göstermiştir. AGİT zirvelerindeki ve ilgili diplomatik temaslardaki “Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü” mesajı söylemlerle sınırlı kalmakta, Ermeni işgaline karşı somut neticeler sağlayabilecek bir tepki meydana getirmemektedir. Meselenin çözüme kavuşturulması gayesiyle 1992’de AGİT bünyesinde oluşturulan Minsk Grubu’nun da oldukça zayıf kaldığı, işgali sona erdirmesi için Ermenistan’a sadece çağrı yapmakla yetindiği gözlemlenmiştir. Minsk Grubu eşbaşkanlarının Ermeni işgali karşısındaki tutumunun ise ihtilafın çözümünden ziyade bölgedeki statükonun devamına hizmet ettiği görülmektedir.

Moskova’nın barışın tesisi söylemiyle gerçekleştirdiği arabuluculuk, Ermeni tarafının elini güçlendirmekte, statükonun devamı doğrultusunda Azerbaycan’a baskıya dönüşebilmektedir. ABD ve Fransa’daki etkili Ermeni lobileri, bu ülkelerdeki karar mercilerinin işgale karşı tutumunun söylemin ötesine geçmesini imkânsız kılmaktadır. Minsk Grubu eşbaşkanlarının Dağlık Karabağ ihtilafının BM Genel Kurulu gündemine alınmasına muhalefet etmesi de düşündürücüdür. BM Genel Kurulu, 14 Mart 2008 tarihi 62. toplantısında “Azerbaycan’ın İşgal Edilmiş Topraklarında Son Durum” başlıklı bağlayıcı niteliği olmayan karar tasarısını 7’ye karşı 39 oyla kabul etmiş, kararda Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün tanınması, koşulsuz ve derhal Ermeni ordusunun işgal altındaki topraklardan çekilmesi çağrısı yer almıştır.¹⁰Minsk Grubu eşbaşkanları Rusya, ABD ve Fransa tasarının Genel Kurul’da müzakere edilmesine karşı çıkmış, Bakü’ye tasarıyı geri çekmesi için baskı yapmış ve tasarıya aleyhte oy kullanmıştır. Genel Kurul toplantısında İran’ın da oylamaya katılmaması dikkat çekmiştir.

Minsk Grubu eşbaşkanları toplantıda aleyhte oy kullanmalarına gerekçe olarak Dağlık Karabağ meselesinin çözümü görevinin kendilerinde olmasını göstermiş ve konunun BM Genel Kurulu’nda müzakere edilmesinin uygun olmadığını beyan etmiştir. Nitekim eşbaşkanlar, Azerbaycan’ın benzer bir kararı Genel Kurul’un 2010’daki 64. toplantısında gündeme getirmeye çalışmasından da rahatsız olmuş, AGİT’in bölgeye yeni bir inceleme heyeti göndermesi karşılığında Bakü’yü teşebbüsünden vazgeçmeye ikna etmiştir. BM Genel Kurulu’ndaki bu gelişmeler, Dağlık Karabağ meselesinin çözümünde birinci derecede yetki ve sorumluluk sahibi Minsk Grubu eşbaşkanlarının dahi Ermeni işgalinin sona ermesi yönünde kararlı bir tutum geliştiremediğini ortaya

¹⁰ “General Assembly Adopts Resolution Reaffirming Territorial Integrity of Azerbaijan, Demanding Withdrawal of All Armenian Forces”, General Assembly GA/10693, 62.General Assembly Plenary 86th Meeting, 14 Mart 2008, Erişim: 20 Mart 2014, www.un.org/News/Press/docs/2008/ga10693.doc.htm

koymaktadır.

3.2. Ermeni İddiaları

Ermenistan'ın 1915 tehciriyle ilgili iddiaları ve bu iddialar üzerinden Türkiye'den önce tazminat, daha sonra toprak elde etme stratejisi, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesini ve Ankara-Erivan-Bakü hattında bir uzlaşma zemininin oluşmasını engellemektedir.

Ermenistan, 1915 tehcirinin soykırım olduğunu iddia etmekte, bu iddianın uluslararası düzeyde kabul edilmesini amaçlamakta ve tehcirin 100. yılı olan 2015'ten itibaren Türkiye'ye karşı netice elde etmeyi hedeflemektedir. ABD, Güney Amerika ve Avrupa'daki Ermeni diasporalarının çalışmaları sayesinde bugün yaklaşık 20 ülke ve ABD'de 36 eyalet 1915 tehcirini soykırım olarak tanımakta, bazı ülkelerde soykırım olmadığı yönünde beyanda bulunmak suç kategorisinde değerlendirilmektedir. İsviçre ve Slovakya'nın mevcut yasalarına göre Ermeni iddialarını reddetmek suç niteliği taşıyan fiil muamelesi görmektedir. Fransız Meclisi 2012'de benzer bir yasa taslağını kabul etmişse de, Türkiye'nin tepkisi nedeniyle taslak senato onayından geçmemiştir.

Ermenistan, ABD Başkanı'nın Ermeni iddialarına desteğinin ise iddiaların dünya çapında kabulünde kritik bir aşama olduğunu değerlendirmektedir. ABD Başkanı'nın "soykırım" ifadesini kullanmasının, İngiltere'de ve diğer Avrupa ülkelerinde de başbakan veya cumhurbaşkanlarının aynı ifadeyi kullanmasını sağlayacağı beklenmektedir. Hâlihazırda İngiltere 1915 tehciriyle ilgili "katliam" ifadesini kullanmakta, ancak İngiliz parlamentosunda Londra'nın soykırım tezini desteklemesi gerektiği yönünde talepler dile getirilmektedir. İsrail parlamentosunda da konu gündeme gelmiş, 2013'de Ermeni iddialarını destekleyen bir yasa taslağı hazırlandığı basına yansımıştır.¹¹

Türkiye'nin 2005'teki ortak tarih komisyonu kurulması, üçüncü ülkelerin arşivlerinden istifade edilmesi önerisi ve 2007'den itibaren İsviçre'nin arabuluculuğuyla Ermenistan'la ilişkileri normalleştirme girişimine rağmen Erivan ve diasporanın 2015 hedeflerinden vazgeçmediği görülmektedir. Ermenistan Diaspora Komitesi, Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan başkanlığında özel bir hazırlık komitesi tesis etmiş, beyaz perdede, yazılı ve görsel medyada kapsamlı bir propaganda çalışması başlatmıştır. Ermenistan Ulusal Arşivi'nden 12 bin civarında ilgili belge derlenmiş, bu belgelerle 1915 hadisesinin soykırım ol-

Ermenistan'ın 1915 tehciriyle ilgili iddiaları ve bu iddialar üzerinden Türkiye'den önce tazminat, daha sonra toprak elde etme stratejisi, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesini ve Ankara-Erivan-Bakü hattında bir uzlaşma zemininin oluşmasını engellemektedir.

¹¹ Jonathan Lis, "Knesset to discuss Armenian Genocide While Israelis Negotiate in Turkey", *Haaretz*, 22 Nisan 2013, Erişim: 20 Mart 2014, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/knesset-to-discuss-armenian-genocide-while-israelis-negotiate-in-turkey-premium-1.516921>

Türkiye'nin 2005'teki ortak tarih komisyonu kurulması, üçüncü ülkelerin arşivlerinden istifade edilmesi önerisi ve 2007'den itibaren İsviçre'nin arabuluculuğuyla Ermenistan'la ilişkileri normalleştirme girişimine rağmen Erivan ve diasporanın 2015 hedeflerinden vazgeçmediği görülmektedir.

duğu tezini işleyen yayınlar hazırlanması kararlaştırılmıştır. Ermenistan merkezli bu çalışmalar dışında özellikle ABD ve Avrupa'daki diasporalar 2015'e doğru müstakil programlar belirlemiş, bu programlar kapsamında faaliyet yürütmeye başlamıştır.

ABD'de Amerikan-Ermenistan Ulusal Komitesi (ANCA), Ermeni Devrimci Federasyonu (ARF) ve Amerikan Ermeni Asamblesi (AAA) gibi önde gelen lobi kuruluşlarının 2015'e doğru faaliyetlerini artırdığı müşahade edilmektedir. ABD'deki Ermeni diasporası, Amerikan mahkemelerinde Türkiye'ye karşı davalar açılmasını, tazminat ve toprak talep edilmesini sağlamış, California'da ise Ermeni iddialarının işleneceği bir soykırım dersinin orta öğretimde müfredata eklenmesi için girişimde bulunmuştur. ABD'deki diaspora diğer taraftan 2015'e kadar Başkan'ın 24 Nisan konuşmasında 1915 olaylarıyla ilgili "soykırım" kelimesini kullanmasını hedeflemektedir. Fransa'daki diaspora 2015'e doğru yeni bir program belirlemiş, inkar yasa tasarısının anayasaya uygun hale getirilerek yeniden meclise gelmesi için çalışmalara başlamıştır. Fransa'daki diaspora gelecekte ayrıca Ermeni iddialarının kabulünü Türkiye'nin AB üyeliği için ön şarta dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Ermenistan'ın, 2015 yılı ile birlikte "soykırım" iddialarının dünya genelinde kabul edilmesine ağırlık vereceği, bu iddialar üzerinden Türkiye'den tazminat ve toprak talep etmeye başlayabileceği beklenmektedir. Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın Ermeni gençlere hitaben "Karabağ'ı biz aldık, Ağrı Dağı'nı almak gelecek kuşakların görevidir" beyanı¹², Erivan'ın hedefinin yalnızca Ermeni iddialarının kabulü ile sınırlı kalmadığını göstermektedir. Aynı şekilde Ermenistan'da ülkenin ismini Doğu Ermenistan olarak değiştirme teşebbüslerinin de Doğu Anadolu'nun Ermeni toprakları olduğu yönündeki propaganda hazırlık maksadı taşıdığı değerlendirilebilir.

3.3. Gürcistan'daki Ayrılkçı Bölgeler

Gürcistan, bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren ayrılkçı bölgeler sorunuyla karşı karşıya kalmış, toprak bütünlüğünün korunması Gürcü siyasetinin ve dış politikasının temel önceliği haline gelmiştir. Tiflis'in bağımsızlığını müteakiben ilk etapta BDT'ye katılmayı reddetmesi ve Rusya ile gerilen ilişkileri Gürcistan'daki ayrılkçı eğilimleri güçlendirmiştir. SSCB döneminde bu ülkedeki demografik dengelere müdahale eden Moskova, bağımsızlığının ardından Rusya'nın yörüngesinden çıkmaya çalışan Gürcistan'daki ayrılkçı

¹² "Follow-up to the Armenian President's Address before the Parliamentary Assembly", Council of Europe, Parliamentary Assembly, Written Declaration No.561, Doc.13331, 4 Ekim 2013, Erişim: 20 Mart 2014, <http://www.assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=20230&lang=EN>

dinamiklere destek sağlamıştır. Kuzeyde Rusya Federasyonu sınırında Abhazya ve Güney Osetya'daki bağımsızlık teşebbüsleriyle mücadele eden Gürcü devleti, güneybatıda Türkiye sınırında Acaristan, güneyde Ermenistan sınırında ise Cevaheti meseleleriyle meşgul olmuştur.

Abhazya meselesinin Rusların 19. yüzyılın ortalarında bölgeyi işgal etmesi ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Abhazların anavatanlarını terk etmek zorunda kalmaları ile başladığı değerlendirilmektedir. Çarlık Rusyası'nın göç etmek zorunda bırakılan Abhazların topraklarına Rus, Gürcü ve Ermeni unsurları yerleştirmesi, SSCB döneminde ise Stalin'in bölgeye Gürcü ve Ermeni göçünü teşvik etmesi Abhazya'nın hâkimiyeti ile ilgili bugüne kadar devam eden problemi doğurmuştur. 1921'de Sovyetler Birliği'ne cumhuriyet olarak dâhil edilen ve Gürcistan'la eşit statüye sahip olan Abhazya, 1931'de özerk bölge olarak Gürcistan'a bağlanmıştır. Abhazya 1988'den itibaren Gürcistan'dan bağımsızlık taleplerini Kremlin'e iletmeye başlamış, 1990'da egemenliğini ilan ederek Güney Kafkasya'daki üç cumhuriyet gibi birlik cumhuriyeti olarak tanınmayı hedeflemiştir.

Birlik cumhuriyeti olarak tanınma talebi Tiflis tarafından reddedilen Abhazya, kendi parlamento seçimlerini gerçekleştirmiş ve Gürcistan'daki başkanlık seçimlerine katılmamıştır. Bu süreçte Abhazya Yüksek Sovyeti, Abhazya'nın ayrı bir cumhuriyet olduğunu beyan ederek fiilen bağımsız bir yönetime geçmiş, Gürcistan'dan tam bağımsızlık ya da Gürcistan'la birlikte federasyon oluşturma seçenekleri üzerinde durmuştur. İki seçeneği de kabul etmeyen Tiflis, Abhazya üzerinde hâkimiyet tesis etmek amacıyla silahlı kuvvetlerini bölgeye sevk etmiş, taraflar arasında çatışmalar başlamış ve Rusya Abhazya'yı desteklemiştir. Coğrafi açıdan Güney Kafkasya'da yer alan, ancak Kuzey Kafkasya halklarıyla akrabalık bağları bulunan Abhazya, Çeçenler ve Osetler tarafından da desteklenmiş ve Gürcistan'a karşı üstünlük sağlamıştır. Çatışmalar Rusya'nın arabuluculuğuyla sona ermiş, 27 Temmuz 1993'te taraflar Guaduta'da ateşkes anlaşması imzalamış, Abhazya iç egemenliğine tamamen sahip olurken dış egemenliğini de Tiflis'le birlikte icra etme yetkisini kazanmıştır.¹³

Çatışmanın ardından Gürcistan, toprak bütünlüğünü sağlayabilmek için BDT'ye katılmak ve topraklarında Rus üslerinin bulunmasını kabul etmek zorunda kalmış, 27 Temmuz anlaşması doğrultusunda Gürcü askerleri Abhazya'dan çekilmiştir. Çatışmaların tekrar başlaması neticesinde sorun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmış, Konsey 858 sayılı kararla Abhazya'ya

¹³ Michael Bothe and Boris Kondoch (edt.), *International Peacekeeping: The Yearbook of International Peace Operations*, (Kluwer Law International, 2002), 210.

Rusya, Abhazya meselesini kullanarak Tiflis'i BDT'ye katılmak zorunda bırakmış, Gürcistan topraklarında askeri üsler bulundurma imkânı elde etmiş ve krizin seyrini belirleyebilecek araçlara kavuşmuştur.

bir gözlemci heyet yerleştirilmesini ve 27 Temmuz anlaşmasının şartlarının uygulanmasını hedeflemiştir. Ancak çatışmaların tekrar başlaması 858 sayılı kararın tatbikini imkânsız kılmış, taraflar 1994'te imzaladıkları yeni bir anlaşmayla Rus askerlerinden oluşan bir BDT barış gücünün tampon bölgeye konuşlandırılmasını kabul etmiştir. Rusya böylece Abhazya meselesini kullanarak Tiflis'i BDT'ye katılmak zorunda bırakmış, Gürcistan topraklarında askeri üsler bulundurma imkânı elde etmiş ve krizin seyrini belirleyebilecek araçlara kavuşmuştur.

1990'lı yıllarda Çeçenistan meselesiyle meşgul olan Kremlin, Abhazya'da tam bağımsız bir devletin ortaya çıkmasına sıcak bakmamış, çatışmalarda Gürcistan karşısında üstünlük sağlayan Abhazlara daha sonra Tiflis'le birlikte çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. 1999'da başkanlık seçimlerinin yanı sıra düzenlenen referandum Abhazların %97,7'sinin bağımsız bir devlete sahip olmak istediğini göstermiş, Abhazya bu tarihten itibaren Gürcistan içinde özerk statüyü kabul etmediğini beyan etmiştir. 2003'teki Gül Devrimi sonrasında iktidara gelen Saakaşvili döneminde ise Abhazya'da bağımsızlığa giden süreci durdurmak ve ülkenin toprak bütünlüğünü sağlamak amacıyla Gürcistan'ın önalıcı tedbirlere yöneldiği gözlemlenmiştir. Çatışmalar sırasında Abhazya'dan göç etmek zorunda bırakılan yaklaşık 250.000 Gürcünün geri dönüşü bu dönemde gündeme gelmiş, Tiflis Acaristan'ın ardından Abhazya üzerindeki hâkimiyetini de yeniden tesis edebileceği bir süreç tasarlamıştır.

Aynı dönemde Tiflis'in Batılı ülkelerle güçlenen ilişkileri ve Gürcistan'ın NATO üyeliğinin gündeme gelmesinin, Moskova'da tedirginliğe yol açtığı görülmektedir. Bu süreçte Rusya'nın, Gürcistan'ın Avrupa-Atlantik sistemiyle bütünleşme teşebbüsünü sekteye uğratmak gayesiyle 1990'lı yılların başlarında olduğu gibi Abhazya krizini kullanmaya başladığı ifade edilebilir. Nitekim Saakaşvili iktidarının 2006'da stratejik öneme sahip Kodor vadisini Abhazya'dan geri alması, taraflar arasında devam eden barış görüşmelerinin sona ermesine yol açmış ve 2008'de Güney Osetya krizinin tetikleyeceği Rus-Gürcü savaşına zemin hazırlamıştır. Savaşta Gürcistan Kodor vadisini kaybetmiş, Rusya ise bu dönemde Kosova'nın tanınmasının emsal teşkil ettiğini ileri sürerek Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanımıştır. Rusya'nın ardından Venezuela, Nikaragua, Nauru, Tuvalu ve eski Sovyet coğrafyasındaki diğer ayrılıkçı bölgeler olan Transdinyester, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ Abhazya'nın bağımsızlığını tanımıştır.

Gürcistan'a savaş açarak Saakaşvili iktidarını devirmeye çalışan Rusya, Abhazya krizini derinleştirerek Tiflis'in ABD ve NATO ile ilişkilerini dizginlemeye çalışmıştır. Savaşla birlikte bölgeye yüksek sayıda asker sevk ederek

Gürcü-Abhaz sınırını kontrol etmeye başlayan Moskova, bölgede BM görev gücünün konuşlandırılmasını engellemiş ve Suhumi yönetimi ile Abhazya-Gürcistan kara ve deniz sınırını korumaya yönelik 5 senelik bir anlaşma imzalamıştır. Bu süreçte Abhazya'daki Rus yatırımları artmaya başlamış, Kremlin Suhumi yönetimine mali yardım sağlamış ve karşılığında Abhazya'nın Karadeniz kıyısında 5 yıllık petrol arama ruhsatı elde etmiştir. Moskova, 2010'da Abhazya'yı korumak amacıyla bölgeye S-300 füzelerini yerleştirdiğini beyan etmiş¹⁴, 2011'de Rusya'nın Abhazya'nın Karadeniz kıyısında bir deniz üssü inşa etmeye başladığı basına yansımıştır.

Savaş ertesinde Abhazya'ya BM görev gücünün yerleştirilmesine karşı çıkan Rusya, bölgedeki AGİT görev gücünün faaliyetlerinin sınırlandırılmasını sağlamıştır. Abhazya ve Güney Osetya ise Medvedev-Sarkozy planına uygun şekilde belirlenen AB izleme görevinin kendi topraklarında faaliyet göstermesine izin vermemiştir. Kremlin böylece Gürcistan'dan ayrılmasına destek verdiği bu iki bölgede Batılı ülkelerin uluslararası teşkilatlar vasıtasıyla etkili olmasını engellemiş, Güney Kafkasya'daki ağırlığını devam ettirebilmek için kendi denetiminde ayrılıkçı bölgeler meydana getirmiştir. ABD Senato'su Temmuz 2011'de, AB Parlamento'su Kasım 2011'de aldıkları kararlarla Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne destek verdiklerini, Abhazya ve Güney Osetya'yı işgal edilmiş topraklar olarak tanıdıklarını beyan etmiştir.

Savaşın ardından Saakaşvili iktidarının teklif ettiği genişletilmiş özerkliği kabul etmeyen Abhazya, Rusya'nın desteğiyle elde ettiği fiili bağımsızlığına hukuki çerçeve kazandırmaya ve uluslararası ölçekte tanınmaya çalışmaktadır. Suhumi yönetiminin bu tercihi Gürcistan'la uzlaşmayı imkânsız kılarken Abhazya'yı Kremlin'in Güney Kafkasya'daki uydusu haline getirmekte ve Rusya'nın Karadeniz'deki varlığını güçlendirmesine hizmet etmektedir. Abhazya ve Güney Osetya'nın fiili bağımsızlığı, Rusya'nın Gürcistan siyaseti üzerindeki nüfuzunu da artırmış, Saakaşvili iktidarı sona ermiş ve Moskova'ya yakınlığıyla tanınan işadama Bidzina İvanişvili iktidara gelmiştir. Hâlihazırda Gürcistan ve uluslararası toplumun ekseriyeti Abhazya'yı Tiflis'e bağlı özerk bir bölge olarak tanımakta, Abhazya ise kendisini tam bağımsız bir devlet olarak kabul etmektedir.

Güney Osetya'daki ayrılıkçı eğilim, bağımsızlık sonrası dönemde Gürcistan'ı kuzeyde Abhazya ile birlikte meşgul eden ikinci temel problem olmuştur. Sovyetler döneminde Kuzey Osetya'dan koparılarak Tiflis'e bağlanan Güney Osetya, SSCB'nin dağılma sürecinde kuzeyle birleşmeyi amaçlamış, bu süreç Tiflis-Şinvali arasında çatışmaya yol açmış ve bağımsızlığını kazanan

Savaşın ardından Saakaşvili iktidarının teklif ettiği genişletilmiş özerkliği kabul etmeyen Abhazya, Rusya'nın desteğiyle elde ettiği fiili bağımsızlığına hukuki çerçeve kazandırmaya ve uluslararası ölçekte tanınmaya çalışmaktadır.

¹⁴ "Russia Deploys Missiles in Breakaway Region of Abkhazia", *BBC News*, 11 Ağustos 2010, Erişim: 20 Mart 2014, <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-10940297>

Gürcistan'da Rusya'nın yönlendirebileceği bir anlaşmazlık meydana getirmiştir.

Güney Osetya 1922'de SSCB içinde özerk bölge statüsüyle Gürcistan'a dâhil edilirken, Kuzey Osetya 1925'te Rusya'ya bağlanmış, Osetya iki devlet arasında bölünmüştür. 1936'da Kuzey Osetya'ya özerk cumhuriyet statüsü verilmiş, ancak Güney Osetya'nın Gürcistan'a bağlı özerk bölge statüsü değişmemiştir.

SSCB'nin dağılma döneminde Şinvali'nin Gürcistan egemenliğinden çıkarak kuzeyle birleşme talebi Tiflis tarafından kabul edilmemiş, Eylül 1990'da ise Güney Osetya Demokratik Sovyet Cumhuriyeti adı altında egemenliğini ilan etmesi taraflar arasında gerilime neden olmuştur. Tiflis üniter bir devlet inşa etmek maksadıyla Aralık 1990'da Güney Osetya'nın özerklik statüsünü kaldırmış, Kremlin'in taraflar arasında kurduğu uzlaşma komisyonu başarısız olmuş ve Gürcistan silahlı kuvvetlerinin Ocak 1991'de bölgeye girmesiyle çatışmalar başlamıştır. Çatışmalar sırasında Güney Osetya'daki Osetler kuzeye göç ederken, Gürcüler Tiflis'e göç etmek zorunda kalmıştır.

Güney Osetya krizinin şiddetlenmesiyle Rusya'nın sürece müdahil olmaya başladığı ve bölgedeki ayrılıkçılığa destek verdiği gözlemlenmiştir. Tiflis yönetimi, Gorbaçov'un Gürcü askerlerinin Güney Osetya'dan çekilmesi talebini kınamış, Moskova'ya Gürcistan'ın iç işlerine karışmama çağrısı yapmıştır. Ocak 1992'de Güney Osetya'da yapılan referandum bölgedeki Osetlerin %97'sinin Kuzey Osetya'yla birleşerek Gürcistan'dan ayrılmak istediğini göstermiştir. Çatışmalar Rusya'nın arabuluculuğu ile sona ermiş, BDT'nin Temmuz 1992'deki toplantısında alınan kararlar doğrultusunda bölgeye Rus, Gürcü ve Osetlerden oluşan barış gücü bölgeye yerleştirilmiş, AGİT de bu barış gücünün faaliyetlerini takip etmek amacıyla Gürcistan'a bir gözlemci heyet göndermiştir. Gürcistan, Güney Osetya'da gerçekleştirilen seçimleri tanımadığını beyan etmeye devam etmiş, Saakaşvili iktidarı ise 2004'ten itibaren bölge üzerinde tekrar hâkimiyet sağlamaya çalışmıştır.

2004'te Güney Osetya parlamentosu Rusya ile birleşme kararı almış, Duma'ya ve Rus hükümetine resmi müracaatta bulunmuş, ancak bu talep Moskova tarafından kabul edilmemiştir. Aynı yıl içinde Gürcistan ise Güney Osetya'daki bölgesel hükümetin yerine geçmek üzere Tiflis'te yeni bir bölgesel hükümet kurmuş, Rusya ile bölge arasındaki karaborsa ticaretini engellemeye yönelik tedbirler geliştirmeye başlamıştır. Saakaşvili iktidarı bu dönemde ülkenin toprak bütünlüğü sağlayabilecek bütün modelleri deneyebileceklerini ifade etmiş, 2005'te Güney Osetya'ya nihai çözüm için bir yol haritası sunmuş-

tur.¹⁵ Bağımsızlıkta ısrar eden Şinvali yönetimi Saakaşvili iktidarının diğer çözüm önerilerini şüphe ile karşıladığı gibi bu teklife de mesafeli yaklaşmış ve Rusya'nın desteği sayesinde Gürcistan karşısındaki konumunu muhafaza etmiştir. Nitekim barış gücü askerlerinin bölgede konuşlu olduğu dönemin Güney Osetya'nın Rusya ile entegrasyonuna hizmet ettiği, Şinvali yönetimindeki Gürcistan'dan ayrılma eğilimini güçlendirdiği müşahede edilmiştir.

Bu dönemde Güney Osetya üzerinde Rusya'nın artan siyasi ve ekonomik etkisinden rahatsız olan Tiflis, bölgedeki barış gücünün tarafsız olmadığını ve sürecin Şinvali'ye bağlı silahlı kuvvetlerin güçlenmesine zemin hazırladığını ileri sürmüştür. Tiflis'in barış gücünün tarafsız olmadığı ve değiştirilmesi gerektiği yönündeki açıklamaları ABD ve AB tarafından desteklenmiş, bu talep Rusya-Gürcistan arasında gerilime neden olmuştur. 2004'ten itibaren belirli dönemlerde ateşkesi ihlal eden sınırlı çatışmaların görüldüğü bölgede Ağustos 2008'de ortaya çıkan çatışmalar Rusya-Gürcistan savaşına giden süreci başlatmıştır. Çatışmalarda Tiflis, Gürcü köylerine ateş açan birlikler arasında barış gücü içindeki Rus askerlerin de olduğunu öne sürmüş, Güney Osetya yakınlarına yığınak yaparak silahlı kuvvetlerini bölgeye sevk etmiştir. Rus ordusu ise barış gücü bünyesindeki askerlerini korumak gerekçesiyle Güney Osetya'ya ve Abhazya'ya girmiş, Gürcü silahlı kuvvetleri karşısındaki asimetrik üstünlüğünün sağladığı serbestlikle Gürcistan'ın batı bölgelerini işgal etmiştir.

2008 Rusya-Gürcistan savaşı ile birlikte Moskova, Abhazya ve Güney Osetya'daki askeri varlığına süreklilik kazandırmış, bağımsızlığını tanıdığını bu bölgelerin Gürcistan'dan ayrılmasını sağlamıştır. SSCB sonrası dönemde Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı dinamikleri peyderpey güçlendiren Rusya, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü sağlama teşebbüsünü silahlı kuvvete başvurarak engellemiştir. Kremlin'in, Gürcistan'ın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme girişimlerini sonuçsuz bırakmaya çalıştığı, Batılı ülkelerin etki alanının Güney Kafkasya'ya doğru genişlemesine gerektiğinde silahlı kuvvet kullanarak tepki verebileceği anlaşılmıştır.

Gürcistan, Rusya sınırında yer alan Abhazya ve Güney Osetya meselelerindeki mevcut neticeden farklı olarak güneybatıdaki Acaristan sorununu toprak bütünlüğü çerçevesinde çözüme kavuşturmuştur. Tarihte yaklaşık 300 yıl boyunca Osmanlı toprağı olan, 1921'de ise Moskova ve Kars antlaşmalarıyla Gürcistan'a bırakılan Acaristan, Suhumi ve Şinvali yönetimlerinin aksine SSCB'nin dağılma döneminde bağımsızlık talebinde bulunmamıştır.

¹⁵ "South Ossetia Roadmap", 2005, Erişim: 20 Mart 2014, http://gfsis.org/media/download/GSAC/resources/South_Ossetia_Road_Map.pdf

Kremlin'in, Gürcistan'ın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme girişimlerini sonuçsuz bırakmaya çalıştığı, Batılı ülkelerin etki alanının Güney Kafkasya'ya doğru genişlemesine gerektiğinde silahlı kuvvet kullanarak tepki verebileceği anlaşılmıştır.

SSCB döneminde Sovyet Gürcistan'ına dâhil edilen Cevaheti'deki Ahıska Türkleri 2. Dünya Savaşı sırasında Stalin yönetimi tarafından sürgün edilmiş, bölgeye Ermenilerin yerleşmesi sağlanmıştır.

Ancak Aslan Abaşidze liderliğindeki bölgenin Rus desteğine itimat ederek Gürcistan'dan bağımsız hareket etme eğilimi göstermiş, özellikle Sarp sınır kapısı ve Batum limanından elde edilen gelirleri merkezi yönetimle paylaşmak istememesi Tiflis'le anlaşmazlıklara yol açmıştır. Abaşidze iktidarı, Gül Devrimi'ne kadar geçen süreçte Şevardnadze iktidarıyla problemli ilişkilere sahip olmuş, fakat devrimde Mihail Saakaşvili'ye karşı Şevardnadze'yi desteklemiştir.

Devrim sonrasında ise Saakaşvili iktidarının kendisini devirmeye çalıştığını öne süren Abaşidze, Tiflis'le arasına mesafe koymayı tercih etmiş, bu tercihi Acaristan'la merkezi hükümet arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. 2004'teki Saakaşvili-Abaşidze görüşmesiyle gerilim nispeten yatışmışsa da aynı yılın nisan ayından itibaren cereyan eden gelişmeler neticesinde Tiflis'in Acaristan'daki milislerin 10 gün içinde silahsızlandırılması talebi nedeniyle yeniden yükselmiştir. Baskı altında kalan Aslan Abaşidze Rusya'ya sığınmış, ardından Gürcü ordusu Acaristan'a girmiş ve merkezi yönetimin bölgedeki hâkimiyeti güçlenmiştir. Tiflis'in Acaristan üzerindeki egemenliğinin pekişmesi, ABD tarafından olumlu karşılanırken Rusya'nın rahatsız olduğu, Kremlin'in bu rahatsızlığının kuzeydeki Abhazya ve Güney Osetya sorunlarındaki tutumuna yansıdığı değerlendirilmiştir.

Gürcistan'da Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan bölgeleri dışında güneydeki Cevaheti bölgesinde de ayrılıkçı eğilimin filizlendiği görülmektedir. Cevaheti sorunu diğer ayrılıkçı bölgelerle mukayese edildiğinde Tiflis'i bağımsızlık sonrası dönemde daha az meşgul etmiştir. 1829 Edirne Antlaşması'na kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan Cevaheti bölgesine, Rus İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdikten sonra Ermeni göçünün teşvik edildiği, SSCB döneminde bu iskân politikasının devam ettiği görülmüştür. SSCB döneminde Sovyet Gürcistan'ına dâhil edilen Cevaheti'deki Ahıska Türkleri 2. Dünya Savaşı sırasında Stalin yönetimi tarafından sürgün edilmiş, bölgeye Ermenilerin yerleşmesi sağlanmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla Tiflis'in bağımsızlığını ilan etmesi, Gürcistan sınırları dâhilindeki özerk cumhuriyetlerin bağımsızlık girişimleri ve Dağlık Karabağ'daki Ermenilerin Azerbaycan'dan ayrılma teşebbüsü Cevaheti Ermenileri arasında da özerklik taleplerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bölgedeki Ermeniler, 1991'de Cevah Ermeni Hareketi'ni kurmuş ve Gürcistan'dan özerklik talebinde bulunmaya başlamıştır. Bu talebi kabul eden Tiflis, Ermeni nüfusun ikamet ettiği bölgede Samtse-Cevaheti adlı özel bir bölge oluşturmuştur. Ancak Cevaheti'yi zamanla Ermeni silahlı örgütü Parventin'in kontrol etmeye başladığı, uzun süre Gürcü ordusunun ve kolluk

kuvvetlerinin bölgeye giremediği gözlemlenmiştir. Bu dönemde ASALA terör örgütüne mensup militanların da Cevaheti'ye yerleştiği ve Parventin'e destek sağladığı yönünde bilgiler basına yansımıştır. Cevaheti bölgesindeki etkinliği sayesinde Cevah Ermeni Hareketi'nin Gürcistan siyasetinde önemli bir aktöre dönüştüğü ve 1915 tehciri ile ilgili Ermeni iddialarını Gürcü parlamentosuna taşıdığı görülmüştür. Bölgedeki Ermeniler aynı zamanda Rusya'nın Gürcistan'ın iç işlerine müdahale edebileceği bir gerekçeye kavuşmasını sağlamış, 1995'te Ahılkelek'te bir Rus askeri üssü tesis edilmiştir.

Bugün Cevaheti bölgesinde yaşayan Ermenilerin nüfusu 200 bin civarındadır ve Gürcistan'ın toplam nüfusunun yaklaşık %8'ini oluşturmaktadır. Bölgenin statüsüyle ilgili anlaşmazlık tam olarak çözülmediği için Cevaheti'deki Ermenilerin talepleri ve silahlı örgütleri Gürcistan'ın toprak bütünlüğü için tehlike oluşturmaya devam etmektedir. Nitekim Cevaheti'deki Rus üssünün boşaltılması sırasında üsteki silahların ve askeri teçhizatın Ermeni silahlı örgütlerine bırakıldığı iddia edilmektedir. Rusya'nın bölgedeki ayrılıkçı dinamiklere müzahir tutumunun, Cevaheti'nin gelecekte Gürcistan'ı güneyde meşgul edecek ciddi bir probleme dönüşmesine yol açabileceği değerlendirilmektedir.

4. KÜRESEL VE BÖLGESEL ETKİLEŞİMDE KAFKASYA

SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'nın Kuzey Kafkasya üzerinde zayıflayan hâkimiyeti ve Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması Kafkasya jeopolitiğinde çok aktörlü bir rekabet başlatmıştır. Rusya, Sovyetlerin çöküşü ile Kuzey Kafkasya'nın bazı bölgelerindeki hâkimiyetini fiilen kaybetmiş, 1990'lar boyunca bu bölgeleri federasyona dâhil etmeye odaklanmıştır. Güney Kafkasya'da Rus egemenliğinin sona ermesiyle enerji zengini Hazar havzasını Türkiye'ye, Avrupa'ya ve uluslararası pazarlara açabilecek güzergâhlar ortaya çıkmış, bölge Yeni Büyük Oyun'un (The New Great Game) bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Rusya Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının nakil güzergâhları üzerindeki tekeli sürdürmeye çalışırken, Batılı enerji şirketleri bölgedeki rezervlerin Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden taşınmasını mümkün kılacak projeler geliştirmiştir.

Kuzeydeki kronik problemler ve güneydeki bağımsız devletler birlikte değerlendirildiğinde Kafkasya'nın Rusya, Türkiye ve İran'ın mili güvenliğine ve toprak bütünlüğüne tehdit teşkil edebilecek dinamikler ihtiva ettiği görülmektedir. Kuzey Kafkasya'da bağımsızlık eğiliminin güçlenme ihtimali ve azalan Rus nüfusu, Güney Kafkasya ülkelerinin ise Avrupa-Atlantik kurum-

Kuzey-güney doğrultusunda ortaya çıkan jeopolitik hatta Rusya-Ermenistan-İran arasındaki işbirliği öne çıkarken, doğu-batı doğrultusundaki hatta Batılı ülkelerin desteğiyle Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan arasındaki işbirliği stratejik nitelik kazanmıştır.

larıyla bütünleşme çabası, Rusya'yı tedirgin etmektedir. Başta Yukarı Karabağ meselesi olmak üzere bölgede sıcak çatışmaya dönüşebilecek ve enerji nakil hatlarını tehdit eden kriz alanları ve Ermeni iddiaları Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Güney Kafkasya, Tahran için özellikle İran'daki Azeri Türklerine yönelik ortaya çıkabilecek muhtemel yayılmacı akımlar ve Azerbaycan'ın Türkiye ve İsrail'le geliştirdiği stratejik işbirliğinden dolayı hassas bir bölgedir. Güney Kafkasya'nın komşuları olan Rusya, Türkiye ve İran'ın bu kaygıları Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede kuzey-güney doğrultusunda ve doğu-batı doğrultusunda iki farklı jeopolitik eksenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda ortaya çıkan jeopolitik hatta Rusya-Ermenistan-İran arasındaki işbirliği öne çıkarken, doğu-batı doğrultusundaki hatta Batılı ülkelerin desteğiyle Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye arasındaki işbirliği stratejik nitelik kazanmıştır.

Ankara'nın Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık hareketleri karşısında Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğüne saygı göstermesine rağmen Moskova, örgüte müzahir tutumunu değiştirmemiş, PKK'yı terör örgütü olarak tanımamıştır.

4.1. Rusya ve Kafkasya

Rusya Federasyonu, 1990'larda Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık hareketleriyle meşgul olmuş, güneyde bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın da etki alanından çıkmasını engellemeye çalışmıştır. Rusya, kuzeyde ağırlıklı olarak Çeçenistan meselesiyle ilgilenmiş, Çeçenlerin bağımsızlık teşebbüslerinin bölge geneline yayılmasına karşı tedbirlere odaklanmıştır. Güneyde Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynakları üzerindeki tekeli sürdürmeyi amaçlamış, bu ülkede çıkarılan petrol ve doğal gazın Rusya toprakları dışındaki güzergâhlardan taşınmasını engellemeye çalışmıştır. Rusya, Dağlık Karabağ krizinde Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklemiş, Türkiye'nin çatışmalara Bakü'nün yanında Erivan'a karşı müdahil olma ihtimalini göz önünde bulundurarak Ankara'nın tutumunu teyakkuzla takip etmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan'ın aksine ilk etapta BDT'ye katılmayı reddeden Gürcistan'a karşı Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı hareketleri güçlendirmiş, bu bölgelerdeki barış süreçlerini kontrol etmeye çalışmıştır.

Rus karar mercileri, SSCB sonrası Kafkasya'da Türkiye'yi en önemli rakiplerinden birisi olarak görmüş, Ankara'nın gerek Kuzey Kafkasya halklarıyla etkileşimini gerekse Güney Kafkasya devletleriyle ilişkilerini yakından takip etmiştir. Kuzey Kafkasya halklarının Türkiye'de ikamet eden akrabalarıyla münasebetlerinden ve sivil faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Moskova, PKK terör örgütünün Rusya'daki faaliyetlerine göz yummuştur. Ankara'nın Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık hareketleri karşısında Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğüne saygı göstermesine rağmen Moskova, örgüte müzahir tutumunu değiştirmemiş, PKK'yı terör örgütü olarak tanımamıştır. Kremlin'in bu dönemde Türkiye'nin Güney Kafkasya'da etkinliğini artırma

ihtimalini göz önünde bulundurarak karşı tedbirlere yöneldiği, Gürcistan ve Ermenistan'da Türkiye sınırına yakın bölgelerde askeri üslere sahip olmaya çalıştığı görülmektedir. Rusya, 2000 yılına gelindiğinde Ermenistan'da Eri- van ve Gümrü'de, Gürcistan'ın Batum, Ahılkelek ve Vaziani kentlerinde as- kerî üslere sahip olmuş, Güney Kafkasya'da Kremlin'in menfaatlerini tehdit edebilecek bir askeri harekâtı imkânsız kılmıştır. 2002'de Azerbaycan'ın Ge- bele Radar İstasyonu'nu da 10 yıllığına kiralayan Rusya, Güney Kafkasya'nın çevresindeki gözlem ve keşif kabiliyetini artırmıştır.

Rusya'da Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin'in 31 Aralık 1999 tarihli istifası yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiş, seçimlere "Büyük Rusya" ve "Kudretli Rusya" sloganlarıyla giren Vladimir Putin iktidara gelmiştir.¹⁶ Putin döneminde Rusya'nın Avrasya vizyonu öne çıkmış, BDT ülkeleriyle ilişkilere öncelik verilmiş ve güçlü ekonomi temel öncelikler arasına dâhil edilmiştir. Rusya, 2000'li yıllarda yükselen enerji fiyatları, artan savunma sanayii ihra- cı ve nükleer teknoloji alanındaki yatırımları sayesinde istikrarlı bir ekono- miye sahip olmuş ve 1990'lı yıllara nazaran uluslararası ölçekte daha etkili bir aktör olmuştur. Bu kapsamda Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki etkisini artırmayı hedefleyen Kremlin, 1992 tarihli Kolektif Güvenlik Antlaşması esas alarak 2002'de Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'la ortak savunma esasına dayalı Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı'nı kur- muştur.¹⁷ Güney Kafkasya'dan Ermenistan teşkilata kurucu üye olarak katı- lırken, ittifakın hukuki temelini oluşturan antlaşmadan 1999'da çekilen Azer- baycan ve Gürcistan teşkilatta yer almamıştır.

11 Eylül sonrası süreçte ABD'nin Afganistan müdahalesi ve Irak işga- li, NATO'nun kuzey ve doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi, Washington'ın Akdeniz'de konuşlu Aktif Çaba Harekâtı'nı Karadeniz'e genişletme girişimi ve Hazar Denizi'nde askeri üs kurma çabası Avrupa-Atlantik sistemi ile Rusya arasındaki rekabeti öne çıkarmıştır. ABD'nin ve AB'nin Güney Kafkasya ül- keleriyle geliştirdiği ilişkiler, Ukrayna ve Gürcistan'da Batı yanlısı liderlerin devrimlerle iktidara gelişi ve Gürcistan'ın NATO üyeliğinin gündeme gelmesi Moskova'yı tedirgin etmiş, Kremlin'de Rusya'nın çevrelendiği yönünde bir algıya yol açmıştır. Rusya bu süreçte tepkisel bir yaklaşımla ABD ve AB'nin eski Sovyet coğrafyasındaki genişleyen etki alanını sınırlandırmaya, bu kap-

¹⁶ Ludmilla Selezneva, Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragma- tism, in Fawn, R. (ed). *Realignments in Russian Foreign Policy*. (London: Frank Cass, 2003), 16-17.

¹⁷ Anatoliy Rozanov ve Alena Douhan, "Collective Security Treaty Organization (2002- 2012)", *Geneva Center for the Democratic Control of Armed Forces, DCAF Books and Monographs*, Issue 18, 2013.

samda Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya'daki gelişmelere hâkim olmaya çalışmıştır. Karadeniz'deki donanmasını genişletmeyi hedefleyen Rusya, Ukrayna ile Sivastopol'daki deniz üssünün kullanım süresini 2017 yılından itibaren 25 yıl daha uzatan bir anlaşma imzalamış ve Abhazya'nın Karadeniz kıyısında yeni bir deniz üssü inşa etmeye başlamıştır. Rusya Federasyonu Hazar Denizi'ndeki mevcut donanmasını da güçlendirmeyi amaçlamış ve Karadeniz'de Türkiye'nin girişimi ile kurulan BLACKSEAFOR benzeri bir Hazar Gücü (CASFOR) tesis etmeyi amaçlamıştır.

Rusya'nın 11 Eylül sonrası süreçte Avrupa-Atlantik güvenlik sisteminin eski Sovyet coğrafyasına doğru genişlemesine karşı tepkisel tutumunun, Kafkasya'ya yaklaşımını da etkilediği gözlemlenmiştir. Moskova 2000'li yıllarda Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık yanlısı eğilimleri tamamen sona erdirmeye çalışmış, Güney Kafkasya'nın Rusya'nın etki alanından çıkma ihtimaline karşı bölgedeki ayrılıkçı dinamikleri desteklemeye devam etmiş ve alternatif bütünleşme projeleri geliştirmiştir. Kremlin, Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetleri Kuzey Kafkasya Federal Eyaleti adlı tek bir idari birim altında toplayarak bölgedeki Rus hâkimiyetini güçlendirmeye çalışmıştır. Rusya Gürcistan'daki Batı yanlısı Saakaşvili iktidarını devirmek maksadıyla bu ülkeye 2008'de savaş açmış, Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin fiilen Tiflis'ten ayrılmasına yol açmıştır. Yukarı Karabağ krizinde Ermenistan yanlısı tutumunu sürdüren Rusya, bu ülkedeki Gümrü askeri üssünü genişletmiş ve üssün kullanım süresini 2044'e kadar uzatmıştır. Moskova, AB'nin Doğu Ortaklığı projesine karşı eski Sovyet coğrafyasının Rus ekonomisine entegrasyonu gayesiyle Gümrük Birliği projesini (Avrasya Birliği) geliştirmiş ve bölge ülkelerini bu birliğe katılmaya ikna etmeye çalışmıştır.

Rusya'nın 2000'li yıllarda eski Sovyet cumhuriyetleri üzerindeki nüfuzunu yeniden tesis etmek için Avrasya coğrafyasında ekonomik bütünleşme arayışlarına başladığı görülmektedir. 2000'de Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasına öncülük eden Kremlin, 2006'da bu topluluğa mensup Kazakistan, Belarus, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'la birlikte bir gümrük birliği kurulmasını kararlaştırmıştır.¹⁸ Rusya 2010'da Belarus ve Kazakistan'la gümrük birliği antlaşmasını ve Avrasya Ekonomik Birliği antlaşmasını imzalamış, üç üye devletin meclislerinin onayıyla Ocak 2012'de Ortak Ekonomik Alan tesis edilmiştir. Üye devletler 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren Avrasya Birliği'nin faaliyete geçmesini planlamaktadır. Hâlihazırda Güney Kafkasya devletleri arasından sadece Ermenistan, Avrasya Birliği'ne katılmak maksadıyla güm-

Rusya'nın, Gürcistan ve Azerbaycan'ın da birliğe katılması için baskı yapacağı, kabul etmemeleri halinde bu ülkelere karşı çeşitli yaptırımlara başvurabileceği değerlendirilmektedir.

¹⁸ Pavel Felgenhauer, "Dushanbe Summits Follow Russian Agenda", *The Jamestown Foundation*, 10 Ekim 2007.

rük birliğine girmeyi kabul etmiştir. Rusya'nın Gürcistan ve Azerbaycan'ın da birliğe katılması için baskı yapacağı, kabul etmemeleri halinde bu ülkelere karşı çeşitli yaptırımlara başvurabileceği değerlendirilmektedir.

Putin'in Şubat 2013'te onayladığı Yeni Dış Politika Doktrini'nde Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yönelik hedefleri bölgede ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin etkisinin azaltılması, etnik problemlerin kullanılarak Gürcistan ve Azerbaycan üzerindeki baskının artırılması ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının kontrol edilmesi şeklinde sıralanmaktadır. Bu hedefler Kremlin'in Güney Kafkasya'da yegâne baskın güç konumunda kalma arzusuna işaret etmekte, bölge ülkelerinin Rusya dışındaki aktörlerle yakınlaşması halinde baskıya maruz kalabileceği anlaşılmaktadır. Doktrin aynı zamanda Rusya'nın Makyavelci bir yaklaşımla kuzeyde toprak bütünlüğünü savunurken, güneyde ayrılıkçı bölgeleri destekleme çelişkisini sürdürmekte kararlı olduğunu göstermektedir.

Kremlin'in özellikle Kuzey Kafkasya'da yakın gelecekte karşılaşılabileceği problemlerin, yeni dış politika doktrininde bölgeye yönelik belirlediği hedefleri gerçekleştirmesini engelleyebileceği değerlendirilmektedir. Merkezi yönetime sadakat esas alınarak tayin edilen liderlerin halka rağmen iktidarda kaldığı ve bölge ekonomilerinin büyük ölçüde merkezi bütçeden desteklendiği Kuzey Kafkasya'da sürdürülebilir bir idari ve mali sistemin olmadığı gözlemlenmektedir. Grozni'de önce Ahmet Kadirov'un, daha sonra oğlu Ramazan Kadirov'un iktidara getirilmesinin Çeçenistan meselesinde sadece geçici bir çözüm sağladığı görülmektedir. Kuzey Kafkasya'da Rus nüfusun hızla azalması ise Kremlin'in bölgedeki güvenlik kaygılarını artırmakta ve Rus toplumunun bölgeye bakışını değiştirmektedir.

4.2. ABD ve Kafkasya

ABD yönetimi, SSCB'nin dağılması sonrası bağımsızlığını kazanan Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkilerinde kendine özgü bir strateji izlemektedir. SSCB sonrası Güney Kafkasya'yı Rusya'nın etki alanı olarak kabul etmesine rağmen Washington, bölge ülkelerinin bağımsızlığını desteklemiştir. ABD, demokrasi ve insan hakları ilkelerine bağlı kalacakları güvencesini veren Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ile 1991'de diplomatik ilişkilerini başlatmıştır. Hazar havzasının enerji kaynakları bakımından yüksek bir potansiyele sahip olduğunun ortaya çıkması ise Güney Kafkasya'yı ABD için öncelikli bir konuma dönüştürmüştür.

ABD ve Batı Avrupa devletlerinin katılımı ile Eylül 1994'de Hazar'daki enerji kaynaklarının taşınmasını içeren Yüzyılın Antlaşması'nın imzalanma-

Grozni'de önce Ahmet Kadirov'un, daha sonra oğlu Ramazan Kadirov'un iktidara getirilmesinin Çeçenistan meselesinde sadece geçici bir çözüm sağladığı görülmektedir.

sı, Rus-Çeçen savaşının Rusya'nın askeri ve ekonomik açıdan zayıfladığını göstermesiyle birlikte Washington'ın bölgede daha etkin olduğu gözlenmiştir. ABD'nin BM Temsilcisi Albright, Rusya'nın yakın çevre politikasına tepki göstermiş, Kafkasya'nın Washington'ın da ilgi alanına girdiğini net bir şekilde ifade etmiştir. Bölgeye olan ilgisini artıran Washington, 1999'da İpek Yolu Stratejisi'ni geliştirmiştir.¹⁹ Kongre'nin hazırladığı strateji belgesinde Washington'ın Güney Kafkasya ve Orta Asya devletlerine siyasi, askeri ve güvenlik konularında destek vermeyi, bölge ülkelerinde insan hakları ve demokrasinin gelişmesine katkı sağlamayı planladığı kaydedilmiştir. ABD'nin bu hamlesi Güney Kafkasya'da ABD yanlısı rejimlerin kurulmasını amaçlayan uzun vadeli stratejinin bir parçası olarak görülmüştür.

Gürcistan'da başlayan renkli devrimler sonrası dönemde ise Güney Kafkasya'nın, Batı ve Rusya arasında yeni bir mücadele alanı haline geldiği müşahede edilmiştir.

Bölgedeki etnik çatışmaların çözüme kavuşturulmasında Rusya'ya geniş sorumluluk düştüğünü her fırsatta dile getiren ABD yönetimi, Hazar'daki petrol kuyularının işletilmesi konusunda ise Azerbaycan'la ilişkilerini geliştirmek için yoğun çaba göstermiştir. Gürcistan'da başlayan renkli devrimler sonrası dönemde ise Güney Kafkasya'nın, Batı ve Rusya arasında yeni bir mücadele alanı haline geldiği müşahede edilmiştir. ABD Başkanı Bush'un Mayıs 2005'de Gürcistan ziyareti sırasında eski Sovyet cumhuriyetlerinde devrimlerin süreceği mesajını vermesi, Washington'ın bölgedeki nüfuzunu artırmayı amaçladığına işaret etmiştir. Nitekim ABD ve Batılı ülkelerin desteğiyle Saakaşvili'nin iktidara gelmesi ile Gürcistan'ın 2008 yılındaki savaşa kadar Rus etkisinden uzaklaşmış bir ülke izlenimi verdiği değerlendirilmektedir.

Güney Kafkasya'daki devletlere ekonomi, demokrasi, güvenlik ve hukuk reformları başlıkları altında yardım sağlayan Washington, bölge devletleriyle askeri işbirliğini de geliştirmeye çalışmış, 11 Eylül sonrası dönemde Gürcistan ve Azerbaycan'da askeri üs kurma girişiminde bulunmuştur. Azerbaycan 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'ye destek vermişse de, Bakü'nün Amerikan üssü talebi İran'ın tepkisinden dolayı gerçekleşmemiştir. Gürcistan ise Pankisi bölgesindeki Çeçenler ile mücadele etmek için ABD'nin yardımına ihtiyaç duymuş ve Amerikan askerlerini ülkeye davet etmiştir. Tiflis yönetiminin bu adımı Rusya'nın Gürcistan topraklarında yeni bir operasyon yapmasını önlemiştir.

ABD'nin, Gürcistan'daki Gül Devrimi sonrasında Tiflis ve Bakü yönetimleri ile ortak projeler gerçekleştirmeye başladığı görülmektedir. Bu projeler arasında en önemlisi olan Hazar Bölgesi Güvenlik Girişimi, Nisan 2005'de

¹⁹ "Silk Road Strategy Act of 1999", The Senate of the United States, 106th Congress, 10 Mart 1999, Erişim: 20 Mart 2014, <https://www.eso.org/gen-fac/pubs/astclim/espas/maidanak/silkroad.html>

Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in Bakü ziyareti sırasında gündeme gelmiştir.²⁰ İki ülke arasındaki bu anlaşma hava savunması, ortak deniz kontrolü ve sınır güvenliği gibi askeri konuları ihtiva etmiştir. Aynı yıl içinde Washington'ın kabul ettiği Ulusal Savunma Stratejisi belgesinde Rusya'nın Güney Kafkasya'da ABD'nin güvenliğine tehlike oluşturduğu görüşü yer almıştır.

Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara Rusya dışındaki güzergâhlardan taşınmasına sağladığı katkı ile karşılaştırıldığında, ABD'nin Güney Kafkasya'daki sorunlar üzerindeki etkisinin oldukça sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir. Dağlık Karabağ ve çevresindeki Ermeni işgaline karşı tepki geliştiremeyen Washington, Gürcistan'daki ayrılıkçı bölgelerden kaynaklanan anlaşmazlıklarda da etkili olamamıştır.

ABD, 1990'lı yılların başında bölgedeki etnik çatışmaları Rusya'nın iç meselesi olarak kabul etmiş ve Rusya ile ilişkilerini bozmamak için müdahalede bulunmamıştır. 1994 yılında gerçekleşen Rusya ile ABD arasındaki toplantıda, ABD Başkanı Clinton'ın bölge devletleri üzerinde Moskova'nın daha etkili olması gerektiğini belirtmesi, Washington'un bölgeye bakışını göstermiştir. 1990'lı yılların ortalarına doğru bölgeye olan ilgisi artan ABD, Güney Kafkasya'da insan hakları ve demokrasiye katkı sağlamak amacıyla "Freedom Support Act" adlı kanunu çıkarmış, Azerbaycan dışındaki bölge devletlerine yardım yapmayı planlamıştır. Gürcistan ve Ermenistan'a yardım sağlanırken, ABD'deki Ermeni lobisinin çalışmaları neticesinde bu kanuna eklenen 907 sayılı madde ile 2000'li yılların başlarına kadar Washington'ın Azerbaycan'a yardımı engellenmiştir. Diğer taraftan Washington, Hocalı katliamı sonrasında Ermenileri kınayan bir açıklamada bulunmamış, Dağlık Karabağ meselesinde Minsk Grubu'nun diğer eşbaşkanları gibi işgali sona erdirmesi için Ermenistan'a baskı uygulamaktan imtina etmiştir.

Rusya-Gürcistan savaşında ABD yönetimi çatışmaların derhal durdurulması için taraflara çağrı yapmış ve şiddete son verilmesini istemiştir. Eylül 2008'de taraflar arasında imzalanan ateşkes anlaşması sırasında Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, Rusya'yı bölgedeki askerlerini çekmesi konusunda uyarmıştır. ABD yönetimi iç çatışmalar konusunda Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunmakta ve bölgedeki tutumundan dolayı Rusya'yı eleştirmektedir.

4.2.1. NATO ve GUAM

Avrupa-Atlantik güvenlik sistemi, SSCB sonrası dönemde Güney Kafkasya

²⁰ "Rumsfelds Baku trip stirs controversy", *EurasiaNet*, 12 Nisan 2005, Erişim: 20 Mart 2014, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav041305.shtml>

Gürcistan ve Ermenistan'a yardım sağlanırken ABD'deki Ermeni lobisinin çalışmaları, 2000'li yılların başlarına kadar Washington'ın Azerbaycan'a yardımını engellemiştir.

ülkeleriyle NATO ve GUAM çerçevesinde etkileşime girmeye başlamıştır. NATO, eski Sovyet ülkeleriyle işbirliğine girmek ve doğuya doğru genişlemek amacıyla 1991'de Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ni (NACC) kurmuş ve 1994'te Barış İçin Ortaklık Programı'nı (Peace for Partnership-PfP) başlatmıştır. 1992'de Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne katılan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, 1994'te ise Barış İçin Ortaklık programına dâhil olmuştur. Güney Kafkasya'daki Rus nüfuzunu zayıflatmayı hedefleyen ABD, Barış İçin Ortaklık programı ile bölge devletlerine NATO üyeliği için bir yol haritası çizmiştir.²¹

NATO ile Güney Kafkasya devletleri arasındaki işbirliği Barış İçin Ortaklık programı ve (1997'de Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin yerini alan) Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi çerçevesinde ilerleme kaydetmiş, bölge devletleri ittifakın uluslararası görevlerine değişik seviyelerde katkı sağlamıştır. NATO'nun 2004 yılındaki İstanbul zirvesinde Güney Kafkasya ülkeleriyle ilişkiler üzerinde durulmuş, ittifakın bölgede temsilcilik açması kararlaştırılmıştır. Bu dönemde Azerbaycan ve Gürcistan NATO'ya üyelik girişiminde bulunsa da, Bakü Rusya ve İran'ın Tiflis ise Rusya'nın baskılarından dolayı bu girişimlerini ertelemek zorunda kalmıştır. Ermenistan'ın ise NATO'nun işbirliği programlarına katılmakla birlikte ittifakla ilişkilerinde Rusya'dan bağımsız hareket etmekten hayli uzak olduğu gözlemlenmektedir.

NATO, Barış İçin Ortaklık programı çerçevesinde geliştirdiği Ortaklık Planlama ve Gözden Geçirme Süreci (PARP), Bireysel Ortaklık Eylem Planı (IPAP), Terörizme Karşı Ortaklık Eylem Planı (PAP-T) ve Savunma Enstitüsü Yapılanması İçin Ortaklık Eylem Planı'yla (PAP-DIB) Güney Kafkasya devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir.

ABD, NATO kapsamındaki programların yanında Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki etkisini azaltmak amacıyla GUAM'ın kuruluşunu teşvik etmiştir. GUAM, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın katılımıyla teşkil edilmiş ve Avrupa Konseyi'nin Ekim 1997'deki Strasburg toplantısında ilan edilmiştir. GUAM, Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik yayılmacı politikalarını önlemek için kurulmuş, üye devletler toprak bütünlüklerini tehdit eden ayrılıkçı bölgelere sağlanan Rus desteği karşısında ABD ve genel olarak Batı'nın desteğini almayı amaçlamıştır. GUAM aynı zamanda NATO'nun eski Sovyet coğrafyasındaki etkinliğini artırması için ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne alternatif olarak tasarlanmıştır. GUAM-NATO işbirliği Barış İçin Ortaklık programı kapsamında yürütülecek şekilde kararlaştırılmış,

21 "The Partnership for Peace Programme: Signatures of Partnership for Peace Framework Document", Erişim:20 Mart 2014, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_82584.htm.

Azerbaycan ve Gürcistan NATO'ya üyelik girişiminde bulunsa da, Bakü Rusya ve İran'ın Tiflis ise Rusya'nın baskılarından dolayı bu girişimlerini ertelemek zorunda kalmıştır.

Nisan 1999'da Gürcistan, Ukrayna ve Azerbaycan askeri birlikleri GUAM çerçevesindeki ilk tatbikatı gerçekleştirmiştir.

GUAM'ın amaç ve ilkeleri, Haziran 2001'de Yalta'da taraflar arasında imzalanan ve Yalta Şartı olarak bilinen belgede demokratikleşme, istikrarlı kalkınma, uluslararası ve bölgesel güvenlik ve işbirliği olarak belirlenmiştir. 2005'teki Kişinev zirve toplantısında üyeler bu amaç ve ilkelere bağlılığını teyit etmiş ve GUAM'ın uluslararası bir teşkilata dönüştürülmesi yönünde karar alınmıştır. Birlik, 2006'daki Kiev zirvesinden itibaren uluslararası teşkilat hüviyeti kazanmış ve GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Teşkilatı unvanını almıştır. Ancak GUAM'ın gerek eski Sovyet coğrafyasında gerekse Güney Kafkasya'da beklenen düzeyde etkili olamadığı, özellikle 2008 sonrası dönemde üye ülkeler arasında daha çok ekonomik ve kültürel alanlarla sınırlı bir işbirliği platformuna dönüştüğü gözlemlenmektedir. Türkiye, Litvanya ile birlikte GUAM'da gözlemci statüsünde bulunmaktadır.

4.3. AB ve Kafkasya

Avrupa Birliği, SSCB sonrası Kafkasya'da kuzeyde Rusya'nın toprak bütünlüğüne saygı göstermiş, güneyde bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la kısa süre içinde etkileşime girmeye başlamıştır. AB, bölge ülkelerinin piyasa ekonomisine geçiş sürecine katkı sağlamış, bölge ile ticaretin artırılmasına yönelik antlaşmalar imzalamış ve ulaşım projeleri geliştirmiştir. Avrupalı şirketler Azerbaycan ve Kazakistan enerji sektörlerinde etkili aktörlere dönüşmüş, AB, ABD ile birlikte Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Rusya dışındaki güzergâhlardan arz edilmesini sağlayan projelere öncülük etmiştir. AB Güney Kafkasya'daki ihtilaflarda bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünü desteklemiş, ancak Dağlık Karabağ meselesinde işgali sona erdirmesi için Ermenistan'a baskı uygulamamış, Rusya-Gürcistan savaşının ardından ateşkesin sağlanmasında arabuluculuk rolüne rağmen Abhazya ve Güney Osetya sorunlarında etkili olamamıştır. Almanya'nın bölge ülkeleriyle geliştirdiği güçlü ticari bağlara rağmen Rusya ile ilişkilere öncelik verdiği gözlenmiştir.

Avrupa Topluluğu'nun Kafkasya bölgesiyle ilişkileri SSCB ile 1989'da imzalanan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması'yla başlamış, Bakanlar Konseyi toplantılarında bağımsızlığını kazanan Güney Kafkasya ülkelerinin desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Topluluk, 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım (TACIS) programını başlatmış, bu program çerçevesinde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın piyasa ekonomisine geçiş sürecine hibe ve teknik yardım sağlamıştır. AB, 1993'te Sovyet coğrafyasındaki bağımsız devletlere açılmak amacıyla Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru

AB Güney Kafkasya'daki ihtilaflarda bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünü desteklemiş, ancak Dağlık Karabağ meselesinde işgali sona erdirmesi için Ermenistan'a baskı uygulamamış, Rusya-Gürcistan savaşının ardından ateşkesin sağlanmasında arabuluculuk rolüne rağmen Abhazya ve Güney Osetya sorunlarında etkili olamamıştır.

AB, Doğu Ortaklığı stratejisi doğrultusunda Doğu Avrupa'da ve Güney Kafkasya'daki toplam 6 devletin dâhil olacağı bir serbest ticaret bölgesi oluşturmayı, bu bölgelerin ekonomik açıdan Avrupa'yla bütünleşmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

(TRACECA) programına öncülük etmiş, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan programa başlangıcından itibaren iştirak etmiştir. AB, TRACECA programı ile Rusya'yı devre dışı bırakarak Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'da uluslararası bir ulaşım ağı inşa etmeyi ve bu bölgelerdeki ekonomik nüfuzunu artırmayı hedeflemiştir. Birlik 1995'de ise eski Sovyet cumhuriyetleriyle enerji alanında birlikte hareket etmek gayesiyle Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı (INOGATE) programını geliştirmiştir.

AB, 1990'larda eski Sovyet cumhuriyetlerine açılmak maksadıyla başlattığı Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları (Partnership and Cooperation Agreements-PCAs) kapsamında Güney Kafkasya ülkeleriyle de ikili düzeyde ortaklık tesis etmeye yönelmiştir. Nisan 1996'da Lüksemburg'da AB ile Güney Kafkasya cumhuriyetleri arasında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalanmış, anlaşma 1997'de Avrupa Parlamentosu'nda ve 1999'da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan meclisleri tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması, Güney Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerin hukuki çerçevesini oluşturmuş, AB ortaklık kapsamında bölge ülkeleriyle siyasi diyalogu geliştirmeyi ve bölgede serbest piyasa ekonomisinin yerleşmesine katkı sağlamayı planlamış, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la ticari ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamıştır. AB, 2004'te "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi"ni yayımlamış,²² Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Avrupa Komşuluk Politikası'na dâhil etmiştir. Birlik, Avrupa Komşuluk Politikası'yla Avrupa'nın çevresindeki diğer bölgelerle birlikte Güney Kafkasya'yı da AB'nin nüfuz alanına dâhil etmeyi hedeflemiştir.

AB 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın Birlik'e katılması ile Karadeniz'e açılma imkânı elde etmiş, 2008'de Polonya ve İsveç'in teşebbüsüyle doğu komşuları ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla yeni bir strateji geliştirmiştir. AB, Mayıs 2009'daki Prag zirvesinde Belarus, Moldova ve Ukrayna'nın yanı sıra Güney Kafkasya devletlerini de kapsayan "Doğu Ortaklığı Stratejisi"ni beyan etmiştir.²³ Birlik, Doğu Ortaklığı stratejisi çerçevesinde Güney Kafkasya ile ekonomik entegrasyonu ilerletmeyi, kademeli şekilde kişilerin serbest dolaşımını sağlamayı, enerji alanında işbirliğini derinleştirmeyi ve bölge ülkelerindeki reformları teşvik etmeyi hedeflemiştir. AB, Doğu Ortaklığı stratejisi doğrultusunda Doğu Avrupa'da ve Güney Kafkasya'daki toplam 6 devletin

²² *European Neighborhood Policy: Strategy Paper*, Commission of the European Communities, Brussels, COM (2004) 373 Final, 12 Mayıs 2004, Erişim: 20 Mart 2014, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf

²³ *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit*, Council of the European Union, Prague, 7 Mayıs 2009, 8435/09, Erişim: 20 Mart 2014, http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/eastern_partnership/documents/prague_summit_declaration_en.pdf

dâhil olacağı bir serbest ticaret bölgesi oluşturmayı, bu bölgelerin ekonomik açıdan Avrupa'yla bütünleşmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

AB'nin SSCB sonrası Güney Kafkasya'ya yönelik geliştirdiği ekonomi ağırlıklı stratejide en önemli boyutun enerji olduğu görülmektedir. Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmaya ve tedarik seçeneklerini çeşitlendirmeye çalışan AB için Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynakları önem arz etmektedir. Birlik, bu nedenle 1990'lı yıllardan itibaren Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarını Rusya dışındaki güzergâhlardan Avrupa'ya taşıyabilecek boru hattı projelerini desteklemiş, üye devletleri Hazar Denizi havzasında yatırıma teşvik etmiştir. Avrupa Parlamentosu'nun 2002'de kabul ettiği Güney Kafkasya raporunda Hazar havzasının Avrupa kıtası için önemli bir bölge olduğu vurgulanmış, bu bölgedeki enerji kaynaklarının (Rusya'yı devre dışı bırakan) farklı güzergâhlardan dünya pazarlarına taşınması gerektiği ifade edilmiştir. AB bu yaklaşım doğrultusunda, Güney Kafkasya'daki Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı projelerini desteklemiş, Avrupalı şirketler bu projelerin gerçekleşmesinde rol oynamıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde Azerbaycan'la Enerji İşbirliği Anlaşması imzalayan AB, Azerbaycan-Türkmenistan arasında inşa edilmesi planlanan Trans-Hazar boru hattı projesini de desteklemekte, Türkmen gazını temin etmeye çalışmaktadır.

Enerji güvenliği ile ilgili kaygıları, AB'nin Güney Kafkasya'daki ihtilaflara bakışını belirlemektedir. Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Rusya'yı devre dışı bırakarak ve güvenli biçimde Avrupa'ya taşınabilmesi için bölgedeki çatışmaların çözüme kavuşturulması gerekmektedir. AB bu nedenle Güney Kafkasya'daki anlaşmazlıklarda taraflara diyalogu tavsiye etmekte, Birlik'in menfaatlerini bölgedeki sorunların barışçıl yöntemlerle çözümünde görmektedir. AB, Doğu Ortaklığı stratejisi çerçevesinde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a bölgedeki problemlerin diplomasiyle ve toprak bütünlüğü esasına dayalı olarak çözülmesi gerektiğini telkin etmekte, ancak gerek Dağlık Karabağ sorununda gerekse Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgeler meselesinde etkinlik gösterememektedir. Azerbaycan'ın AB'nin Dağlık Karabağ ihtilafında arabuluculuk üstlenmesi teklifi diğer arabulucu aktörler tarafından kabul görmemekte, AB sorunun Minsk Grubu çerçevesinde çözülmesi yönünde bir yaklaşım sergilemektedir. Diğer taraftan Minsk Grubu eşbaşkanlarından Fransa'daki Ermeni diasporası da Paris'in Dağlık Karabağ meselesindeki tarafsız arabulucu rolüne gölge düşürmekte, enerji alanındaki AB-Azerbaycan stratejik ortaklığı Ermenistan söz konusu olduğunda tesir icra edememektedir.

AB'nin Güney Kafkasya stratejisinde Almanya'nın etkisi ayrıca değerlendirildi-

Minsk Grubu eşbaşkanlarından Fransa'daki Ermeni diasporası, Paris'in Dağlık Karabağ meselesindeki tarafsız arabulucu rolüne gölge düşürmekte, enerji alanındaki AB-Azerbaycan stratejik ortaklığı Ermenistan söz konusu olduğunda tesir icra edememektedir.

Ermeni lobisinin en güçlü olduğu üç ülke olan Rusya, ABD ve Fransa'nın Minsk Grubu'nda eşbaşkan olması, anlaşmazlığın uluslararası hukuk ilkeleri doğrultusunda çözülmesini zora sokmaktadır.

rilmelidir. Bölge ülkeleriyle güçlü ticari ilişkilere sahip olan Almanya, AB'nin doğuda bir nüfuz alanı tesis etme hedefinde ve Güney Kafkasya'ya yönelik geliştirdiği ekonomi ağırlıklı stratejide belirleyici aktördür. Abhazy ve Güney Osetya sorunlarında arabuluculuk, Kafkasya İstikrar Paketi fikri ve Güney Kafkasya ülkelerinin ekonomik açıdan AB'ye entegrasyonu Birlik içinde Almanya'nın girişimiyle gündeme gelmiştir. AB'nin 2003'ten itibaren Güney Kafkasya için özel bir temsilci ataması Almanya'nın teklifi ile gerçekleşmiştir. AB 2007'de Almanya'nın dönem başkanlığı sırasında Karadeniz Sinerjisi girişimini başlatmış ve Orta Asya stratejisini kabul etmiştir. AB'nin Hazar havzasındaki enerji kaynaklarına yönelmesinde, Birlik içinde Almanya başta olmak üzere ithal petrol ve doğal gazı yüksek düzeyde bağımlı olan ülkeler etkilidir. Ancak Alman sanayisinin Rus doğal gazına olan bağımlılığı ve Almanya'nın Rusya'daki ekonomik menfaatleri, Berlin'in Moskova ile ilişkilere öncelik vermesine ve eski Sovyet coğrafyasında Kremlin'in kaygılarını dikkate alarak nispeten pasif hareket etmesine yol açmaktadır.

4.4. AGİK- Minsk Grubu

Dağlık Karabağ sorununda çözüm girişimleri, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarının ardından katıldığı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK, 1994'ten itibaren AGİT) çerçevesinde gelişmiştir. AGİK üyeleri, Mart 1992'deki Helsinki toplantısında Dağlık Karabağ anlaşmazlığının barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturulması gayesiyle Belarus'un başkenti Minsk'te bir konferans gerçekleştirilmesini kararlaştırmış, bu doğrultuda Minsk Grubu teşkil edilmiştir. Helsinki toplantısında Ermenistan'ın karşı çıkmasına rağmen, AGİK üyesi devletler Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekleyen bir karar tasarısını kabul etmiştir. Minsk Grubu'nda ise Azerbaycan, Ermenistan, Rusya, Belarus, ABD, Fransa, Türkiye, Polonya, Almanya, Finlandiya ve İsveç yer almıştır. AGİK'in 1993'teki Roma toplantısında sorunun çözümü için iki temel esas ileri sürülmüştür. Bunlar, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tartışılmazlığı ve Azerbaycan'ın diğer etnik gruplara olduğu gibi Ermenilere de kültürel haklar tanınması ve ayrımcılık yapmamasıdır.

AGİK'in 1992 ve 1993 yıllarındaki arabuluculuk teşebbüsleri başarısız olmuştur. 1992'de Minsk'te grup üyelerinin düzenlediği toplantılar, Ermenistan ve Azerbaycan'ın Karabağ'ın statüsü konusunda farklı tezler ileri sürmesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. 1993'te Bakü ve Erivan'ı ziyaret eden Minsk Grubu Başkanı Mariou Rafaelli, ateşkes sağlanmasını, sorunun çözüme kavuşturulmasını ve bölgeye barış gücü yerleştirilmesini teklif etmiş, ancak sürdürülebilir bir anlaşma sağlanamamıştır. Minsk Grubu'nun girişimleri ancak 1994'e gelindiğinde taraflar arasında bir ateşkes anlaşmasının imzalan-

masını sağlamıştır. Müteakip dönemlerde ise Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarının arabuluculuk girişimleri sonuç vermemiştir. Ermeni lobisinin en güçlü olduğu üç ülke olan Rusya, ABD ve Fransa'nın Minsk Grubu'nda eşbaşkan olması, anlaşmazlığın uluslararası hukuk ilkeleri doğrultusunda çözülmesini zora sokmaktadır. Bu yüzden Minsk Grubu'nun yapısının değiştirilmesi ve Türkiye'nin arabulucu olarak masada yer alması gerekmektedir.

4.5. İran ve Kafkasya

İran, Fars kültürel havzasının uzantısı olarak gördüğü Kafkasya bölgesinde kuzeyde belirgin biçimde Rusya yanlısı bir dış politika izlerken, güneydeki devletlere yönelik farklı politikalar takip etmektedir. İran SSCB sonrası Kuzey Kafkasya politikasını, Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğü çizgisinde sürdürmüştür. İranlı yetkililer Çeçenistan meselesinin Rusya'nın iç işi olduğunu vurgulamış, Kuzey Kafkasya özelinde Rusya ile ilişkiler Tahran'ın "İslami birlik" ve "ezilenlerin yanında yer alma" söylemlerine tercih edilmiştir. İran, Güney Kafkasya'daki hedeflerini ise milli güvenlik kaygıları ve bölgedeki menfaatleri kapsamında belirlemekte, uzun vadede bölgede hâkim aktör konumuna yükselmeyi amaçlamaktadır. İran devleti, Güney Kafkasya'da güvenliğin bölge devletleri tarafından sağlanması gerektiğini savunmakta, ABD'nin bölgedeki nüfuzunun artmasından ve NATO'nun bölgeye doğru genişleme ihtimalinden tedirgin olmaktadır. ABD ve NATO'ya karşı söylemleri kadar belirgin olmasa da, İran'ın Rusya ve Türkiye'nin Güney Kafkasya üzerindeki ağırlığından da rahatsız olduğu, bu ülkelerin bölgedeki etkisinin zayıflamasını arzu ettiği değerlendirilmektedir.

Tahran, Azerbaycan sınırında meydana gelebilecek milliyetçi bir ayaklanma olasılığını göz önünde bulundurarak kuzey ve batı eyaletlerindeki istikrarı korumaya öncelik vermektedir. İran yönetiminin, Güney Kafkasya'daki birçok etnik ve dini grupla örtülü işbirliği geliştirdiği, bu işbirlikleri vasıtasıyla bölge devletleri üzerindeki etkinliğini artırmaya çalıştığı müşahede edilmektedir. İran'ın kendisi gibi nüfus çoğunluğu Şii olan komşusu Azerbaycan'a radikal Şiiliği ihraç etme girişimlerinde bulunduğu, bu girişimlerin iki ülke arasında problemlere yol açtığı görülmektedir. Tahran yönetimi Bakü'yü ABD ve İsrail'le ilişkilerinden dolayı eleştirmekte, ancak ABD ile oldukça yakın ilişkiler geliştiren Gürcistan'la münasebetlerinde aynı konu sorun teşkil etmemektedir. İran-Ermenistan ilişkileri ise Tahran'ın Dağlık Karabağ meselesindeki Erivan yanlısı tutumu sayesinde ve Azerbaycan'la gergin ilişkileri nedeniyle gayet olumlu seyretmektedir.

İran, SSCB sonrası Kafkasya'da Bakü'nün bağımsızlığından tedirgin ol-

İran kendi sınırları içindeki Azeri Türklerinin ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit edebileceğini değerlendirmekte, Türkler arasında bağımsızlık düşüncesini tetikleyebilecek güçlü bir Azerbaycan istemektedir.

makla birlikte Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü imzaladığı ikili, bölgesel ve uluslararası anlaşmalarla kabul etmiştir. Bağımsızlığının ilk yıllarında Azerbaycan'da iktidara gelen milliyetçi kanadın bugünkü İran topraklarında bulunan Güney Azerbaycan bölgesinde hak iddia etmesi Tahran'ın tedirginliğini artırmış, ikili ilişkilerde gerginliğe yol açmıştır. Haydar Aliyev iktidarı ile birlikte bu iddialar sona erdirilmişse de İran'ın Azerbaycan kaynaklı rahatsızlığının devam ettiği gözlenmiştir. İran kendi sınırları içindeki Azeri Türklerinin ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit edebileceğini değerlendirmekte, Türkler arasında bağımsızlık düşüncesini tetikleyebilecek güçlü bir Azerbaycan istememektedir. Bu yaklaşımın İran'ın Dağlık Karabağ meselesindeki tutumuna yansıdığı, Tahran'ın Karabağ Savaşı sırasında Erivan'a yakın bir politika takip ettiği, savaştan sonra ise Türkiye ve Azerbaycan'ın uyguladığı tecride karşı Ermenistan'a destek olduğu gözlemlenmiştir.

Tahran, Azerbaycan-İsrail arasındaki enerji ve savunma sanayi işbirliğini teyakkuzla takip etmekte, İranlı yetkililer iki ülke arasındaki ziyaretlere sürekli olumsuz tepki göstermektedir.

İran'ın Azerbaycan kaynaklı rahatsızlığı, toprak bütünlüğü ile ilgili kaygılarıyla sınırlı değildir. Tahran, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını İran güzergâhını kullanmadan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ihraç etme tercihinin tepki göstermektedir. Azerbaycan'ın enerji rezervleri üzerinde söz sahibi olmayı hedefleyen İran, Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının kendi toprakları üzerinden dünya pazarlarına taşınmasını amaçlamaktadır. İran ve Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki yetki alanlarının paylaşımında da anlaşmazlık yaşadığı görülmektedir. Tahran, Bakü'nün Hazar Denizi'ndeki güney bölgelerinde petrol çıkarma faaliyetlerini engellemeye çalışmış, İran donanması Azerbaycan kara sularının yakınlarında tatbikatlar gerçekleştirmiştir.

Son dönemde ise Azerbaycan-İsrail arasındaki gelişen stratejik işbirliğinin, İran'ı rahatsız ettiği gözlemlenmektedir. İsrail'in Bakü'de büyükelçilik açmasından rahatsızlığını ifade eden Tahran, Azerbaycan'ın Tel-Aviv'de büyükelçilik açmasını engellemiştir. Tahran, Azerbaycan-İsrail arasındaki enerji ve savunma sanayi işbirliğini teyakkuzla takip etmekte, İranlı yetkililer iki ülke arasındaki ziyaretlere sürekli olumsuz tepki göstermektedir.

İran-Gürcistan münasebetleri, Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından 1992'de başlamış, iki ülke ticari ilişkilerini geliştirmeye öncelik vermiştir. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin temelini enerji alanındaki işbirliği oluşturmaktadır. Gürcistan, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için İran'ı alternatif olarak görmektedir. Doğrudan sınırı bulunmayan iki ülke arasında 2006'da İran doğalgazının Azerbaycan üzerinden alınması hususunda

anlaşma imzalanmıştır.²⁴ 2008'deki Rusya-Gürcistan savaşı ve sonrasındaki sürecin ise Tahran-Tiflis arasındaki ilişkilere ivme kazandırdığı gözlenmektedir. Gürcistan'ın, Rus doğal gazı dışındaki enerji arz seçeneklerine ihtiyacı belirginleşmiş, İran Tiflis-Moskova arasındaki sorunda tarafsız kalacağını açıklamıştır. Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin bağımsızlığını tanımayan İran, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu net bir şekilde ifade etmiştir.

1992'de başlayan İran-Ermenistan diplomatik ilişkileri, Erivan'ın bağımsızlığını kazandığı dönemden itibaren gelişme kaydetmiş, ikili ilişkiler değişen iktidarların farklı vizyonlarından etkilenmeyecek stratejik bir boyut kazanmıştır. Ermenistan-Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ ihtilafı ve İran'ın Azeri nüfusundan dolayı devam eden tedirginliği Bakü'ye karşı Tahran-Erivan yakınlaşmasına yol açmıştır. Dağlık Karabağ savaşı sırasında Ermenistan'ın doğal gaz ve yakıt tedarikini sağlayan İran, savaş sonrası dönemde Ermenistan'ın bölge dışına açılan kapısı haline gelmiştir. Erivan ise İran'a nükleer programından dolayı uygulanan yaptırımlara rağmen Ermenistan'daki İran bankalarının sermaye ve döviz hareketlerine müsaade etmiştir. Bölgedeki boru hattı projeleri dışında bırakılan iki ülke 2004 yılında İran-Ermenistan doğal gaz boru hattı projesi üzerinde anlaşmış, 2006'da hattın faaliyete geçmesiyle İran Ermenistan'a enerji ihraç etmeye başlamıştır. İkinci bir boru hattının inşasını planlayan iki ülke arasında demiryolu ve karayolu hattı projeleri yürütülmekte, bu projeler kapsamında İran Karadeniz'e açılmayı, Ermenistan ise Orta Asya ülkelerine ulaşmayı hedeflemektedir.

İran ve Ermenistan'ın Talışlar konusundaki tutumu, iki ülke arasındaki işbirliğinin Azerbaycan karşılığı paydasında farklı alanlarda da gelişebileceğini göstermektedir. Talışlar, Azerbaycan'ın güneydoğusundaki Masallı, Lenkaran, Lerik ve Yardımlı'da ve İran'ın kuzeyindeki Astara eyaletinde ikamet etmektedir. Azerbaycan'daki Talışların nüfusunun yaklaşık 76 bin olduğu tahmin edilmektedir. Elikram Hummetov liderliğindeki Talış milliyetçileri 1993'te Rusya'nın örtülü desteğiyle Azerbaycan'da Talış-Mugan Özerk Cumhuriyeti'ni ilan etmiş, ancak özerklik girişimi toplum tarafından desteklenmediği için başarısız olmuştur. Talış milliyetçilerinin özerklik ilanıyla sınırlı kalan ve kısa süre içinde bastırılan isyan teşebbüsü, Azerbaycan'da Talışlarla ilgili bir çatışmaya yol açmamış, Azeri toplumundaki Talışların entegrasyonunu zedelememiştir. Ancak Talış milliyetçileri toplumsal destek kazanamasa da Talış-Mugan Özerk Cumhuriyeti ismini yurtdışında kullanma-

Tahran ve Erivan'ın son yıllarda belirginleşen Talış politikası, bu ülkelerin Azerbaycan'da Talış ayrılıkçılığını tahrik ettiğini, böylece Bakü'yü meşgul edecek bir iç sorun çıkarılmaya çalışıldığına işaret etmektedir.

²⁴ C.J. Chivers, "Georgia Signs Deal with Iran to Buy Natural Gas", *The New York Times*, Ocak 28, 2006, son erişim Mart 20, 2014, http://www.nytimes.com/2006/01/28/international/europe/28georgia.html?_r=0

ya, Elikram Hummetov ise kendini özerk cumhuriyetin başkanı olarak takdim etmeye devam etmiştir.

Ermenistan, İran'ın desteğiyle Dağlık Karabağ'da Talışistan'ın Sesi adlı bir radyo kurmuş, radyo Talışları "bilinçlendirmek" hedefiyle ve Azerbaycan karşıtlığına dayalı söylemlerle Mart 2013'te yayına başlamıştır. Radyonun internette yayımlanan çalışmalarında yer alan haritalarda gerek Dağlık Karabağ gerekse Azerbaycan'ın güneydoğusunda Talışların yoğun biçimde ikamet ettiği bölgeler ayrı topraklar olarak gösterilmiştir. Eylül 2013'te ise Erivan Devlet Üniversitesi'nin davetiyle Elikram Hummetov Ermenistan'ı ziyaret etmiş, Hummetov kendisini Talış-Mugan Özerk Cumhuriyeti'nin başkanı olarak takdim etmiş ve ayrılıkçı mesajlarla dolu konuşmalar gerçekleştirmiştir. Tahran ve Erivan'ın son yıllarda belirginleşen Talış politikası, bu ülkelerin Azerbaycan'da Talış ayrılıkçılığını tahrik ettiğini, böylece Bakü'yü meşgul edecek bir iç sorun çıkarmaya çalıştığına işaret etmektedir. Ermenistan mevcut politikası kapsamında Talış ayrılıkçılığını tahrik etmekte, Azerbaycan'ı dünya kamuoyuna baskıcı bir devlet olarak tanıtmayı amaçlamaktadır. Tahran yönetimi de Ermenistan'ın Talış politikasını desteklemekte, Azerbaycan'ın güneydoğusunda yaşayan Talışları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmaktadır.

4.6. Çin ve Kafkasya

Sovyet sonrası dönemde Orta Asya'da ekonomik ve siyasi nüfuzunu artırmaya çalışan Çin Halk Cumhuriyeti, Güney Kafkasya'da da etkili olmaya çalışmaktadır. İran, Türkmenistan ve Kazakistan'dan petrol ve doğal gaz ithal eden ve enerji ihtiyacı artmaya devam eden Çin nazarında Hazar havzasının açık denizlere çıkışına imkân tanıyan Güney Kafkasya, stratejik açıdan değerli bir bölgedir. Orta Asya'dan geçerek Çin'e ulaşan İpek Yolu güzergâhının işlerlik kazanması ile Güney Kafkasya'nın Pekin için öneminin artacağı değerlendirilmektedir. Pekin yönetimi, İpek Yolu'nun güvenliğine önem vermekte, bu güzergâhta uluslararası ticareti geliştirmeyi hedeflemektedir.

Hâlihazırda Ermenistan piyasasında nispeten etkin olan Çin, Azerbaycan ve Gürcistan piyasalarına da açılmayı planlamaktadır. Ancak Çin'in Güney Kafkasya'da özellikle iki ülkeye, Azerbaycan ve Ermenistan'a ilgi gösterdiği bilinmektedir. Çinli karar mercilerinin, Uygur bölgesiyle ilgili kaygıları ve Hazar Denizi'ndeki enerji kaynakları Azerbaycan'ı Pekin nezdinde önemli kılmaktadır. Ermenistan-Çin arasındaki ilişkiler ise Çin'deki Ermeni diasporasına bağlı olarak gelişmektedir. Diasporanın Çin'deki faaliyetleri iki ülkeyi yakınlaştırmış, Çin'in Ermenistan'ın bölgedeki stratejik ortakları olan Rusya

ve İran'la yakın ilişkileri Pekin-Erivan diyalogunun güçlenmesini sağlamıştır.

Çin Azerbaycan'ın bağımsızlığını 1992 yılında tanımış, 1993'de Azerbaycan'ın Çin'deki büyükelçiliği faaliyete başlamıştır. Çin ise Azerbaycan'daki büyükelçiliğini 1994 yılında açmıştır. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi ve Çin resmi ziyareti sonrası ikili ilişkiler gelişme kaydetmiştir. Çin, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ sorunuyla ilgili BM'nin Karabağ'la ilgili kararlarını onaylamıştır. Pekin yönetimi, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunmuş ve Ermenilerin Azeri topraklarından çıkması gerektiğini açıklamıştır. İlham Aliyev dönemine kadar iki ülke arasında bakanlar düzeyinde önemli ziyaretler gerçekleşmiştir. Son olarak 2002'de Eğitim Bakanı Çini ziyaret etmiş, iki ülke arasında eğitim konusunda bir anlaşma imzalanmıştır.

Azerbaycan-Çin ilişkileri İlham Aliyev döneminde de gelişmeye devam etmiştir. Bu dönemde Çin, Azerbaycan'a enerji alanında yatırım yapmaya başlamıştır. Çin'in Güneşli Çırağ, Garaçuhur ve Şahdeniz yatağında toplam 500 milyon dolarlık civarında yatırımı bulunmaktadır. Azerbaycan'daki ihaleleri de yakından takip eden Çinli firmalar son olarak elektrik santrallerinin yeniden inşası için devreye girmiştir. 2005 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Çin'e resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret programında ikili ilişkilerin geliştirilmesi için gümrük ve ticaretle ilgili anlaşmalar imzalanmıştır. 2013 yılına ait verilere göre iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1,5 milyar dolar düzeyindedir. Çin Azerbaycan'ın en fazla ithalat yaptığı beşinci ülke konumundadır.

Çin-Ermenistan arasındaki ilişkilerin tarihi boyutu dikkate değerdir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Ermenistan ile ilişkilerini geliştiren Çin, karşılıklı resmi ziyaretlerde Erivan ile önemli anlaşmalar imzalamıştır. Ermenistan'ın mevcut Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan da Çin'e iki kez resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Ermenistan'daki yatırımlarla yakından ilgilenen Çin'in elektrik ve hidroelektrik santrallerinin yeniden inşası için yaptığı 170 milyon dolarlık yatırım Ermenistan ekonomisi için kayda değerdir. İkili ilişkilerde Ermeni diasporasının büyük rolü olduğu bilinmektedir.

Çin'in ilgilendiği önemli konulardan biri de İran-Ermenistan demiryolları hattının kurulmasıdır. Ermenistan ve Gürcistan üzerinden Karadeniz'e çıkan bu demir yolu Bakü-Tiflis-Kars demiryoluna alternatif oluşturmaktadır. Bu demiryolunun, Çin'den başlayıp Özbekistan, Türkmenistan ve İran üzerinde gelen hatla birleştirilmesi düşünülmektedir. Ancak Çin'in Özbekistan ve Türkmenistan üzerinde demiryolu yapımını sonlandırmaması Ermenistan'ı da etkilemiştir. Çin-Ermenistan arasında 2000 yılında 6 milyon dolar düzeyinde

Pekin yönetimi, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunmuş ve Ermenilerin Azeri topraklarından çıkması gerektiğini açıklamıştır.

Azerbaycan, Dağlık Karabağ ihtilafında Ermeni lobilerine karşı Avrupa ve ABD'deki Yahudi lobilerinin desteğini elde etmeye çalışmaktadır.

olan ticari ilişkiler 2009'da 300 milyon dolara yükselmiştir. 2010 yılında iki ülke arasındaki ticaretin hacmi 390 milyon dolar olmuştur. Fakat son üç yılda iki ülke arasında ekonomik ilişkiler gerilemeye başlamıştır. 2013 yılında ticaret hacmi % 10 oranında düşerek 321 milyon dolar olmuştur.

Çin, Güney Kafkasya'nın Karadeniz'e açılan önemli ülkesi Gürcistan'la ilişkilerini geliştirmeyi planlamaktadır. İki ülke arasındaki ilk diplomatik temas 1992 yılında gerçekleşmiştir. İki ülke arasında yapılan resmi ziyaretler ilişkilerin gelişmesine katkı yapmıştır. 2008 Rusya-Gürcistan savaşında Çin tarafsız kalmış, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımamıştır. Gürcistan-Çin arasında ilişkiler lojistik ve ticaret üzerinde gelişme göstermiştir. Çinli firmalar Gürcistan'ın demiryollarının yeniden yapılması için önemli yatırım yapmıştır. Çin-Gürcistan arasında 2000 yılında 4 milyon olan ticari ilişkiler 2009 yılında 213 milyon dolara yükselmiştir. Ticaret hacmi 2012 yılında ise 592 milyon dolar olmuştur.

4.7. İsrail ve Kafkasya

İsrail, SSCB sonrası Güney Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la kısa süre içinde diplomatik ilişkiler tesis etmiş, özellikle Azerbaycan'la kapsamlı bir işbirliği geliştirmiştir. Azerbaycan-İsrail ilişkileri, Tel Aviv'in Azerbaycan'ı 1991'de tanıması ile başlamış, İsrail'in 1994 yılında Bakü'de büyükelçilik açmasıyla ve Dağlık Karabağ sorunundaki tutumu sayesinde ilerleme kaydetmiştir. İsrail yönetimi, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı göstermekte, Ermeni işgalinin sona erdirilmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Azerbaycan ise Dağlık Karabağ ihtilafında Ermeni lobilerine karşı Avrupa ve ABD'deki Yahudi lobilerinin desteğini elde etmeye çalışmaktadır. Azerbaycan-İsrail ticari ilişkilerinde de mesafe alındığı görülmektedir. İkili ticarete enerji, savunma sanayi, su tasarrufu, tarım ve sağlık sektörleri öne çıkmakta, İsrail, 1990'lı yıllardan itibaren Azerbaycan'dan petrol ithal etmektedir. İsrail, hâlihazırda toplam petrol ihtiyacının yaklaşık dörtte birini Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı vasıtasıyla Azerbaycan ve Kazakistan'dan temin etmektedir. Azerbaycan'ın milli petrol şirketi SOCAR, İsrail'in Akdeniz kıyısı açıklarında sondaj gerçekleştirmektedir.

2000'li yıllarda Azerbaycan ve İsrail'in enerji ve savunma sanayi alanlarındaki işbirliğinin stratejik nitelik kazanmaya başladığı müşahade edilmektedir. İsrail, Hazar havzasındaki enerji kaynaklarına önem vermekte, enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla Azerbaycan ve Kazakistan'la güçlü ilişkilere sahip olmayı hedeflemektedir. Azerbaycan ise milli savunma sanayisini geliştirmeye çalışmakta, İsrail'in askeri sanayi tecrübesinden istifade etmeyi

amaçlamaktadır. Azerbaycan-İsrail ilişkilerinde bu tamamlayıcı dinamikler yanında, İran'ın da önemli bir parametre olduğu görülmektedir. İran, Bakü-Tel Aviv arasındaki temaslara tepki göstermekte ve Azerbaycan'ın İsrail'de büyükelçilik açmasını engellemekte ve iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinden tedirgin olmaktadır.

Azerbaycan'la ilişkiler kadar kapsamlı olmasa da İsrail, Ermenistan ve Gürcistan'la ikili ilişkilerini geliştirmeye gayret etmektedir. İsrail-Ermenistan ilişkilerinin diplomatik ve ekonomik alanlarda gelişme kaydettiği görülmektedir. Ermenistan'ın İsrail büyükelçiliği 2007 yılına kadar Tiflis'te yer almış, 2007 sonrası dönemde büyükelçilik Kudüs'e taşınmıştır. Son yıllarda Erivan'ın ve diasporaların çalışmaları neticesinde ise Ermeni ve İsrail kamuoylarında 1915 Ermen tehciri ile Yahudi soykırımı arasında benzerlikler kurulduğu, Ermeni iddialarının Yahudi soykırımı ile birlikte telaffuz edildiği görülmektedir. Ermeni iddiaları İsrail tarafından henüz tanınmamaktadır. Ancak Ankara-Tel-Aviv ilişkilerindeki krizlerin ardından İsrail parlamentosunda bu konunun tartışılmaya başlandığı gözlemlenmektedir.

Gürcistan ile İsrail arasındaki ilişkiler de bağımsızlık sonrası Tel-Aviv ve Tiflis'te karşılıklı olarak büyükelçilik açılmasıyla başlamıştır. Gelişme kaydeden ilişkilerle birlikte Gürcistan, İsrail savunma sanayisi için önemli bir pazar haline gelmiş, Gürcü silahlı kuvvetleri İsrail'den insansız hava araçları ve ağır silah sistemleri tedarik etmiştir. Moskova, iki ülke arasındaki savunma sanayi ticaretine 2008'deki Rusya-Gürcistan savaşı sırasında tepki göstermiş, İsrail'in bu süreçte Gürcistan'a silah ihracatını durdurduğu iddia edilmiştir. Tel-Aviv, ayrılıkçı bölgeler sorununda ise Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemekte, 2008'deki savaş sırasında Rusya'nın ayrılıkçı bölgelere girişini işgal olarak kabul etmektedir.

5. TÜRKİYE VE KAFKASYA

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile Kafkasya, Türkiye'nin milli menfaatlerini ve güvenliğini doğrudan etkileyebilecek dinamiklerin yer aldığı bir coğrafya haline gelmiştir. SSCB'nin dağılması neticesinde Kuzey Kafkasya'daki halkların Türkiye'deki akrabalarıyla etkileşimi artarken, Türkiye Güney Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la sınır komşusu olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'la 18 km, Ermenistan'la 325 km ve Gürcistan'la 276 km uzunluğunda sınırlara sahiptir. Hazar havasındaki enerji kaynakları ve Kafkasya'nın bu kaynakların Türkiye'ye, Avrupa'ya ve uluslararası pazarlara taşınmasına imkân tanıyan bir güzergâhta bulunması,

Son yıllarda Erivan'ın ve diasporaların çalışmaları neticesinde ise Ermeni ve İsrail kamuoylarında 1915 Ermen tehciri ile Yahudi soykırımı arasında benzerlikler kurulduğu, Ermeni iddialarının Yahudi soykırımı ile birlikte telaffuz edildiği görülmektedir.

bölgenin Ankara nezdindeki değerini artırmıştır.

Türkiye, SSCB sonrası Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık girişimleri karşısında Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğüne saygı göstermiş, güneyde bağımsızlığını ilan eden devletleri ise kısa süre için tanımıştır. Ankara Güney Kafkasya devletlerinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü desteklemiş, Azerbaycan ve Gürcistan'la ilişkilerini geliştirirken Ermenistan'la münasebetler gerek Dağlık Karabağ krizinden dolayı gerekse Erivan'ın 1915 tehciriyle ilgili iddialarından dolayı problemlili bir zeminde başlamıştır. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmek istemesi ve Ankara-Bakü arasındaki yakınlaşma Türkiye'nin bölgedeki önemini artırmıştır. Türkiye, Güney Kafkasya devletlerinin Avrupa-Atlantik kurumlarıyla işbirliğini ve Batılı ülkelerle birlikte Hazar havzasındaki petrol ve doğal gazın Rusya toprakları dışındaki güzergâhlardan dünya pazarlarına taşınmasını desteklemiştir.

Türkiye, Güney Kafkasya devletlerinin Avrupa-Atlantik kurumlarıyla işbirliğini ve Batılı ülkelerle birlikte Hazar havzasındaki petrol ve doğal gazın Rusya toprakları dışındaki güzergâhlardan dünya pazarlarına taşınmasını desteklemiştir.

Türkiye'nin bölge devletleri ile ilişkileri genel olarak; bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama ile sınırların değişmezliği ilkelerinin kabulü üzerinde gelişmektedir. Fakat Ermenistan-Türkiye ilişkileri bu çerçevenin dışında tutulmalıdır. 2000 yılında Süleyman Demirel'in Tiflis ziyareti sırasında gündeme gelen Güney Kafkasya İstikrar Paketi, bölge devletlerinin istikrarı için AGİT şemsiyesinde kurulması amaçlanan önemli bir teşebbüstür. Bölge güvenlik anlaşması, Rusya-AB-ABD işbirliği ve Karadeniz-Kafkasya-Hazar işbirliğinin geliştirilmesi ile bu paktn çizgileri belirlenmeye çalışılmışsa da bunlar kâğıt üzerinde kalmıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin Gürcistan'la ilişkileri de gelişmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda her iki ülke de karşılıklı olarak ziyaretlerde bulunarak resmi temaslarını hızlandırmıştır. 30 Temmuz 1992'de Başbakan Demirel'in Tiflis ziyareti sırasında iki ülke arasında 14 maddelik ilk anlaşma imzalanmıştır. 4 Nisan 1996'da Gürcistan devlet başkanı Şevardnadze Türkiye'yi, 14 Temmuz 1997 tarihinde de Demirel Tiflis'i ziyaret ederek iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi yolunda önemli anlaşmalar imzalamıştır. Şevardnadze'nin Şubat 1999'da Ankara'ya yaptığı resmi ziyaret sırasında Türkiye, Gürcistan'ın öncülüğünde yapılan Kafkasya'da Barış Girişimi projesini ve Gürcistan'da mevcut olan çatışmaların toprak bütünlüğüne dayalı olarak siyasi diyalog ile çözülmesine destek verdiğini açıklamıştır.

Gürcistan'da meydana gelen Gül Devrimi sonrasında Cumhurbaşkanı Saakaşvili'nin Mayıs 2004'deki İstanbul ziyareti, Türkiye-Gürcistan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İki ülkenin stratejik ortak olduğunu ifade eden Saakaşvili, bağımsızlık sonrası en az sorun yaşadıkları ülkenin

Türkiye olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Saakaşvili, Karadeniz havzasındaki güvenlik konularında birlikte hareket edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve Türkiye'den Gürcistan'ın NATO üyeliği konusunda destek istemiştir.

Ankara, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemekle birlikte Türkiye-Abhazya arasında ticari ilişkiler özellikle 2000'li yıllarda istikrarlı bir şekilde gelişme kaydetmiştir. 2012 yılına gelindiğinde Abhazya'nın toplam dış ticaretinde Türkiye ile yapılan ticaretin Rusya'dan sonra ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak bu ilişkiler Ankara'nın Abhazya'yı tanıdığı anlamına gelmemeli, Türkiye'nin milli menfaatleri doğrultusunda bölgedeki yeni gerçeklere uyum sağladığını göstermektedir. Türkiye-Abhazya arasında ulaşım konusuna da değinmekte fayda vardır. 1996 yılına kadar Suhumi-Trabzon arasında yolcu gemisi seferleri yapılmaktaydı. Fakat Gürcistan'ın Abhazya'ya ambargo uygulamasıyla, iki ülke arasındaki bu seferler yasaklanmış, Türkiye'de yaşayan Abhazlar için Abhazya'yı ziyaret etmek zorlaşmıştır. Ağustos 2008'deki Rus-Gürcü savaşı sonrasında Türkiye'nin arabuluculuk faaliyeti önem kazanmış, Bakan Yardımcısı Ünal Çeviköz savaş sonrasında bölgeye giden ilk Batılı diplomat olmuştur. Çeviköz'ün Abhazya Dışişleri Bakanı Sergey Şamba ile görüşmesi sonrasında Türkiye'nin Abhazya'nın bağımsızlığını Rusya'nın KKTC'yi tanıması karşılığında tanıyabileceği iddiaları gündeme gelmiş, ancak bu iddiaları teyit eden bir gelişme meydana gelmemiştir.

Bölgenin bir diğer ülkesi Ermenistan ile Türkiye arasında ise diplomatik ilişkiler mevcut değildir. Ermenistan'ın 1920 Gümrü ve 1921 Kars anlaşmalarını kabul etmeyerek, kendi Bağımsızlık Bildirgesi'nde Türkiye'ye karşı toprak iddiasında bulunması; uzun yıllardır Türk diplomatlarına karşı ASALA terör örgütünün faaliyetleri ve Türkiye'ye karşı PKK terör örgütüne destek vermesi ve en önemlisi sözde soykırım iddiaları ile Türkiye'ye baskı uygulamaya çalışması iki ülke arasındaki ilişkileri karakterize eden en önemli gelişmelerdir. Bunun yanı sıra Dağlık Karabağ sorunu da Türkiye-Ermenistan ilişkilerini etkileyen en önemli etkenlerden biridir.

Türkiye, Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. 1990'lı yılların öncesinde Türkiye, diğer bölge ülkeleri gibi Ermenistan'la da diplomatik ilişkileri geliştirmekten yana olmuş, ekonomik yardımlar ve Ermenistan'ın Avrupa'ya entegrasyonu için çaba harcamıştır. Ancak 1993 yılında Ermenistan'ın Azeri topraklarını işgal etmesi sonrası Ermenistan ile arasındaki sınır kapısını kapatmıştır.

2000'li yılların ortalarına kadar iki ülke arasındaki ilişkiler en alt seviyede devam etmiştir. 2007 yılında ilişkilerin tekrar normalleştirilmesi için İsviçre'nin

2007 yılında ilişkilerin tekrar normalleştirilmesi için İsviçre'nin arabuluculuğuyla görüşmeler yapılmış ve Ekim 2009'da iki ülke arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol ve İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol imzalanmıştır.

arabuluculuğuyla görüşmeler yapılmış ve Ekim 2009'da iki ülke arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol ve İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol imzalanmıştır.²⁵ Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol'le iki ülke, aralarındaki mevcut sınırı uluslararası hukukun ilgili anlaşmalarında tanımlandığı şekliyle karşılıklı olarak tanıdıklarını teyit etmiş ve ortak sınırın açılması kararını aldıklarını vurgulamıştır. Türkiye ve Ermenistan bu protokolle iyi komşuluk ilişkileriyle bağdaşmayacak bir siyaset izlemeyeceklerine yönelik taahhütlerini yinelemiş, ortak menfaatler zemininde ikili ilişkilerde yeni bir istikamet belirleyeceklerine ve teröre destek ve teşvikten kaçınacaklarını beyan etmiştir.

İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol kapsamında ise Türkiye ve Ermenistan, ikili ilişkilerin karşılıklı çıkarlara saygı ve güven temelinde geliştirmeye, bölgesel ve uluslararası çatışmaların barışçıl şekilde çözümüne katkı sağlamaya taahhüt etmiştir. Ankara ve Erivan, bu protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren 2 ay içinde ortak sınırın açılmasını kararlaştırmış ve iki ülkenin Dışişleri Bakanlıkları arasında düzenli istişareler gerçekleştirilmesi konusunda anlaşma sağlamıştır.

Futbol diplomasisi ile başlayan ve iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulacağına olan büyük inanç daha sonra tarafların karşılıklı olarak birbirlerini güvensizlikle itham etmeleri sonucu başarısız olmuştur. 2010 yılının Nisan ayında Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan protokollerin onay sürecinin durdurulduğunu açıklamıştır. Bunun nedeni olarak, Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorununu tekrar ikili ilişkilerin geliştirilmesinde ön şart olarak gündeme getirmesi ve bu duruma Ermenistan'ın tepkisi gösterilebilir. Ermenistan'ın ise diplomatik ilişkiler için en önemli talepleri; Azerbaycan'la ilgili sorunun gündeme getirilmemesi ve sözde soykırım iddialarının Türkiye tarafından kabul edilmesidir.

İki ülke arasında ilişkiler Rusya-Ermenistan ilişkileri perspektifinde değerlendirildiğinde kısa vadede düzelecek gibi gözükmemektedir. Aralık 2013'te Davutoğlu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü çerçevesinde Erivan'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında Davutoğlu'nun Ermeni temsilciler ile görüşme isteği Ermenistan yönetimi tarafından provokasyon olarak değerlendirilmiştir. Ermenistan yönetiminin bu tutumu iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesinden daha çok, sözde soykırım iddialarını gündemde tutarak 2015 yılı için hedefledikleri amaçlara ulaşmak istediklerini göstermektedir.

²⁵ David Phillips ve Thomas de Waal, "Diplomatic History: The Turkey-Armenia Protocols", *Carnegie Endowment for International Peace*, 17 Nisan 2012, Erişim: 20 Mart 2014, <http://carnegieendowment.org/2012/04/17/diplomatic-history-turkey-armenia-protocols/a7ea>

Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin aksine Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler giderek gelişmektedir. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini özetleyen “tek millet iki devlet” deyimini politik olarak da çok anlam ifade etmektedir. Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olan Türkiye, Dağlık Karabağ savaşında da Ermenistan’a karşı Azerbaycan’ı desteklemiştir. 1990’lı yılların başlarında Nahçıvan’ın Ermenistan’a karşı korunmasında tek garantör ülke Türkiye olmuştur. Azerbaycan topraklarının işgalinden dolayı Ermenistan’la ilişkilerini askıya alan Türkiye, uluslararası örgütlerde Azerbaycan’ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini ısrarla vurgulamış ve alınan kararlara etki etmek için büyük çaba göstermiştir.

Son dönemde Türkiye’nin Ermenistan’ı da kapsayan açılım politikası ve yaşanan Bayrak krizi, Bakü-Ankara ilişkilerinde soğuk rüzgârların esmesine neden olmuştur. İki ülke arasında 1991 yılından itibaren ilk defa bu denli sorunlar yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonrası Türkiye’nin Dağlık Karabağ sorunu çözülmeden Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasının söz konusu olmadığını açıklaması, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin düzelmesini sağlamıştır.

2008 yılındaki Rus-Gürcü savaşı sonrasında Türkiye, Kafkasya’da barış, güvenlik ve istikrar için istikrar ve işbirliği platformu oluşturulması konusunda teşebbüste bulunmuştur. Türkiye bu girişimin coğrafya esaslı, bölge barışı ve ortak güvenliğe önem veren, ekonomik işbirliği ve enerji güvenliğini içeren, AGİT ilke ve prensiplerine dayalı ortak kriz çözme ve yönetme mekanizmasını kapsayan bir istikrar ve işbirliği platformu olmasını öngörmüştür. Rusya’nın da onay verdiği bu proje 2008’deki savaş sonrası Türkiye’nin Güney Kafkasya politikasına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu bakış açısıyla Türkiye-Ermenistan arasında siyasi diyalog kurulması kararlaştırılmıştır. Güney Kafkasya’da ortaya çıkan yeni jeopolitik ortam, Türkiye’nin Ermenistan politikasında da değişikliklere neden olmuştur. Ankara’nın Erivan ile diplomatik ilişki kurma çabaları bölgedeki dengeleri değiştirmeye yönelik atılmış önemli bir adım olarak görülmüştür.

Türkiye, Rusya-Gürcistan savaşının Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının güvenliğini tehlikeye sokmasından endişe etmiştir. Bu durum Türk-Rus ilişkilerini de etkilemiş, Ankara, Moskova’nın sertleşen tutumunu dikkate alarak Güney Kafkasya politikasını gözden geçirmiştir.

Türkiye’nin Güney Kafkasya politikasının ana hatları:

- 1990’lı yılların başında Rusya’nın menfaatlerine doğrudan zarar vermeden bağımsız ülkelerle işbirliğini geliştirmek, ülkelerin iç işlerine karışmamak ve toprak bütünlüğüne saygı göstermek,

Ankara’nın Erivan ile diplomatik ilişki kurma çabaları bölgedeki dengeleri değiştirmeye yönelik atılmış önemli bir adım olarak görülmüştür.

- Bölgede tüm tarafların katılımıyla kurulacak bir birlik içerisinde mevcut sorunları çözmek,
- Hazar havzasında enerji kaynaklarının Avrupa'ya ve uluslararası pazarlara naklinde geçiş ülkesi haline gelmek.

Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki öncelikleri ekonomi ve güvenlik açısından değerlendirilebilir. Bölgedeki ekonomik potansiyeli değerlendirmeyi isteyen Türkiye, bölgenin zengin enerji kaynaklarını kullanarak diğer bölgelere olan enerji bağımlılığını azaltmayı hedeflemiştir. Bu durum Türkiye'nin enerji nakil hatlarında önemli bir coğrafyaya dönüşmesini de beraberinde getirmiştir. Bölge devletleri ile olan iyi ilişkiler, Türkiye'nin dış ticaretinin gelişmesi açısından da önemli bir etkidir. Bölgede Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerin geliştirmesi durumunda ülke bütçesine 500-600 milyon dolarlık bir ek gelir sağlayacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye, Kafkasya'da barışın ancak bölgedeki sorunların barışçıl yollardan çözümüyle ve devletlerin toprak bütünlüklerine saygı gösterilerek mümkün olabileceğini vurgulamaktadır.

Güney Kafkasya'nın Türkiye için güvenlik açısından artan önemi de Türkiye'nin bölgesel güç olarak gelişmesine katkı yapmaktadır. Sovyetlerle sınırın kalkması ve üç bağımsız devletle sınır oluşturması, Rusya'nın Türkiye'ye saldırısı ihtimalini de zayıflatmıştır. Ancak son dönemde Rusya'nın Ermenistan-Türkiye sınırına askeri üs kurması ve sınırın Rusya askerleri tarafından korunacağı iddiaları bu tehlikenin tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. Türkiye için ikinci önemli güvenlik konusu ise bölgedeki bağımsız devletlerin tekrar Rusya hegemonyasına girme ihtimalidir.

5.1. Türkiye'nin Kafkasya'daki Sorunlara Bakışı

Kafkasya'da sorunların çözümü istikametinde Türkiye'nin yaklaşımı uluslararası hukuk ilkelerine dayanmaktadır. Türkiye, Kafkasya'da barışın ancak bölgedeki sorunların barışçıl yollardan çözümüyle ve devletlerin toprak bütünlüklerine saygı gösterilerek mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Bölgede mevcut üç sorunun çözümünün Azerbaycan ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne dayanması gerektiği, Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel birliklerdeki beyanlarında ve ikili ilişkilerinde net bir şekilde görülmektedir.

Azerbaycan-Ermenistan arasında Dağlık Karabağ sorunu başladığı tarihten itibaren Türkiye, Azerbaycan'ın yanında yer almış, uluslararası hukukun devletlerin toprak bütünlüğü ilkesine dayanarak, sorunun Azerbaycan lehine çözülmesinden yana olmuş ve Ermenistan'a ambargo uygulayarak diplomatik ilişkilerini dondurmıştır. Türkiye, Dağlık Karabağ sorununun çözümünde kendi ağırlığını ortaya koymak için 2002'de Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye dışişleri bakanları arasında diyalog formu başlatmıştır. İlk toplantı Mayıs

2002'de Reykjavik'te ikinci toplantı ise Haziran 2004'de NATO'nun İstanbul'daki zirve toplantısı sırasında yapılmıştır.

Hocalı katliamı ile ilgili olarak da TBMM Dışişleri Komisyonu, Şubat 2012'de bir bildiri yayımlayarak Hocalı'da yaşanan vahşeti kınadığını belirtmiştir.²⁶ Ancak Türkiye, Karabağ konusunda Azerbaycan'a her türlü desteği vermesine rağmen Hocalı katliamını soykırım olarak tanımamıştır. Meksika, Kolombiya, Pakistan, Peru, Honduras, Bosna Hersek, Çek Cumhuriyeti ve bazı ABD eyaletleri Hocalı'daki olayları soykırım olarak kabul etmektedir.

Rusya-Gürcistan arasında yapılan savaş sırasında Kremlin, Türkiye'ye yönelik politikasını sertleştirerek Ankara'dan tavrını net olarak belirlemesini istemiştir. Bu gelişmelerde, Rusya basınında Türkiye'nin Gürcistan'a askeri destek verdiği ve savaş kışkırtıcılığı yaptığı iddiaları etkili olmuştur. Nitekim Rusya Savunma Bakanlığına ait raporda Türkiye'nin Gürcistan'a 45 milyon dolarlık silah ve askeri mühimmat sattığı bilgisi yer almıştır. Savaş devam ettiği sırada Türkiye Başbakanı, taraflar arasında arabuluculuk yapmak için Moskova'ya ve Tiflis'i ziyaret etmiştir. Yaşanan çatışmanın ardından Türkiye, Gürcistan'ın bağımsızlık, egemenlik, uluslararası hukuk ve BM Güvenlik Konseyinin kabul ettiği kararlarca tanınan toprak bütünlüğünün muhafazasından yana olduğunu net bir dille ifade etmiştir.

5.2. Bölge Ülkeleriyle İşbirliği Projeleri

5.2.1. Askeri Alandaki İlişkiler

SSCB sonrası dönemde Türkiye'nin ikili düzeyde ve NATO çerçevesinde Azerbaycan ve Gürcistan'la askeri ilişkiler tesis ettiği, özellikle Ankara-Bakü arasındaki savunma sanayi işbirliğinin stratejik nitelik kazandığı görülmektedir. Azerbaycan ve Gürcistan'la askeri işbirliğini NATO'nun "Barış İçin Ortaklık" programı kapsamında geliştirmeye devam eden Türkiye, Bakü ve Tiflis'in Avrupa Atlantik güvenlik sistemine entegrasyonunu sağlamayı hedeflemektedir. Erivan ise Rusya'nın Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı sağladığı destek ve güvenlik teminatı sayesinde bu ülke ile askeri işbirliğine yönelmiş, topraklarını Rus askeri üslerine sürekli açık tutmuştur.

Türkiye-Azerbaycan arasında 1992 yılında yapılan ilk askeri anlaşma Ebülfez Elçibey döneminde eğitim alanında imzalanmıştır. Fakat bu anlaşmayı müteakiben Azerbaycan-Ermenistan savaşı ve Rusya'nın tepkisi dolayı-

SSCB sonrası dönemde Türkiye'nin ikili düzeyde ve NATO çerçevesinde Azerbaycan ve Gürcistan'la askeri ilişkiler tesis ettiği, özellikle Ankara-Bakü arasındaki savunma sanayi işbirliğinin stratejik nitelik kazandığı görülmektedir.

²⁶ "TBMM Dışişleri Komisyonu Tarafından Hocalı Katliamı İle İlgili Olarak Yayınlanan Bildiri", TBMM Dışişleri Komisyonu, 22 Şubat 2012, Erişim: 20 Mart 2014, www.tbmm.gov.tr/komisyon/disisleri/bildiri_hocalikatliami_22022012.pdf

sı ile iki ülke arasındaki askeri işbirliği geliştirilememiştir. 1993'de Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi de iki ülke arasında ilişkileri geliştirmeye yetmemiş, Aliyev Ermenistan'la ateşkes anlaşmasının imzalanmasına odaklanırken dış politikada bölgesel güçler arasında denge sağlamaya çalışmıştır. Ancak 1996 yılına gelindiğinde Türkiye-Azerbaycan arasında askeri eğitim işbirliği protokolünün imzalandığı görülmektedir.

1998 yılından itibaren savunma alanındaki ikili ilişkilerin NATO çerçevesinde geliştiği gözlemlenmiştir. Türkiye, Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin NATO standartlarına geçişini sağlamak için yardımlarda bulunmuştur. Azerbaycan'ın bu dönemde hayata geçirdiği askeri reformlarda Türkiye büyük rol oynamıştır. 1999 yılında Türkiye-Azerbaycan arasında NATO kapsamında Kosova'da hizmet yapacak askerlere yardım amaçlı bir anlaşma imzalanmıştır. 2000'li yıllarda Azerbaycan Savunma Bakanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri arasında mali yardım ile ilgili anlaşma yapılmıştır. Sonrasında savunma işbirliği ve teknik teçhizat konusunda gerekli yardımların yapılması ile ilgili anlaşmalar, Nahçıvan konusunda da protokol ve anlaşmalar yapılmıştır. 2001-2002 yıllarında Nahçıvan 5. Ordu bölgesinin geliştirilmesi, 2002'de Türkiye'nin mali yardımları ve taraflar arasında harp tarihi, askeri arşiv, askeri müze ve askeri matbuat alanlarında işbirliği protokolü, 2003'te ise Azerbaycan Devlet Sınır Hizmeti'ne Türkiye tarafından eğitim, uygulama ve teknik alanlarda yardım sağlanması, mali yardım konusu, karargâhlar arasında istihbarat alanında işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.

İlham Aliyev'in iktidara gelmesiyle iki ülke arasındaki askeri işbirliğinde ilerleme kaydedilmiş, 2005'te Azerbaycan'da Savunma Sanayi Bakanlığı'nın kurulması iki ülkenin ortak silah üretimine yönelmesine zemin hazırlamıştır. 2000'li yılların ortalarından itibaren Türk yetkililer Bakü'yü sık sık ziyaret etmiş, Azerbaycan ordusunun modernizasyonu konusunda çalışma yapmıştır. Türkiye, silahlı kuvvetlerinin reformu ve modernizasyonu için Azerbaycan'a destek ve yardım sağlamıştır. 2008'de Türkiye Savunma Bakanlığı yetkilileri Azerbaycan'a önemli bir ziyaret gerçekleştirmiş, ziyarette iki ülke arasında savunma sanayi işbirliğinin geliştirilmesi konusu ele alınmış, çeşitli konularda anlaşmalar imzalanmıştır.

2013 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen İDEF-2013 savunma sanayi fuarında Türkiye Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayi Müsteşarlığı ile Azerbaycan Savunma Bakanlığı, savunma sanayi alanında ortak projeler ihtiva eden bir işbirliği protokolü imzalamıştır. Bu protokol kapsamında Azerbaycan Savunma Bakanlığı ile Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKE) ve RO-KETSAN gibi firmalar arasında ortak projeler geliştirilmesi öngörülmektedir.

Savunma sanayindeki işbirliğinin yanında Türkiye ve Azerbaycan'ın, ortak tatbikatlar gerçekleştirerek askeri işbirliğini güçlendirdiği gözlemlenmektedir. İkili düzeyde veya üçüncü ülkelerin katılımıyla Türkiye ve Azerbaycan'da tatbikatlar yapılmakta, iki ülkenin silahlı kuvvetleri arasındaki etkileşim artmakta ve ortak hareket kabiliyeti gelişmektedir.

Azerbaycan'ın yanı sıra bölgede Gürcistan'la da askeri ilişkiler tesis eden Türkiye, Tiflis'le Gürcü silahlı kuvvetlerinin eğitimi ve modernizasyonu ile Karadeniz'in güvenliği çerçevesinde işbirliği yapmaktadır. Türkiye, Gürcistan ordusuna eğitim desteği ve yardım sağlamış, iki ülke gerek ikili düzeyde gerekse Azerbaycan'ın katılımıyla üçlü düzeyde ortak tatbikatlar icra etmiştir. Gürcistan, Karadeniz'e kıyıdaş diğer ülkelerle birlikte Türkiye'nin öncülüğünde 2001'de kurulan Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu'na (BLACKSEAFOR) iştirak etmiştir. Türkiye-Gürcistan askeri ilişkilerinde Sakaşvili iktidarıyla birlikte gelişme kaydedilmiş, NATO çerçevesinde iki ülke arasında anlaşmalar imzalanmıştır.

5.2.2. Ekonomi Alanındaki İlişkiler

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile ekonomik ilişkileri önem kazanmıştır. 1991-2003 yılları arasında Azerbaycan'da farklı alanlarda faaliyet gösteren binin üzerinde Türk sermayeli firma kurulmuştur. Ekonomik ilişkileri hızla gelişen iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2003 yılına gelindiğinde 500 milyon dolara yaklaşmıştır. Ankara-Bakü arasındaki ticaret hacmi 2007'de 1 milyar doları, 2011'de ise 2 milyar doları aşmıştır. 2013 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ticaret hacminin 3 milyar dolara yükseldiği görülmüştür. 2013 yılı verilerine göre Türkiye, Azerbaycan'ın ticaret yaptığı ülkeler arasında on üçüncü sırada bulunmaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan'da sermaye yatırımları toplam 7 milyar dolara ulaşmıştır. Azerbaycan'daki 3700 Türk şirketi enerji sektöründen, inşaat ve tarım sektörüne kadar birçok alanda iş yapmaya devam etmektedir. Enerji sektörü dışındaki sektörlerde yapılan yatırımlar açısından Türk firmaları Azerbaycan ekonomisinde başlıca yatırımcı konumunda bulunmaktadır. Azerbaycan'da enerji dışı sektörlerde Türk yatırımlarının tutarının 2,5 milyar dolara yaklaştığı ifade edilmektedir. Türk firmaların en faal oldukları alanlar ise telekomünikasyon, gıda, bankacılık, sigorta, sağlık, inşaat ve tekstil sektörüdür.

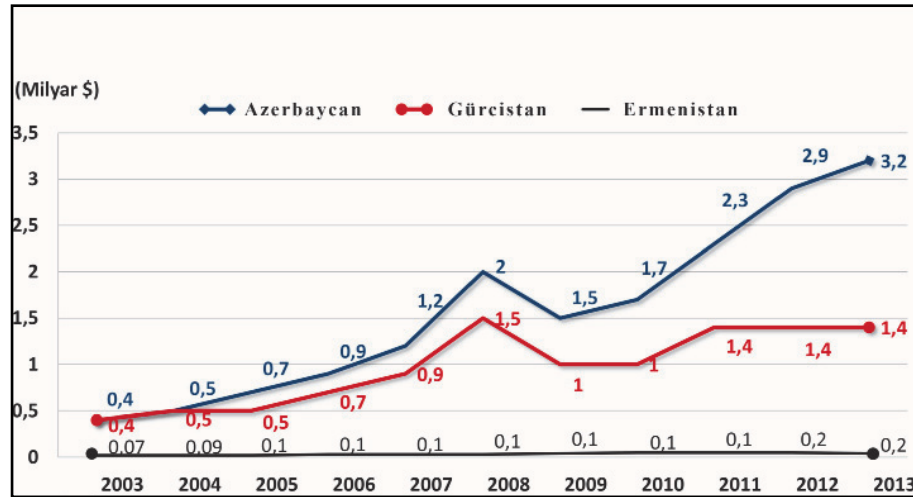
Türkiye-Gürcistan arasındaki ekonomik ilişkiler de hızlı bir şekilde gelişmektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi, 1992 yılından bu yana artmasına rağmen, 2002'den sonra gözle görülür bir şekilde büyüme kaydetmiştir. 1992'de

Azerbaycan'ın yanı sıra bölgede Gürcistan'la da askeri ilişkiler tesis eden Türkiye, Tiflis'le Gürcü silahlı kuvvetlerinin eğitimi ve modernizasyonu ile Karadeniz'in güvenliği çerçevesinde işbirliği yapmaktadır.

18 milyon dolar olan ticaret hacmi 2003 yılında 500 milyon dolara yaklaşmıştır. 2007 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1 milyar dolara ulaşmıştır. 2008'de Ankara-Tiflis arasında imzalanan serbest ticaret anlaşması sonrasında Türkiye'nin yatırımları giderek artmış ve ticaretin hacmi 1 milyar doları geçmiştir. 2003-2013 yılları arasında Türkiye, Gürcistan'a 1 milyar dolar civarında yatırım yapmıştır. Türkiye'nin yatırımları 2012 yılında %8,9 oranında artmıştır. Gürcistan'da sayıları 300'ün üzerindeki Türk firması; turizm, ulaşım, tarım ve inşaat sektörlerine yoğunlaşmıştır. Türk şirketlerinin Gürcistan'da üstlendiği müteahhlik projelerinin 600 milyon doları aştığı gözlenmiştir. Gürcistan'ın Batum bölgesi Türk sermayesinin yatırımları sayesinde gelişmiştir. 2013'te Türkiye-Gürcistan arasındaki ticaretin hacmi 1,5 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye, Rusya'dan sonra Gürcistan'ın en önemli ticari ortağı konumundadır.

Türkiye'nin 1993'te Ermenistan'la olan sınır kapasını kapatıp, ambargo uygulama kararı alması, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere zarar vermiştir. Türkiye'nin kararı sonrasında zor durumda kalan Ermenistan ekonomisi, bölgesel projelere katılma şansından mahrum kaldığı gibi Rusya ve Gürcistan'a da bağımlı hale gelmiştir. Türkiye'nin büyük ölçüde Gürcistan üzerinden gerçekleştirdiği ticaret tekstil, yedek parça ve inşaat ürünleri başta olmak üzere birçok farklı iş kolunda yoğunlaşmıştır. Sınırların kapalı olmasına rağmen taraflar arasında 1993'de 4,5 milyon dolar olan ticaret hacmi, 1997'de 30, 2007'de 120 ve 2013'te ise 200 milyon dolara yükselmiştir.

Şekil 3: Güney Kafkasya Ülkeleriyle Ticaretin Yıllara Göre Dağılımı (2003-2013)

Şekil 4: Kafkasya'da Ulaşım Hatları ve Projeleri

5.2.3. Ulaşım Alanındaki Projeler

SSCB sonrası Güney Kafkasya'da ulaşım projeleri büyük ölçüde bölgedeki çatışma alanları göz önünde bulundurularak ve İpek Yolu kapsamındaki girişimlere bağlı geliştirilmiştir. Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya sorunlarından dolayı bölgedeki demiryolu ve karayolu güzergâhları değiştirilmiştir. Azerbaycan-Ermenistan arasındaki çatışma ve Türkiye-Ermenistan sınırının kapalı olması bölgedeki doğu-batı güzergâhının Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan hattında gelişmesine hizmet ederken, İran-Ermenistan hattında kuzey-güney güzergâhını ortaya çıkarmıştır. Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan 2007'de Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi üzerinde anlaşmış, 2015'e kadar bu hattı bitirmeyi planlamıştır. İran ve Ermenistan da, Hindistan-Avrupa irtibatını sağlayacak Kuzey-Güney Ulaşım Koridoru projesi kapsamında, Basra Körfezi'ni Karadeniz'e bağlayacak Güney Ermenistan Demiryolu projesi üzerinde anlaşmıştır.

Hazar havzasında Kazakistan petrol kaynakları, Türkmenistan doğal gaz kaynakları, Azerbaycan ise petrol ve doğal gaz kaynakları açısından zengin rezervlere sahiptir.

Diğer taraftan Doğu ve Batı'yı birleştiren İpek Yolu'na işlerlik kazandırma girişimleri, Güney Kafkasya'dan geçen yeni ulaşım hatlarına zemin hazırlamıştır. 1993'de Brüksel'de Güney Kafkasya'dan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Orta Asya'dan ise Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın ulaştırma bakanlarının katılımıyla Doğu ve Batı'yı birleştirecek TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru) oluşturulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu proje ile ulaştırma ve ticaretin geliştirilmesi, Kafkasya-Orta Asya-Avrupa ve Asya pazarlarının entegrasyonu hedeflenmiştir. TRACECA projesinin Doğu-Batı ulaşımının güvenliğinin alternatif güzergâhlar yoluyla sağlanması ve Güney Kafkasya'nın dünya pazarlarına açılımını hızlandırması beklenmektedir. TRACECA projesiyle aynı zamanda Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan arasındaki ulaşımın gelişeceği ve Türkiye'nin Güney Kafkasya pazarındaki etkisini artırabileceği değerlendirilmektedir.

5.2.4. Enerji Alanındaki Projeler

Türkiye, Güney Kafkasya'ya yönelik enerji stratejisini gerek kendi enerji güvenliği gerekse Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Rusya dışındaki güzergâhlardan uluslararası pazarlara taşınması hedefi doğrultusunda geliştirmiştir. Türkiye, petrol ve doğal gazda İran ve Rusya'ya olan bağımlılığını Güney Kafkasya üzerinden tedarik edeceği enerji kaynakları ile azaltabilecek, Hazar havzasındaki rezervlerin Avrupa'ya ve dünya pazarlarına ihracatında geçiş ülkesi olabilecektir. Hazar havzasında Kazakistan petrol kaynakları, Türkmenistan doğal gaz kaynakları, Azerbaycan ise petrol ve doğal gaz kaynakları açısından zengin rezervlere sahiptir.

Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya yönelik enerji stratejisinde en önemli ülke

Azerbaycan'dır. Azerbaycan gerek kendi enerji kaynakları gerekse Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan gazının Türkiye'ye ve Avrupa'ya naklinde Ankara açısından stratejik bir konumda yer almaktadır. Türkiye bu nedenle bağımsızlığının ardından Azerbaycan'la enerji alanında işbirliğine yönelmiş, enerji işbirliği Ankara-Bakü arasındaki stratejik ortaklığı güçlendirmiştir. İki ülke arasındaki enerji işbirliği Bakü-Supsa petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı (BTC), Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı (BTE), Trans Anadolu doğal gaz boru hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik doğal gaz boru hattı (TAP) projelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gürcistan'ın da (TAP dışındaki) bu projelerde geçiş ülkesi olarak yer almasıyla enerji alanında Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan arasında istikrarlı bir ortaklık tesis edilmiştir.

Bakü-Supsa petrol boru hattı, Azerbaycan petrolünün Türkiye'ye ve Avrupa'ya taşınmasına imkân tanıyan ilk nakil hattı olmuştur. Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 1996'da imzalanan anlaşmanın ardından SSCB döneminden kalma hatta ilaveler inşa edilmiş, hat 1999'da faaliyete geçirilmiştir. Bakü-Supsa hattı vasıtasıyla, Azerbaycan petrolü Gürcistan'ın Supsa limanına taşınmakta, Supsa limanından da Türkiye ve Avrupa'ya nakledilmektedir.

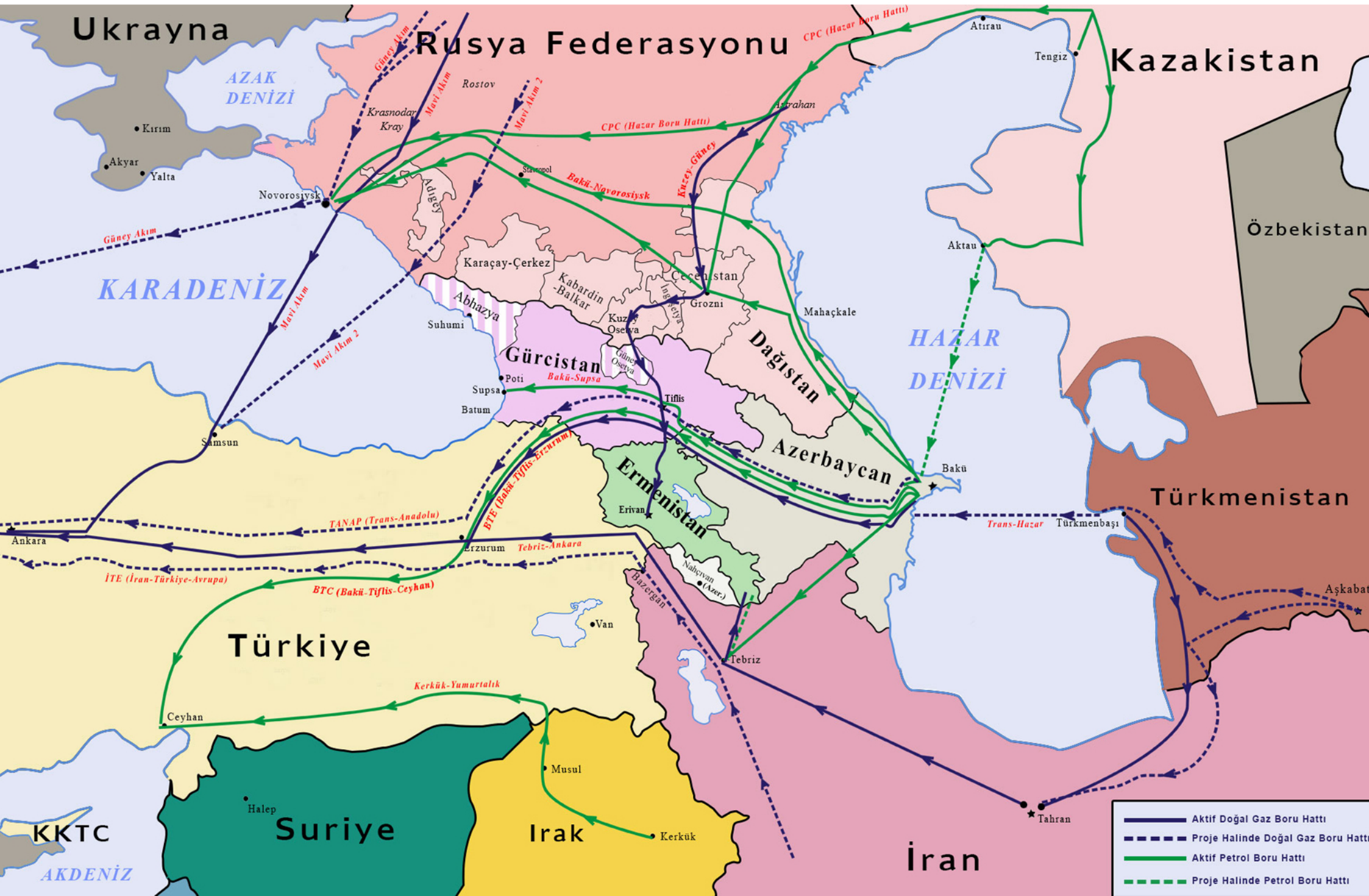
Bakü-Supsa petrol boru hattından sonra Azerbaycan petrolünün Türkiye ve dünya pazarlarına taşınması hedefiyle Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi gündeme gelmiştir. 1998'de Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Trabzon'da projenin gerçekleştirilmesini kararlaştırmış, 1999'da İstanbul'daki AGİT zirvesinde üç ülkenin cumhurbaşkanları anlaşmayı imzalamıştır.

Yaklaşık 4 milyar dolara mal olan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi, üç ülkedeki siyasi iktidarların kararlılığı sayesinde tamamlanmış, boru hattı 2006'da faaliyete geçmiştir. 1768 kilometre uzunluğundaki hattın 1076 kilometrelik kısmı Türkiye'den geçmekte, Azerbaycan petrolerini Gürcistan üzerinden Ceyhan limanına taşıyan boru hattıyla günde yaklaşık 1 milyon varil petrol dünya piyasalarına arz edilmektedir. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) BTC konsorsiyumunda %5'lik bir paya sahiptir. Rusya ve İran'ın muhalefetine rağmen başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin desteğiyle ve Batılı şirketlerin iştirakiyle inşa edilen hat Azerbaycan'a enerji ihracatında Kremlin'den bağımsızlık sağlarken Türkiye'ye de enerjide stratejik bir konum kazandırmıştır.

BTC projesinin ardından Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan arasındaki enerji işbirliği çerçevesinde Azerbaycan'ın doğal gaz kaynaklarını Türkiye'ye taşıyacak Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı gündeme gelmiştir. Projesi kapsamındaki çalışmalar 2002 yılında başlatılmış ve 2006 yılında tamamlanmıştır. 970 kilometre uzunluğundaki Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz

Rusya ve İran'ın muhalefetine rağmen başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin desteğiyle ve Batılı şirketlerin iştirakiyle inşa edilen Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı, Azerbaycan'a enerji ihracatında Kremlin'den bağımsızlık sağlarken, Türkiye'ye de enerjide stratejik bir konum kazandırmıştır.

Şekil 5: Kafkasya'daki Enerji Nakil Hatları ve Projeleri

boru hattı 2007'de faaliyete geçmiştir. Türkiye, Bakü-Tiflis-Erzurum hattı ile Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Şahdeniz yatağından (Faz 1) çıkarılan doğal gazı tedarik etmektedir. Türkiye ve Azerbaycan ayrıca 2010'da, Şahdeniz yatağından Faz 2 safhasında çıkarılan doğal gazın da aynı hat üzerinden Türkiye'ye yönlendirilmesi, Erzurum'dan diğer iç hatlara ve Avrupa'ya taşınması üzerinde anlaşmıştır.

2000 yıllarda BTE'nin yanı sıra NABUCCO projesinin de doğal gaz alanında Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında ele alındığı görülmektedir. ABD ve AB tarafından önerilen NABUCCO projesi ile Şahdeniz sahasındaki Faz 2 yatağından çıkarılması beklenen gazın Avrupa'ya ulaştırılması öngörülmüş, ancak Azerbaycan bu projede kararlı bir tutum sergilememiştir. Rusya ise Kuzey Akım projesini devre dışı bırakabilecek ve Avrupa'nın Rus doğal gazına bağımlılığını azaltabilecek bu projeye belirgin biçimde muhalefet etmiştir. Neticede gerek Rusya'nın muhalefeti gerekse Avrupa ekonomilerini olumsuz etkileyen küresel finansal krizin meydana getirdiği şartlar NABUCCO projesinin gerçekleşmesini imkânsız kılmıştır.

NABUCCO projesinin gerçekleştirilememesi, Türkiye ve Azerbaycan'ın öne çıktığı TANAP ve TAP projelerine zemin hazırlamış, iki ülke 2012 yılında bu projeler üzerinde anlaşma sağlamıştır.

NABUCCO projesinin gerçekleştirilememesi diğer taraftan Türkiye ve Azerbaycan'ın öne çıktığı TANAP ve TAP projelerine zemin hazırlamış, iki ülke 2012 yılında bu projeler üzerinde anlaşma sağlamıştır. Türkiye ve Azerbaycan, Haziran 2012'de TANAP'la ilgili anlaşmayı imzalamış, bu hat vasıtasıyla Şahdeniz-2 yatağından çıkarılacak doğal gazın 16 milyar metreküpünün Türkiye'ye nakledilmesi kararlaştırılmıştır. Yaklaşık 7 milyar dolara mal olması beklenen TANAP projesi ile 6 milyar metreküp doğal gazın Türkiye iç piyasasına 10 milyar metreküpün ise Avrupa'ya taşınması öngörülmektedir. SOCAR-BOTAŞ ve TPAO ortaklığındaki proje çerçevesinde inşa edilecek hatla taşınacak toplam doğal gaz hacminin hatta sağlanacak ilave kaynaklarla birlikte 2023 yılında 23 milyara, 2026'da ise 31 milyara ulaştırılması hedeflenmektedir.²⁷ TANAP projesi ile Türkiye doğal gaz tedarikinde başarılı bir adım atmış, Avrupa'ya doğal gaz arzında Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergâhı önem kazanmıştır.

Azerbaycan ile Türkiye, TAP projesi aracılığı ile gazın Avrupa'ya taşınmasını konusunda anlaşma sağlamıştır. TAP projesinin diğer projelerde farkı, jeopolitik olarak Rusya'nın Kuzey Akım boru hattına ciddi bir alternatif olmaması ve Moskova'yı rahatsız etmiş olmamasıdır. Bu proje aynı zamanda AB'yi de memnun etmiştir. TAP projesi NABUCCO da 450 km daha kısa ve daha az masraflıdır. SOCAR, TPAO ve BOTAŞ birlikte anlaşma imzala-

²⁷ "President Ilham Aliyev Approves Agreement between Azerbaijan and Turkey on TANAP Project", 18 Ocak 2013, Erişim: 20 Mart 2014, <http://azertag.gov.az/en/node/1045710>

miş ve bu projede Türkiye %20 pay almıştır. Üç hissedarlı konsorsiyum olan TAP'da İsviçre'nin Axpo şirketinin ve Norveç'in Statoil şirketinin yüzde 42,5'er, Almanya'nın EON şirketinin yüzde 15 hissesi bulunmaktadır. Projede Total'in ise yüzde 10 ortaklık payı alacağı söylenebilir. TAP projesine TANAP projesinin bir devamı olarak bakmak doğru olacaktır. Türkiye her iki projeden de karlı çıkmaktadır. Azerbaycan bu proje ile Rusya ile arasındaki denge politikasını devam ettirmiş ve istikrarın devam etmesini sağlamıştır.

Azerbaycan halihazırda Türkiye'nin toplam doğal gaz ihtiyacının %20'sini karşılamaktadır. Şah Deniz yatağının gaz hacmi 1 trilyon olarak hesap edilmekte ve gelecekte Türkiye'nin toplam gaz ihtiyacının %30'unu karşılayacağı tahmin edilmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kafkasya, Putin iktidarının kuzeydeki hâkimiyetini güçlendirmesi ve güneydeki etkinliğini artırmasıyla bölgedeki dengelerin Rusya lehine değiştiği ve Rus nüfuzunun belirginleştiği bir döneme girmektedir. Ermenistan'daki askeri üslerini genişleten, Abhazy'a da yeni bir üs inşa eden, Karadeniz ve Hazar Denizi'ndeki donanmalarını güçlendirmeye çalışan Rusya'nın Güney Kafkasya'daki ağırlığı artmaktadır. Kremlin, Avrasya Birliği projesiyle de eski Sovyet coğrafyasının Rusya'nın ekonomik etki alanından çıkmasını engellemeyi amaçlamakta, Güney Kafkasya ülkelerine Gümrük Birliği'ne katılmaları için baskı uygulamaktadır. Rusya'nın Güney Kafkasya'daki ayrılıkçı bölgeleri desteklemeye devam etmesi ve silahlı kuvvet kullanmaktan çekinmemesi ise bölgedeki hassasiyeti artırmaktadır. NATO'nun Azerbaycan ve Gürcistan'la askeri işbirliği ise düşük profilli sürdürülebilmede, ABD ve AB'nin Güney Kafkasya'daki etkinliği büyük ölçüde enerji ve ulaşım projeleriyle sınırlı kalmaktadır.

Kafkasya'nın istikrarı, Türkiye'nin milli güvenliği, milli menfaatleri ve bölgedeki stratejik hedefleri açısından önem arz etmektedir. Bölgeye sınır oluşu ve bölge halklarıyla kültürel bağlarından dolayı Türkiye, Kafkasya'daki istikrarsızlıktan kolayca etkilenebilecek bir coğrafyada yer almaktadır. Bölgenin kuzeyindeki ve güneyindeki mevcut dinamikler Türkiye-Rusya ilişkilerini olumsuz etkileyebilecek özelliklere sahiptir. Kuzey Kafkasya'daki radikal unsurların faaliyetleri, Türkiye'de bölge ile etkileşim halinde bulunan Kafkas diasporası dikkate alındığında Türk-Rus ilişkilerinde hassasiyet oluşturabilir. Abhazy, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ bölgelerindeki gerilimin tırmanması Ankara-Moskova diyalogunun zedelenmesine yol açabilir. Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Azerbaycan-Gürcistan güzergâhından kesintisiz akışı ise gerek Türkiye'nin gerekse Avrupa'nın ener-

ji güvenliği için elzemdir. Ayrıca, Kafkasya ve Türkiye'nin Kafkasya üzerinden ulaşabileceği Orta Asya ülkeleri Türk ekonomisi için önemli bir pazar oluşturmaktadır.

Türkiye, Güney Kafkasya'daki anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümünü teşvik etmeye devam etmeli, Kafkasya İşbirliği ve İstikrar Paketi benzeri girişimler sürdürülmelidir. Azerbaycan'la her alanda işbirliği geliştirilmeli, enerji, ulaşım ve savunma sanayi alanlarındaki mevcut stratejik ortaklık güçlendirilmeli ve Bakü'nün bölgede yalnızlaştırılmasına müsaade edilmemelidir. Türkiye, Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu da hesaba katarak Azerbaycan ve Gürcistan'ın Batı güvenlik sistemleri içinde yer almasına katkı sağlamaya devam etmeli, bu ülkelerle askeri işbirliğini artırarak sürdürmelidir. Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü yanlısı tutumunu sürdürmeli, ancak bu tutum Abhazya ve Güney Osetya ile ticari ilişkilerin geliştirilmesini engellememelidir.

Azerbaycan topraklarında devam eden Ermeni işgali ve “soykırım” iddialarının dünya genelinde kabul edilmesi için sürdürülen çalışmalar, Türkiye-Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına mani olmakta, normalleşme girişimlerini sekteye uğratmaktadır. Ermenistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki girişimler Azerbaycan'ın kaygıları ihmal edilmeden gerçekçi bir vizyonla sürdürülmeli, normalleşme adımlarının Türkiye-Azerbaycan stratejik ittifakına zarar vermesine müsaade edilmemelidir. Ermenistan'ın 2015 yılı hedefleri ve sonrasındaki taleplerinin doğurabileceği problemlere karşı gerekli tedbirler geliştirilmelidir. Türkiye, Ermeni iddialarını yasama organlarında kabul eden devletlere ölçülü tepkiler vermeli ve bu tepkiler milli menfaatlere zarar vermeyecek nitelikte olmalıdır.

Türkiye, Hazar Denizi havzasındaki enerji kaynaklarının Avrupa'ya naklinde geçiş ülkesi olma stratejisini yeni açılımlarla uygulamaya devam etmelidir. Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Azerbaycan-Gürcistan güzergâhı üzerinden Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ve uluslararası pazarlara taşınması sağlanmalıdır. Hazar Denizi'nden geçecek boru hatları için geliştirilen projeler desteklenmeli, Kazak petrolünün ve Türkmen gazının Hazar Denizi ve Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergâhıyla taşınması sağlanmalıdır. Bu kapsamda Türkiye-Azerbaycan-Kazakistan ve Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan arasında başlatılan üçlü görüşmeler sürdürülmeli, TANAP projesi kararlılıkla yürütülmelidir.

Türkiye, mevcut dengeleri göz önünde bulundurarak Güney Kafkasya'da jeo-ekonomi ağırlıklı ve yumuşak gücünü öne çıkaracak bir politika takip etmelidir. Güney Kafkasya'daki sorunlarda tarihi deneyimler dikkate alınarak Türk-Rus ilişkilerine zarar verebilecek bir politika tatbik edilmemelidir. Türkiye,

Kafkasya'ya yönelik dış politikasını Rusya'ya rağmen değil Rusya ile uyumlu bir şekilde sürdürmeli, Moskova ile doğrudan karşı karşıya gelmemeye özen göstermelidir. Ankara, Türkiye ve Rusya'nın bölgedeki farklı hedeflerine rağmen, Kafkasya'yı iki ülke arasında barış ve işbirliği kuşağına dönüştürebilecek bir strateji tasarlayabilmeli ve uygulamaya çalışmalıdır.

KAYNAKÇA

Bothe, Michael and Boris Kondoch (edt.), *International Peacekeeping: The Yearbook of International Peace Operations*. Kluwer Law International, 2002.

Chivers, C.J., "Georgia Signs Deal with Iran to Buy Natural Gas", *The New York Times*, 28 Ocak 2006, Erişim: 20 Mart 2014, www.nytimes.com/2006/01/28/international/europe/28georgia.html?_r=0.

European Neighborhood Policy: Strategy Paper, Commission of the European Communities, Brussels, COM (2004) 373 Final, 12 Mayıs 2004, Erişim: 20 Mart 2014, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf.

Felgenhauer, Pavel, "Dushanbe Summits Follow Russian Agenda", *The Jamestown Foundation*, 10 Ekim 2007.

"Follow-up to the Armenian President's address before the Parliamentary Assembly", Council of Europe, Parliamentary Assembly, Written declaration No.561, Doc.13331, 4 Ekim 2013, Erişim: 20 Mart 2014, <http://www.assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=20230&lang=EN>

"General Assembly Adopts Resolution Reaffirming Territorial Integrity of Azerbaijan, Demanding Withdrawal of All Armenian Forces", General Assembly GA/10693, 62.General Assembly Plenary 86th Meeting, 14 Mart 2008, Erişim: 20 Mart 2014, www.un.org/News/Press/docs/2008/ga10693.doc.htm.

Gilligan, Emma, *Terror in Chechnya: Russia and the Tragedy of Civilians in War*. Princeton University Press, 2009.

Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Council of the European Union, Prague, 7 Mayıs 2009, 8435/09, Erişim: 20 Mart 2014, http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/eastern_partnership/documents/prague_summit_declaration_en.pdf.

Karabağ, Mehmet, "Kuzey Kafkasya'nın Rusya'ya Yabancılaşması," 16 Mayıs 2013, Erişim: 4 Nisan 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/158/kuzey-kafkasya%E2%80%99nin-rusya%E2%80%99ya-yabancilasmasi/#.U0LwfKkHZp4>

Lis, Jonathan, "Knesset to Discuss Armenian Genocide While Israelis Negotiate in Turkey", *Haaretz*, 22 Nisan 2013, Erişim: 20 Mart 2014, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/knesset-to-discuss-armenian-genocide-while-israelis-negotiate-in-turkey.premium-1.516921>

Phillips, David and Thomas de Waal, "Diplomatic History: The Turkey-Armenia Protocols", *Carnegie Endowment for International Peace*, 17 Nisan 2012, Erişim: 20 Mart 2014, <http://carnegieendowment.org/2012/04/17/diplomatic-history-turkey-armenia-protocols/a7ea>.

"President Ilham Aliyev approves agreement between Azerbaijan and Turkey on TANAP project", 18 Ocak 2013, Erişim: 20 Mart 2014, <http://azertag.gov.az/en/node/1045710>.

Rozanov, Anatoliy and Alena Douhan, "Collective Security Treaty Organization (2002-2012)", *Geneva Center for the Democratic Control of Armed Forces*, DCAF Books and Monographs, Issue 18, 2013.

"Rumsfelds Baku trip stirs controversy", *EurasiaNet*, 12 Nisan 2005, Erişim: 20 Mart 2014, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav041305.shtml>.

"Russia deploys missiles in breakaway region of Abkhazia", *BBC News*, 11 Ağustos 2010, Erişim: 20 Mart 2014, <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-10940297>.

Sakwa, Richard, *Chechnya: From Past to Future*, London: Wimbledon Publishing Company, 2005.

Selezneva, Ludmilla, Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism. in: Fawn, R. (ed). *Realignments in Russian Foreign Policy*. London: Frank Cass, 2003.

"Silk Road Strategy Act of 1999", The Senate of the United States, 106th Congress, 10 Mart 1999, Erişim: 20 Mart 2014, www.eso.org/gen-fac/pubs/astclim/espas/maidanak/silkroad.html.

"South Ossetia Roadmap", 27 Ekim 2005, Erişim: 20 Mart 2014, http://gfsis.org/media/download/GSAC/resources/South_Ossetia_Road_Map.pdf

"TBMM Dışişleri Komisyonu Tarafından Hocalı Katliamı ile ilgili olarak yayınlanan Bildiri", TBMM Dışişleri Komisyonu, 22 Şubat 2012, Erişim: 20 Mart 2014, www.tbmm.gov.tr/komisyon/disisleri/bildiri_hocalikatliami_22022012.pdf

“The Partnership for Peace Programme: Signatures of Partnership for Peace Framework Document”, Erişim: 20 Mart 2014, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_82584.htm.

“Turkey and Armenia: Opening Minds, Opening Borders”, *International Crisis Group*, Europe Report No: 199, 19 Nisan 2009, Erişim: 20 Mart 2014, [www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/199_turkey_and_armenia___opening_minds_opening_borders_2.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/199_turkey_and_armenia___opening_minds_opening_borders_2.pdf).

Zürcher, Christoph, *The Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus*, New York University, 2007.

BİLGE ADAMLAR KURULU ÜYELERİ

ÖZGEÇMİŞLERİ

Salim DERVİŞOĞLU, Oramiral (E), Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı Bilge Adamlar Kurulu Başkanı

Salim Dervişoğlu, 1936'da İzmit'te doğdu. 1957 yılında Deniz Harp Okulu'ndan asteğmen rütbesi ile mezun oldu. Deniz Kuvvetlerinin çeşitli deniz ve kara hizmetlerinde bulundu. 1965-1967 yıllarında Deniz Harp Akademisi öğreniminden sonra Kurmay Binbaşı olarak Sultanhisar Gemisi ve bilahare Gayret Muhribi Komutanlığı yaptı. 1972-1973 yıllarında ABD'de İşletme alanında yüksek lisans yaparak yüksek işletme mühendisi oldu. 1974-1977 yıllarında Brüksel'deki NATO karargâhında görev yaptı. 1977-1979 yıllarında 3. Muhrip Filotillası komodorluğundan sonra çeşitli kara görevlerinde bulundu.

30 Ağustos 1981 yılında tuğamiral oldu. Deniz Kuvvetleri Personel ve Lojistik başkanlığı, Çıkarma Filosu, Hücumbot Filosu, Harp Filosu komutanlıkları yaptı. Dervişoğlu ayrıca Deniz Harp Akademisi Komutanlığı ve Genelkurmay İstihbarat Daire Başkanlığı görevlerini yürüttü. İtalya'da (Napoli) da 2 yıl boyunca NATO görevlerinde bulundu. Dervişoğlu, Koramiral olarak Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreter Yardımcılığı, Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı, Kuzey Deniz Saha Komutanlığı görevlerini yürüttü. Oramiral olarak 1995-1997 yıllarında Donanma Komutanlığı yaptı ve 1997-1999 yıllarında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yaparak emekli oldu.

Bayan Türkan Dervişoğlu ile evli olan Dervişoğlu'nun Mehmet ve Ahmet adlarında 2 oğlu vardır. Dervişoğlu, İngilizce ve Fransızca bilmektedir.

İlter TÜRKMEN, Dışişleri Eski Bakanı Bilge Adamlar Kurulu Başkan Yardımcısı

İlter Türkmen 1927 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. Türkmen, 1949 yılında Dışişleri Bakanlığı'na girdi.

İlter Türkmen, 1961-64 yılları arasında Washington Büyükelçiliğinde

Müsteşar, 1964-68 yılları arasında Dışişleri Bakanlığında Genel Müdür ve Genel Sekreter Yardımcısı olarak görev yapmıştır. 1968-72 yıllarında Atina Büyükelçiliği görevini yürüten Türkmen, 1972-75 yılları arasında Türkiye'nin Birleşmiş Milletler nezdindeki Daimî Temsilcisi olmuştur. 1979-80 yıllarında Birleşmiş Milletler Teşkilatında Genel Sekreter Yardımcısı, 1980-83 yıllarında ise Dışişleri Bakanı olmuştur. 1984-88 yılları arasında tekrar Birleşmiş Milletler nezdinde Daimî Temsilci olarak görev alan Türkmen, 1988-91 yıllarında Paris Büyükelçiliğine getirilmiştir. Türkmen, 1991-96 yılları arasında Birleşmiş Milletler teşkilatında Genel Sekreter Yardımcısı ve Filistin Mültecilerine Yardım Örgütü Genel Komiseri görevlerini yürütmüştür.

İlter Türkmen, Bilge Adamlar Kurulu Başkan Yardımcılığının yanında OBİV Dış ve Savunma Politikası Grubu Başkanlığını da yürütmektedir.

Sami SELÇUK, Prof. Dr., Yargıtay Eski Başkanı
Bilge Adamlar Kurulu Başkan Yardımcısı

1937'de Konya-Taşkent'te doğmuştur. 1955'te Konya Lisesi'ni ve 1959'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Ankara yargıç adayı olarak mesleğe başlayan Selçuk, sırasıyla Sütçüler, Akşehir, Yenice ve 1972'den sonra Yargıtay Cumhuriyet Savcılığı görevlerinde bulunmuştur. 21.09.1982 tarihinde Yargıtay Üyeliğine seçilen Selçuk, Yargıtay Büyük Genel Kurulunca, 10.07.1990 tarihinde ilk kez, 13.07.1994 tarihinde ikinci kez, 13.07.1998 tarihinde üçüncü kez Yargıtay Dördüncü Ceza Dairesi Başkanlığına seçilmiştir.

Fransızca ve İtalyanca bilen Selçuk, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde doktora yapmış, 1986 yılında doçent olmuştur. Selçuk'un kitap ve çeviri çalışmalarının yanında yerli ve yabancı dergiler ile günlük basında yayımlanmış Türkçe ve yabancı dilde; hukuk, dil, laiklik ve Atatürkçülük konularında makale ve denemeleri vardır.

Yargıtay Büyük Genel Kurulunca 07.07.1999 tarihinde Yargıtay Birinci Başkanlığına seçilen Doç. Dr. Sami Selçuk bu görevden 15.06.2002 tarihinde yasal yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrılmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesinin öğretim üyeleri kadrosuna dâhil olmuştur ve Ceza Hukuku Anabilim Dalı Başkanlığına seçilmiştir. Selçuk, Fakültede Ceza Hukuku ve Ceza Usul Hukuku dersleri vermektedir.

Kutlu AKTAŞ, İçişleri Eski Bakanı, Vali (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Kutlu Aktaş, 1962 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmuştur. Mezuniyetini müteakip 30 Temmuz 1962 tarihinde atandığı Çankırı Maiyet Memurluğunda Yumurtalık ve Küre Kaymakam Vekilliklerinde görevlendirilip staj süresini doldurmuş, Kaymakamlık kursu ile Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'ünü (TODAİE) bitirdikten sonra 1964'te Darende Kaymakamlığına atanmıştır.

30 Eylül 1967 tarihinde Yahyalı, 30 Nisan 1970 tarihinde Çüngüş, 31 Temmuz 1972 tarihinde Bozcaada, 1976 tarihinde Simav Kaymakamlıklarına atanan Aktaş, 3 Ağustos 1976 tarihinde Mülkiye Müfettişliğine, 20 Ağustos 1976 tarihinde 1. sınıf Mülkiye Müfettişliğine, 4 Şubat 1977 tarihinde Mülkiye Başmüfettişliğine, 28 Mart 1979 tarihinde de Mülkiye Müşavirliğine atanmıştır. Kutlu Aktaş, 26 Haziran 1981 tarihinde Ağrı Valiliğine, 22 Aralık 1986 tarihinde Malatya Valiliğine, 21 Nisan 1990 tarihinde İzmir Valiliğine ve 15 Temmuz 1997'de ise İstanbul Valiliğine atanmıştır. Aktaş, 5 Ağustos 1998-11 Ocak 1999 tarihleri arasında İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır.

Özdem SANBERK, Büyükelçi (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Özdem Sanberk, Dışişleri Bakanlığı memuru olarak Madrid, Amman, Bonn ve Paris Büyükelçiliklerinde ve İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Daimi Temsilciliklerinde çeşitli derecelerde görevde bulunduktan sonra, 1985-1987 yılları arasında dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın dış politika danışmanlığını yapmıştır.

1987-1991 yılları arasında Avrupa Topluluğu nezdinde Büyükelçi Daimi Temsilci, 1991-1995 yıllarında arasında Dışişleri Müsteşarı ve 1995-2000 yılları arasında da Londra Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. 2000 yılında emekliye ayrılan Sanberk, 2003 Eylül ayına kadar Türkiye Ekonomik Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) Direktörlüğü görevinde bulunmuştur. Sanberk 2011'de, İsrail'in Mavi Marmara gemisine yaptığı saldırıyı müteakiben Birleşmiş Milletler'in yürüttüğü soruşturma sürecinde oluşturulan Palmer Komisyonu'nda Türkiye'yi temsilen yer almıştır. Sanberk, Kadir Has

Üniversitesi Mütevelli Heyeti üyesidir.

Özdem Sanberk, Sumru Sanberk ile evli olup Nazlı Sanberk'in babasıdır.

Sönmez KÖKSAL, Büyükelçi (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Sönmez Köksal, 8 Mart 1940 İzmir'de doğdu. Köksal, Saint Joseph Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. Köksal, 1963 yılında Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliğinde, Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dairesinde Şube Müdürü, Burgaz'da Başkonsolos, Paris Büyükelçiliğinde Müsteşar, Siyaset Planlama Dairesi ve Orta Doğu ve Afrika Dairelerinde Başkanlık görevlerinde bulundu.

1980'de Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdindeki Türkiye Daimi Temsilci yardımcılığına atandı. 1983'de Çok Taraflı Ekonomik İlişkiler Genel Müdür Yardımcılığına üstlendi. 1986 yılında Bağdat Büyükelçiliği'ne atandı. 1990'da Avrupa Konseyi nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliği görevini üstlendi. Türkiye'nin dönem başkanlığına rastlayan 1992 Nisan-Eylül ayları arasında 6 ay süre ile Avrupa Konseyi Bakan Delegeleri Komitesi'ne başkanlık yaptı. Köksal, 1992 Ekim ayında Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı oldu. 1998 Şubat ayında Paris Büyükelçiliği'ne atandı. 1 Ağustos 2002 tarihinde kendi isteği üzerine emekli oldu. Sönmez Köksal, 2002-2006 döneminde Işık Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak bulundu ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı görevini üstlendi.

Güner ÖZTEK, Büyükelçi (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Güner Öztekin 1935 yılında Çankırı'da doğdu. 1955 yılında St. Joseph Lisesi'nden mezun oldu. 1959 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu.

Güner Öztekin, 1959-1960 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği Özel Kaleminde Ataşe, 1961-1963 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğünde 3'ncü Kâtip, 1963-1966 tarihleri arasında Paris Büyükelçiliğinde 3'ncü ve 2'nci Kâtip ve 1966-1969 tarihleri

arasında Dakar Büyükelçiliğinde 2'nci Kâtip ve Başkâtip olarak görev yapmıştır. Öztekin, 1969-1971 tarihleri arasında Dışışleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğünde Başkâtip, 1971-1972 tarihleri arasında Başbakanlık Özel Kalem Müdürü, 1972-1976 tarihleri arasında Londra Büyükelçiliği Müsteşarı, 1976-1978 tarihleri arasında Uluslararası Kuruluşlar Genel Müdür Yardımcılığı, Elçi, Genel Müdür Yardımcısı, 1978-1982 tarihleri arasında Moskova Büyükelçiliği Birinci Müsteşarı ve 1982-1986 tarihleri arasında İkili Siyasi İşler Genel Müdür Yardımcısı görevlerinde bulunmuştur.

Güner Öztekin, 1986-1991 tarihleri arasında Kuveyt Büyükelçisi, 1992-1995 tarihleri arasında Dışışleri Müsteşar İdari İşler Yardımcısı, 1995-1999 tarihleri arasında Belçika Krallığı nezdinde T.C. Büyükelçisi ve Batı Avrupa Birliği nezdinde Daimi Temsilci olarak görev yapmıştır. Güner Öztekin, 1 Ocak 2001'den itibaren Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı ve Direktörü olarak görev yapmaktadır. Öztekin, Fransızca ve İngilizce bilmektedir.

Ümit PAMİR, Büyükelçi (E)

Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1942 yılında İstanbul'da doğdu. Saint-Joseph Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. 1965 yılında Dışışleri Bakanlığı'na girdi. Gümülcine Konsoloslugu ve Cumhurbaşkanlığı döneminde Fahri Korutürk'ün Özel Kalem Müdürlüğünü yaptı.

Pamir, 1990 yılında Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün daimi temsilciliğini yaptı. 1991 yılında Türkiye'nin Cezayir Büyükelçisi oldu. 1995-1997 yılları arasında Yunanistan Büyükelçiliği görevinde bulundu. Başbakan Bülent Ecevit ve Mesut Yılmaz'ın başkanışmanlığını yaptı.

2000'de Türkiye'nin BM nezdindeki daimi temsilciliğine getirildi. Kıbrıs'ın ele alındığı Bürgenstock görüşmelerinde Dışışleri Bakanı Abdullah Gül ile beraber çalıştı.

2004-2006 yılları arasında NATO Daimi Temsilciliği yaptı. 2007 yılında Dışışleri Bakanlığı Müşavirliği görevine getirildi ve aynı yıl yaş haddinden emekli oldu. Dilek Pamir'le evli ve iki çocuk babasıdır.

Necdet TİMUR, Orgeneral (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1937 yılında Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde doğmuştur. 1958 yılında Kara Harp Okulu'ndan, 1960 yılında Muhabere Okulu'ndan mezun olmuştur. Timur, 1968 yılında Kara Harp Akademisi'nden mezun olmuş, ardından Kurmay Subay olarak, 1'nci Ordu Muhabere İşletme Bölük Komutanlığı, 2'nci Zırhlı Tugay Harekât Eğitim Şube Müdürlüğü, Kara Harp Akademisi Öğretim Üyeliği, 1'nci Ordu Genel Sekreterliği Harekât Subaylığı, Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Harekât Eğitim Şube Müdürlüğü, Paris Kara Ataşeliği, 3'ncü Ordu Plan ve Harekât Şube Müdürlüğü ve Işıklar Askeri Lisesi Komutanlığı görevlerini yürütmüştür.

Necdet Timur, 1983 yılında tuğgeneralliğe, 1987 yılında tümgeneralliğe terfi etmiştir. Timur, tümgeneral rütbesi ile Genelkurmay Muhabere Elektronik ve Bilgi Sistemleri Başkanlığı, Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığı görevlerini yürütmüştür.

1991 yılında korgeneralliğe terfi ederek Genelkurmay Muhabere Elektronik ve Bilgi Sistemleri Başkanlığı, 2'nci Kolordu Komutanlığı ve Harp Akademileri Komutan Yardımcılığı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Başyardımcılığı görevlerinde bulunduktan sonra 1997 yılında orgeneralliğe terfi etmiştir. Bu rütbede Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı görevini müteakip 1'nci Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. Fransızca bilen emekli Orgeneral Necdet Yılmaz Timur, Bayan Nezih Timur ile evlidir ve 1 çocuk sahibidir.

Oktar ATAMAN, Orgeneral (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Oktar Ataman 1939'da İstanbul'da doğmuştur. 1961 yılında Kara Harp Okulu'ndan topçu subayı olarak mezun olmuş, 1966-1968 yılları arasında Kore Cumhuriyeti'nde Askeri Ataşe Yardımcısı ve Birleşmiş Milletler nezdinde İrtibat Subayı görevlerinde bulunmuş ve 1975 yılında Kara Harp Akademisi'ni bitirerek Genelkurmay Plan Harekât Daire Başkanlığı'na proje subayı olarak atanmıştır. 1977'de İngiliz Kraliyet Kara Kurmay Koleji'ne seçilen Ataman, mezuniyetini müteakip Kara Harp Akademisi'nde üç yıl öğretim üyesi olarak, 1980-1983 yıllarında ise Belçika'da SHAPE Karargâhı Plan ve Prensipler Başkanlığı'nda karargâh subayı olarak görev yapmıştır. 1988'de tuğgeneral

rütbesine terfi eden ve Genelkurmay Başkanlığı Plan Harekât Daire Başkanı olarak görev yapmaya başlayan Ataman 1992’de tümgeneralliğe terfi ederek Genelkurmay Başkanlığı Strateji ve Kuvvet Planlama Daire Başkanlığı’na atanmıştır.

Orgeneral Ataman, 1997’de korgeneral rütbesine terfi etmiş ve Genelkurmay Başkanlığı Harekât Başkanlığı’na atanmıştır. Eylül 1998’den itibaren NATO Askeri Komitesi nezdinde Türk Askeri Temsil Heyeti Başkanı olarak görev yapan Orgeneral Ataman, 2000-2001 yıllarında 6’ncı Kolordu Komutanı olarak görev yapmıştır. 2001’de NATO Güneydoğu Avrupa Müşterek Kuvvetler Komutanlığı görevini devralan Ataman aynı yıl içinde orgeneralliğe terfi etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri Üstün Hizmet Madalyası ile taltif edilen Orgeneral Ataman, Bayan Nedret Ataman ile evli olup bir kız ve bir erkek çocuğu babasıdır.

Sabahattin ERGİN, Koramiral (E)

Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Emekli Koramiral Sabahattin Ergin 1926’da İstanbul’da doğmuştur. 1935 yılında İstanbul Belediye Konservatuarı piyano bölümüne devam ederek başladığı müzik yaşamını çeşitlendirerek sürdürmüştür. Sabahattin Ergin, 1983 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı’nda sanatçı ve öğretim üyesi olmuştur. Ergin, İ.T.Ü. Türk Müziği Devlet Konservatuarı’nda lisans, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans, sanatta yeterlik ve doktora programlarında Müzik Pedagojisi, Müzik Eğitimi Felsefesi, Çağdaş Müzik Eğitimi Yöntemleri ve Mukayeseli Müzik Tarihi gibi dersleri Türkçe ve İngilizce olarak vermiştir.

İ.T.Ü. dışında, Türk Mûsikîsi Vakfı, Anadolu Bilim ve Teknoloji Stratejileri Araştırma Enstitüsü ve diğer bazı kültürel ve bilimsel dernek ve kurumlarda, kurucu, yönetim kurulu başkanlığı ve kurucu üyelikler de yapmıştır.

42 yıl süren bir askerlik hizmetinde bulunan Ergin, Atatürkçülük ve jeopolitik konuları üzerinde çalışmalar yapmakta olup, meşgul olduğu çeşitli alanlarda ulusal ve uluslararası bilimsel etkinliklere; konuşmacı, bildiri sunucu ve panelist olarak katılmaktadır. İlgilendiği konular üzerine kaleme aldığı bazı çalışmaları kitap, makale ve tebliğ olarak basılmıştır.

Nur VERGİN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Nur Vergin, 1941'de İstanbul'da doğdu. Çocukluğunu ve gençliğini yurt dışında geçirdi. Paris-Sorbonne Üniversitesi'nde Sosyoloji lisans ve yüksek programlarını tamamladıktan sonra aynı üniversitede Sosyoloji Doktoru unvanını aldı. 1973'te Türkiye'ye dönüp İstanbul Üniversitesi'nde göreve başladı.

Nur Vergin Bilkent Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevinde bulundu. Vergin, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden emekli olmuştur.

Çeşitli uluslararası Sosyal Bilimler Derneklerine üye olan ve siyaset, kimlik ve din sosyolojisi üzerine çalışan Vergin'in, Industrialisation et Changement Social en Milieu Rural (1976), Türkiye'ye Tanık Olmak (1998), Din, Toplum ve Siyasal Sistem (2000) ve Siyaset Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar ve Yaklaşımlar (2008) başlıklı kitapları yayımlanmıştır.

Orhan GÜVENEN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1973 yılında OECD İstatistik Danışmanı olarak iş hayatına başlayan Prof. Dr. Orhan Güvenen, 1976 yılında Paris-Sorbonne Üniversitesi (EPHE) Öğretim Üyesi, 1977-1984 yıllarında Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'de Öğretim Üyesi, 1979-1988 yıllarında Paris Üniversitesi Araştırma Direktörü ve Ekonometri Profesörü olarak çalışmıştır. Prof. Dr. Güvenen, 1988-1994 yıllarında T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı görevine atanmıştır.

1995-1997 yıllarında Büyükelçi olarak İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) Nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi olarak görev yapan Prof. Dr. Güvenen, 1996 yılında ABD, Case Western Reserve Univ., "Systems Engineering Department" bölümünde Misafir Profesör olarak görev yapmıştır. 1997-1999 yıllarında T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı ve 1997-2000 yıllarında Büyükelçi ve Başbakan Başmüşavirliği görevlerine getirilmiştir. Güvenen, 2002 yılında UNESCO Yönetim Kurulu Türkiye Temsilcisi ve Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini üstlenmiştir.

Milli Güvenlik Akademisi'nde Uluslararası Ekonomi Profesörü ve Paris Üniversitesi'nde Misafir Profesör olarak görev yapan Güvenen, 1988 yılında "Dünya Sistemleri, Ekonomileri ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü"nü kurmuş ve halen adı geçen Enstitü'de Ekonometri ve Uluslararası Ekonomi Profesörü ve Başkan olarak görevine devam etmektedir. Ayrıca, Ağustos 2000'den itibaren, Bilkent Üniversitesi Uygulamalı Yabancı Diller Muhasebe Bilgi Sistemleri Bölüm Başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Ali KARAOSMANOĞLU, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Uluslararası Hukuk doktorasını Lozan Üniversitesi'nden almış olan Prof. Karaosmanoğlu, Stanford Üniversitesi Hoover Institution'da, NATO'da, Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi'nde ve Princeton Üniversitesi'nde araştırma bursları kazanmış ve misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Bilkent Üniversitesi'ne katılmadan önce Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ'de öğretim üyeliği yapan Prof. Karaosmanoğlu, Türk dış politikası, strateji ve güvenlik politikaları konularında çalışmalar yapmaktadır.

Yayımları arasında Les actions Militaires coercitives et non coercitives des Nations Unies (Droz); İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler (Boğaziçi Üniversitesi); Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance (Dış Politika Enstitüsü, Editör); The Europeanization of Turkey's Security Policy (Dış Politika Enstitüsü, editör) başlıklı kitapları ve Foreign Affairs, Politique Etrangère, International Defense Review, Europa Archiv, Security Dialogue ve Journal of International Affairs gibi dergilerde basılmış makaleleri bulunmaktadır. Prof. Karaosmanoğlu, Avrupa Bilim ve Sanat Akademisi üyesidir.

Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden 2010 yılında emekli olan Karaosmanoğlu, İhsan Doğramacı Vakfı'na bağlı Dış Politika ve Barış Araştırmaları Merkezi'nin başkanıdır.

İlter TURAN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1941 yılında İstanbul'da doğmuştur. Orta öğrenimini Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde tamamlamıştır. 1962 yılında Oberlin Koleji'nden (ABD) Siyasal Bilimler Lisansı, 1964 yılında Columbia Üniversitesi'nden

Siyasal Bilimler Yüksek Lisansı almıştır. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset İlmî Kürsüsü'ne asistan olarak girmiştir. Aynı kürsüde 1966 yılında Doktor, 1970 yılında Doçent, 1976 yılında da Profesör olmuştur.

1984 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne intisap etmiş, 1991 yılında aynı fakültede yeni kurulan Uluslararası İlişkiler Kürsüsü Başkanlığı'nı üstlenmiştir. 1993 yılında İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılmış ve Koç Üniversitesi İdari Bilimler ve İktisat Fakültesi'nde Siyasal Bilimler Profesörü olarak görev almıştır. Ekim 1998-2001 yılları arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin Rektörlük görevini üstlenmiştir. Hâlihazırda aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir.

Prof. Dr. İter Turan'ın Mukayeseli Siyaset, Türk Siyasal Hayatı, Siyasal Davranış, Siyasal Kültür, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika konularında yayımlanmış İngilizce ve Türkçe kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Akademik mesleğine ek olarak muhtelif şirket ve vakıf yönetim kurullarında görev yapmakta, Dünya Gazetesi'nde haftalık yazılar yazmaktadır.

Ahmet Çelik KURTOĞLU, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Ahmet Çelik Kurtoğlu 1942'de Ankara'da doğdu. Kurtoğlu, 1965 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nden lisansüstü derecesini alan Kurtoğlu, ABD'de Yale Üniversitesi'nde doktora sonrası çalışmalar yaptı. Kurtoğlu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde İktisat Profesörlüğü görevinden 1995 yılında emekliliğe ayrıldı ve 1997-2006 yılları arasında Galatasaray Üniversitesi'nde ders verdi.

Çelik Kurtoğlu, öğretim üyeliği yanında 1978-82 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı'na uluslararası ekonomi politikaları konusunda Danışmanlık yapmıştır. 1987-1995 yılları arasında İstanbul'da bulunan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK) Direktörü olarak görev yapan Çelik Kurtoğlu, 1998 yılında Kurdoğlu Danışmanlık A.Ş.'yi 2002 yılında ise "iyi şirket" Danışmanlık A.Ş.'yi kurmuştur. Kurtoğlu, halen bu iki şirket kanalı ile yatırım bankacılığı ve kurumsal yönetim konularında bilgi ve tecrübelerini paylaşmaktadır.

Çelik Kurtoğlu, DEİK Yönetim Kurulu Üyesi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş

Konseyi Yönetim Kurulu Üyesi, TEMA Yönetim Kurulu Başkanı, Tekfenbank Yönetim Kurulu Üyesi, Avrupa Sanayiciler Yuvarlak Masası (ERT) “Asosiye Üyesi” dir.

Ersin ONULDURAN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Ersin Onulduran, 1945 yılında Bandırma’da doğdu. Lisans eğitimini Claremont Men’s College’de Siyaset Bilimi dalında, Yüksek Lisans eğitimini California State University’de Uluslararası İlişkiler bilimi dalında tamamladı. Doktora eğitimini University of Southern California’da Siyaset Bilimi alanında yaptı. 1973 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Aynı fakültede 1983’de Doçent, 1989’da Profesör oldu.

Onulduran, Ankara Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyeliği ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanlığı görevlerini yürüttü. Aynı zamanda Üniversitede Yabancı Diller Yüksekokulu Müdürü olarak görev yaptı. Ersin Onulduran 1986-2010 yılları arasında Türkiye-ABD Kültürel Mübadele Komisyonu (Fulbright Eğitim Komisyonu) Genel Sekreteri görevini yürüttü. Prof. Dr. Ersin Onulduran 2012 yılında Ankara Üniversitesi’nden emekli oldu. Onulduran, evli ve bir çocuk babasıdır.

BİLGESAM YAYINLARI

Kitaplar

Çin Yeni Süper Güç Olabilecek mi? Güç, Enerji ve Güvenlik Boyutları
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Değişen Dünyada Türkiye'nin Stratejisi
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Türkiye'nin Bugünü ve Yarını
E. Bakan-Büyükelçi İter TÜRKMEN

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası
E. Bakan-Büyükelçi İter TÜRKMEN

Türkiye'nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Bildiri Kitabı
Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

IV. Ulusal Hidrojen Enerjisi Kongresi ve Sergisi Bildiri Kitabı
Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Özgür, Demokratik ve Güvenli Seçim
Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Terörle Mücadele Stratejisi
Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Hazırlayan: Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar
Dr. Mehmet Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Asya'da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları

(Ed.) Doç. Dr. R. Kutay KARACA

Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi

Dr. Salih AKYÜREK, Serap KOYDEMİR, Esra ATALAY, Adnan BIÇAKSIZ

Raporlar

Rapor 1: Küresel Gelişmeler ve Uluslararası Sistemin Özellikleri

Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU

Rapor 2: Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejisi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 3: Avrupa Birliği ve Türkiye

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 4: Yakın Dönem Türk-Amerikan İlişkileri

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Rapor 5: Türk-Rus İlişkileri Sorunlar-Fırsatlar

Prof. Dr. İlder TURAN

Rapor 6: Irak'ın Kuzeyindeki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri

E. Büyükelçi Sönmez KÖKSAL

Rapor 7: Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Demokratikleşme

Prof. Dr. Fuat KEYMAN

Rapor 8: Türkiye'de Bağımsızlık ve Milliyetçilik Anlayışı

Doç. Dr. Ayşegül AYDINGÜN

Rapor 9: Laiklik, Türkiye'deki Uygulamaları Avrupa ile Kıyaslamalar Politika Önerileri

Prof. Dr. Hakan YILMAZ

Rapor 10: Yargının İyileştirilmesi/Düzeltilmesi

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 11: Yeni Anayasa Türkiye'nin Bitmeyen Senfonisi

Prof. Dr. Zühtü ARSLAN

Rapor 12: Türkiye'nin 2013 Yılı Teknik Vizyonu

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Rapor 13: Türkiye-Ortadoğu İlişkileri

E. Büyükelçi Güner ÖZTEK

Rapor 14: Balkanlarda Siyasi İstikrar ve Geleceęi

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 15: Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 16: Afrika Vizyon Belgesi

Hasan ÖZTÜRK

Rapor 17: Terör ve Terörle Mücadele

M. Sadi BİLGİÇ

Rapor 18: Küresel Isınma ve Türkiye'ye Etkileri

Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 19: Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi

M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK, Doç. Dr. Mazhar BAĞLI,
Müstecep DİLBER, Onur OKYAR

Rapor 20: Kürt Sorununun Çözümü İçin Demokratikleşme, Siyasi ve Sosyal Dayanışma Açılımı

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 21: Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 22: Alevi Açılımı, Türkiye'de Demokrasinin Derinleşmesi

Doç. Dr. Bekir GÜNAY, Gökhan TÜRK

Rapor 23: Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi ve Türkiye'nin Dönüşümü

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 24: Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 25: Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 26: Kürtler ve Zazalar Ne Düşünüyor? Ortak Değer ve Sembollere Bakış

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 27: Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 28: Mısır'da Türkiye ve Türk Algısı

M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 29: ABD'nin Irak'tan Çekilmesi ve Türkiye'ye Etkileri

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK, Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 30: Demokratik Açılım ve Toplumsal Algılar

Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 31: Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK, Mustafa YETİM, Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 32: Güvenli Seçim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 33: Silahlı Kuvvetler ve Demokrasi

Prof. Dr. Ali L. KARAOSMANOĞLU

Rapor 34: Terör Önleme Birimleri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 35: İran, Şii Hilali ve Arap Baharı

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Emin SALİHİ

Rapor 36: Yeni Anayasadan Toplumsal Beklentiler

BİLGESAM

Rapor 37: Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu

Yrd. Doç. Dr. Reha YILMAZ, Elnur İSMAYILOV

Rapor 38: Çağcıl Hukuk Sistemlerinde ve Türkiye’de Tutuklama
Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Rapor 39: Afrika’da Türkiye ve Türk Algısı
BİLGESAM

Rapor 40: Kaos Senaryolarının Merkezinde İran
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Bilgehan EMEKLİER

Rapor 41: Ermenistan’da Türkiye ve Türk Algısı
Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 42: Yasa dışı Göç ve Türkiye
Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Emine AKÇADAĞ

Rapor 43: Kırgızistan’da Türkiye ve Türk Algısı
Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 44: Kazakistan’da Türkiye ve Türk Algısı
Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 45: Çatışma Çözümü ve Türkiye’de Kürt Meselesi
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Erdem KAYA

Rapor 46: Afganistan’da Sivil Ölümleri
Dr. Salih AKYÜREK, Nursema KIBRIS, Dilara ÜNAL

Rapor 47: İran Nükleer Krizinin Türkiye’ye Olası Etkileri
Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Bilgehan EMEKLİER

Rapor 48: Çağcıl Hukuk Sistemleri ve Türkiye’de İşkence
Erkam MALBELEĞİ

Rapor 49: Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı
Dr. M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 50: Suriye Sorunu ve Türk Dış Politikasına Toplumsal Bakış
Dr. Salih AKYÜREK, Prof. Dr. Cengiz YILMAZ

Rapor 51: Terörle Mücadelede Toplumsal Algular

Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ

Rapor 52: Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Ali SEMİN

Rapor 53: İnsansız Hava Araçları: Muharebe Alanında ve Terörle Mücadelede Devrimsel Dönüşüm

Dr. Salih Akyürek, Mehmet Ali Yılmaz & Mustafa Taşkiran

Rapor 54: Türkiye'nin Dış Yardım Stratejisi Sorunlar ve Öneriler

Hasan ÖZTÜRK, Sevinç ÖZTÜRK

Rapor 55: 2. Körfez Savaşı'nın 10. Yılında Irak

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Ali SEMİN, Tuğçe ERSOY ÖZTÜRK

Rapor 56: Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış

Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ

Rapor 57: Çözüm Sürecine Toplumsal Bakış

Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ, Esra ATALAY, Fatma Serap KOYDEMİR

Rapor 58: Türk-Rus İlişkileri

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 59: Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri ve Türkiye

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Türkan BUDAK, Bekir ÜNAL

Demokratikleşme ve Sosyal Dayanışma Açılımı

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Sonuç Raporu

BİLGESAM

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2011) Sonuç Raporu

BİLGESAM

Dergiler

Bilge Strateji Dergisi Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009
Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 2, Bahar 2010
Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 3, Güz 2010
Bilge Strateji Dergisi Cilt 3, Sayı 4, Bahar 2011
Bilge Strateji Dergisi Cilt 3, Sayı 5, Güz 2011
Bilge Strateji Dergisi Cilt 4, Sayı 6, Bahar 2012
Bilge Strateji Dergisi Cilt 4, Sayı 7, Güz 2012
Bilge Strateji Dergisi Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013
Bilge Strateji Dergisi Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013
Bilge Strateji Dergisi Cilt 6, Sayı 10, Bahar 2014

Söyleşiler

Bilge Söyleşi-1: Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-2: Nabucco Projesi

Arzu Yorkan ile Söyleşi
Elif KUTSAL-Eren OKUR

Bilge Söyleşi-3: Nükleer İran

E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN ile Söyleşi
Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-4: Avrupa Birliği

Dr. Can BAYDAROL ile Söyleşi
Eren OKUR

Bilge Söyleşi-5: Anayasa Değişikliği

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Merve Nur SÜRMEİ

Bilge Söyleşi-6: Son Dönem Türkiye-İsrail İlişkileri

E. Büyükelçi Özdem SANBERK ile Söyleşi
Merve Nur SÜRMEİ

Bilge Söyleşi-7: BM Yaptırımları ve İran

Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI ile Söyleşi
Sina KISACIK

Bilge Söyleşi-8: Füze Savunma Sistemleri ve Türkiye

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Eren OKUR

Bilge Söyleşi-9: Gelişen ve Değişen Türk Deniz Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Oramiral Salim DERVİŞOĞLU ile Söyleşi
Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-10: Soru ve Cevaplarla Yeni Anayasa

Kasım ESEN ile Söyleşi
Özdemir AKBAL

Bilge Söyleşi-11: Türk Hava Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Hv. Korgeneral Şadi ERGÜVENÇ ile Söyleşi
Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-12: Arap Baharı Süreci, Mısır Seçimleri, Türkiye-Suriye Krizi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Ali SEMİN

Bilge Söyleşi-13: Esed Sonrası Suriye

Halit Hoca ile Söyleşi
Ali SEMİN & Tuğçe ERSOY ÖZTÜRK

Bilge Söyleşi-14: Türk Kara Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

Orgeneral (E) Oktar ATAMAN ile Söyleşi
Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-15: Nükleer Enerji ve Nükleer Silahlanma

Prof. Dr. Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY ile Söyleşi
Hasan ÖZTÜRK, Ömer Faruk TÜRK

